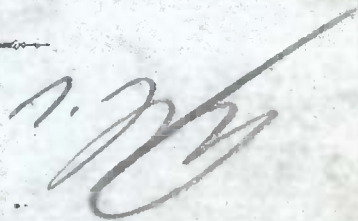

ივერია

1883

№ IX ^{სამბატარა} XII

(საქართველოს მუშაკთა)

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა.

1883

Dr. 112, (189)

Dr. 112

ივერია

საპოლიტიკო და სალიბერალურ
ჟურნალი

წელიწადი მეშვიდე

№ 9

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორას-მელიქოვის ქუჩაზე

1883

6034

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 3 октября 1883 г.

ქართულ ხალხის მწერლობა და განათლება
მე-VI საუკუნეებში.

აჩამც თუ რუსეთის ხალხმა, აჩამედ თვით ქართველებ-
მაც ძალიან ბუნდათ იციან ჩვენის მამა-პაპის წარსული ცხოვ-
რება. მთელს ევროპაშიაც არ მოიპოვება ორი სხმი მცოდნე
საქართველოს ისტორიისა. ამისათვის ყოველ-გვარი გამოკვლევა
ქართველ ხალხის ცხოვრებიდან სისიამოვნოდ დაუჩქებათ
სოფელში იმით, რომელთაც ჭსურთ რამე იცოდნენ. მაგრამ ყვე-
ლასედე უფრო საინტერესო უნდა იყოს ასტორიულ მეცნიე-
რებისათვის გამოკვლევა ქართველ ხალხის განათლებისა. ამ
წერილით ჩვენ გვსურს მივაჭციოთ მკითხველის ყურადღება
ქართველ ხალხის მწერლობასა და განათლებასე ფაჩნაჲს მე-
ოვიდან დაწყებული, ვიდრე მე-V საუკუნის დასასრულამდე.

რომ ამ საგნის შესახებ გამოკვლევა უფრო საფუ-
ძვლიანი და უტკეული იყოს, ჩვენ გეწადიან საუბარი
ვიწყეთ ქართველთაგან საკუთარის ანბანის შემოღებიდ-
გან მე-III საუკუნეში ქრისტეს დაბადების უწინარეს. ასრე
შორიდგან ლაჲარაკის დაწყება ჩვენ მით უფრო უმეტეს საჭი-
როდ მიგეჩნია, რომ საკუთარი მწერლობა ამტვიცებს: პირვე-
ლად ხალხის თვითმყოფობას და კეთილ-შობილურს ლტოლვი-
ლებას წერის საშუალებით დაიცვას კეთილნი მაგალითნი შთა-
მამავლობის გასაწრთვნელად და აღსასრდელად; მეორედ—სა-

კუთარის მწერლობით ხალხი მეცადინეობს აღბეჭდოს თავისი სულის ძალაღნი ზნეობითი ძალანი მესაძედ — მწერლობის შემწეობით ყოველი ხალხი იცავს სიკვდილისაგან თავს ენას; მეოთხედ — ყოველი ხალხის განათლება იწუხება საკუთარის მწერლობის შემოღებით, და სმარებით, და პენუთედ — იმ ხალხს, რომელსაც ძველის ძველადგანვე ჭქონია მწერლობა, არ შეიძლება თქმა, რომ მას განათლება არა ჭქონდა.

მართლაც და არიან მრავალნი ისტორიულნი თქმულებანი ჩვენსა და უცხო ისტორიკოსთ თხზულებებში გაფანტულნი, რომელნიც გვარწმუნებენ, რომ უწინაც და ქრისტიანობის შირველს საუგუნობშიაც ქართველნი განათლებულნი და განვითარებულნი ყოფილან სწავლა — მეცნიერებითა.

ეს განათლება ქარიველის ხალხისა დაიწყო ქრისტეს დაბადების უწინარეს (302 წელს), როცა ფარნავაზ მეფემ შეადგინა ქართული «მსედრული» ასოები. უეჭველია, რომ ამავე დროს დაიწყო ქართული ლიტერატურაც: არ შეიძლებაოდა რომ ასოების გამოგონებასთან რაიმე არ დაეწერათ მოსწავლ რყრმათაივის საკითხავადაც.

ვიდრე «ხუცურს» ასოებს გამოიგონებდნენ მე-IV საუკუნეში, ქართველი ხალხი ამ ანბანით სწავლობდა წერა კითხვას და გონებით განვითარდებოდა. პ. იოსელიანის ამბობს, რომ «მსედრულის» ასოებით იყო დაწერილი წიგნი „ნებროთიანი“, რომელსაც მიწიან მეფე ჭკითხულობდაო. იგივე მწერალი ამბობს, რომ არის ნახკონი ფული აზორკისა და არმაზელ მეფეთაო (87—103 წელს მოფობდნენ), და იმაზე ზედწარწერა მსე-

დრულის ასოებით აწილა*). აგრეთვე დაბეჭდებით მოაკეთებინებენ, რომ ქრ. შედგებ, 233 წ., ქართველთაგან ქრისტიანობის მიღებად, საქართველოს მეფემ ბაკურ I-მა, განათლებულმა მრავალთა ენებისა და ელლინურსა ენაზე ფილოსოფიის მცოდნეებ დასწერა და შეთხზა ქართულს ენაზე რამდენიმე წიგნი, რომელთაგან ერთი დაშთა ათონის ივერთის მონასტერში, ვიდრე წმინდისა მამისა ჩვენისა ეფთვიმისამდე და წიგნსა მას ეწოდებოდა „ბაკურა“, სასულითა მეფისა მისის შემთხვევლისა. იგი სთარგმნა (მე-XI საუკუნეში) წმ. მამამან ელლინურსა ენასა ზედა, რომელსაც მოუთხრობს მისი ცხოვრება**). ეს წიგნი, გადათარგმნილი ბერძნულს ენაზე, უნახავს ათონის მთაზე რუსის მწერალს ეპისკოპოსს ზორფირი უსპენსკისაც 1861 წ. იმავე სასულით, რა სასულითა ციმის ისხენიებს თეიმურაზ ბატონიშვილი. გარდა ამისა „ქართლის ცხოვრება“, ამბობს, რომ მღვდელმა აბიათაძემ და დედაკაცმა სალომე უჯარმელმა დასწერეს წმ. ნინოს ცხოვრება.

ეს ისტორიულნი თქმულებანი ამტკიცებენ, რომ საქართველოს ეს ჭქონდა რაღაცა მწერლობა (письмена) და რომელი უნდა ყოფილ-იყო ის, თუ არა ქართული მხედრული, რომლის შესახებ ქართველ ხალხის გადმონაცემი ამბობს, რომ ის შეადგინა ფარნავაზ მეექვსე? მართალია, ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებს, რომ ჰირეკლად „ხუნტური“ ანბანი იყო შედგენილი და მერე აქედან წარმოსდგა მხედრული; მაგრამ ეს აზრი ჩვენ მართალი არა გვგონია და უფრო კეთანხმებით ბატ. ი. ოქრომჭედლიშვილის აზრს, რომელიც „ივერიაში“ იყო წარმოთქმული; ამისათვის ამ საგანზედ ჩვენ ლაპა-

*) იხ. Описание г. Тифлиса გვ. 153.

**) იხ. ისტორია თეიმურაზ ბატონიშვილისა. გვ. 200

რაკს აღარ განკავრდობთ; ვიტყუით ვიდრე მოლოდ იმას, რომ ქართველი ხალხის განათლება ფარნაკაზის მიერ ანბანის გამოგონების დროიდან დაიწყო.

სრულიად ეჭვი არა გვაქვს, რომ წმინდა ნინოსაგან საქართველოში ქრისტეს სჯულის გავრცელებამდე ქართველი ხალხი განათლებული იყო. რით აისხნება მაკალითად რომის იმპერატორების ვესპასიანისა, ტიტისა, ამის ძმის დომიციანისა და ადრიანის მეგობრობა ქართველთ მეფეებთან, თუ არა იმით, რომ საქართველოს ერს პოლიტიკური სიძლიერეც ჰქონდა და განათლებაც? 75 წელს ქრ. დაბადების შემდეგ ამათაგან პირველი უშენებს მცხეთაში თავის სარჯით საქართველოს მეფეს მიტრიდატ I-ს ცისეს და ზედ აწერს: „საქართველოს მეფეს მიტრიდატს, ფარსმანისა და იამაზდის შვილს, რომელიც მეგობრობა კეთისა და რომის ხალხისა“. გარდა ამისა, 138 წელს რომის იმპერატორმა ადრიანმა და სენატმა არა ჩუულებრივი პატივი სცეს საქართველოს მეფეს ფარსმან II-ს. ის დიდის ყოფით და ამბით მიიღეს რომში და ნება მისცეს «იმასა და იმის ცოლს სამღრთო შეეწირათ კავიტოლიაში, საცა მისი სურათი—სტატუა აღემატათ ცხენზე მჯდომარე*)“. რათა სცემდა ამისთანა დიდს პატივს უუძლიერესი სახელმწიფო ძეგლის დროისა საქართველოს მეფეთა, თუ საქართველოს ერი და მისი მეფენი. იყვნენ უმეტარნი ბარბაროზნი? განა საფიქრებელი არ არის, რომ ქრისტიანობის პირველს საუკუნოებში საქართველო ძლიერი იყო პოლიტიკურათა და განათლებითაც? რომ-

*) Особые прибавления къ газ. «Кавказъ» 1868 г. Выпускъ первый.

მაელებს არა ჰქონდათ ჩვეულებათ ბარბაროზ საღმრთისაჲსი პა-
ტივი ეცათ: და ან კი რა საფიქრებელია, რომ ძველს დროს
ქართველნი არ იყვნენ, დროს შესაფერად, განათლებულნი?
ისინი იცნობდნენ ფინიკიელებს; ასურელებს, სპარსელებს, ბე-
რბებს, რომაელებს და სხვა განათლებულ საღმრთებს ძველ
დროისას, და მათთან მისკლა-მოსკლა, პოლიტიკური და გა-
ჭრული კავშირი ჰქონდათ. და ნუ თუ ამათ მისეღვიო ქართ-
ველნიც არ მიჭყებოდნენ განათლებას და არ გამოგონებდნენ
თავისთვის საკუთარს აზრს? არამც თუ საკუთარი მწერლობა,
არამედ ლიტერატურაც ჰქონდათ იმათ. აზიარაი ძველდელი,
რომელიც წმინდა ნინოს მოწაფე იყო და მისი ცხოვრება აღ-
წერა, ამბობს: როცა სპარსეთიდგან მოვიდნენ მოგვნი იერუსა-
ლიმს იესო ქრისტესთვის თაყვანის-საცემლად, — ეს ამბავი შე-
იტყეს მცხეთის ურბემს და ასრე ეგონათ ურბასტანი დაიპყ-
რეს სპარსეთის მეფეებმს და აიკლესო, „რომლისათვის იქმნა
გლოვს და წუსილი ურბათა ზედა ქართველთა, მცხეთელთა,
კოდის-წყაროელთა მწიგნობართა და ხობის კანანელთა მთა-
რგმნელთა“*). რომელს ენაზე გადმოთარგმნეს ამ ურბათა წი-
გნები, თუ არა ქართულზე? სიტყვები ხმარებულნი: „ურბათა
ზედა ქართველთა“ ამტკიცებს რომ იმათ (საქართველოს ურბა-
თ) დავიწყებული ჰქონდათ თავისი საკუთარი ენა და იცოდ-
ნენ მხოლოდ ქართული, და თავიანთთვის სახმარად საღმრთო
წიგნებიც ქართულს ენაზე ჰქონდათ გადმოთარგმნილი.

თუმცა ეს თქმულება იმას არ ამტკიცებს, რომ ამ დროს
ქართველებს საკუთარი აზრნი ჰქონდათ: ურბებს შეეძლოთ

*) იხ. ქართ. ცხოვრება გვ. 79; აგრეთვე «საქართველოს სა-
მართე», გვ. 134.

თავისთი ანბანი ეხმარნათ ქართულს ენაზე წიგნების სა-
თარგმნელად და საწერად; მაგრამ იმ აზრს კი ამტკიცებს, რომ
ქრისტეს დაბადების დროს კავკასიაში ქართული ენა ბატონო-
ბდა. ეს ბატონობა მხოლოდ მით აისხნება, რომ ის იყო ენა გან-
ვითარებული, და ეს არ შეიძლება, თუ იმას თავისი საკუ-
თარი ანბანი არა ჰქონოდა შეწყობილი. იქ, სადაც ურიანი ქარ-
თველთ მოწმიდნი იყვნენ და მწერლობა ჰქონდათ ქართულს
ენაზედ, შეუძლებელი იყო ქართველთაც ურიათავის მისედეგით
თავისთი მწერლობა და მწიგნობრობა არა ჰქონოდათ. ერთის
სიტყვით, ჩვენ გვჯერა რომ ქრისტიანობის პირველს საუკუ-
ნოებში ქართველთ თავის მწერლობა ჰქონდათ და სალხი იყო
განათლებული მამიანდელის სწავლა-მეცნიერებითა.

მაგრამ ეს განათლება იყო წარმართული და არა ქრის-
ტიანული. ამ მიზეზისა გამო 318 წელს, წმინდა ნინოსაგან
ქრისტეს სჯულის გავრცელების შემდეგ ქართველთ შორის
უარ-ყოფილი იქმნა წარმართული დროინდელი მწერლობაცა
და მამიანდელი ლიტერატურაც. სომხის ისტორიკოსნი ამბო-
ბენ, რომ წარმართობის დროს დაწერილი წიგნები დასწვეს
არმენიაში, საქართველოში და ალბანიაში. არმენიაში*) ამ გა-
მარჯვებას მიაწერენ ისტორიის მეცნიერნი გრიგორ განმანათ-
ლებელს, საქართველოში წმინდა წინოს და მთავარ ეპისკოპოსს
მიქელს, რომელიც სცხოვრებდა ვახტანგ გორგასლანის დედის
საგდუხტას მთავარ-მმართველობის დროს; და ალბანიაში კიდაც
ვიდაცაებს და სომხის სასულიერო მოღვაწეს. „გრიგორ გან-

*) ჩვენ არმენიას ვხმარობთ და არა «სომხეთს» ამისათვის,
რომ უკანასკნელს სახელს ვეძახით იმ მაზრას, რომელსაც სომხები
ასახელებენ «გუგარკ». ეს არის ნაწილი საქართველოს მიწა-წყლისა.

მანათლებელმა უჩინა წმინდა ნინოს, ამბობს მოსე ქორენელი, ისიც ისრე მოქცეულ იყო ივერიაში, როგორც ის მოქცა არმენიაში“, ესე იგი დაეწვა წიგნები და დაემტკრია კერპები. ამ გვარად წიგნებისათვის მოხერხებით სულეერ მამებს ეწადათ საღისისათვის დაევიწეებინათ კერპობა *).

აქედან ცხადია, რომ ქართველთ ჭქონდათ საკუთარი ლიტერატურა, კერპობის დროს ნაწამოები. მას რა დასწევს, თუ არა ჭქონდათ? და თუ ჭქონდათ, მას უეჭველია, რომ ქართველნი არ იყვნენ მოკლებულნი განათლებას იმ დროს, როცა მათ ქრისტეს საწმუნოება მიიღეს. ამ აზრს ამტკიცებს ქართველთაგან თავის ნებით ქრისტეს სჯულის მიღების დაწყებაც მოციქულთა დროიდანვე. ისტორია კაცობრიობაში ქრისტიანობის გავრცელებისა მოწმობს, რომ პირველ საუკუნეებში ქრისტეს საწმუნოება მიიღეს მხოლოდ იმ ხალხებმა, რომელნიც განათლებულნი იყვნენ, რადგანაც მხოლოდ ამათ სცნეს მისი უადრესობა, როცა შეადრეს ქრისტეს სწავლა კერპობასთან.

318 წელს ქართველებმა მიიღეს თუ არა ქრისტეს საწმუნოება, მაშინვე დასტოვეს თავიანთი მხედრული მწერლობა-

ქველად მას ერქო «საერისთო სუნანისა» (იხ. ვახუშ. გეოგრ. გვ. 140), შემდეგში დაერქო «სომხითი» და არა „სომხეთი.“ როცა ქართველები დაიჭერდნენ ამ ნაწილს, ეძახდნენ «სომხითი»—როცა სომხები—„ბუგაკი“ ერთმანეთის ფაბრით და გასაფავრებულად, რომ თქვენი მიწა გვიჭირავსო.

*) იხ. Ист. М. Хоренс. гв. 51, 153, 192; Ист. Коганкатвади гв. 8, 241; Армения въ V в. Ахвердова гв. 93; ქართლის ცხოვრება გვ. 110.

ზაც და აღარ ხმარობდნენ მას 318 წლიდგან დაწყებული 393 წლამდე. ეს დრო შეადგენს 75 წელიწადს.

ეს საქმე პირველად მოხდა იმ მიზეზისა გამო, რომ სამღეთო წერილი ჯერ არ იყო გადმოღებული ქართულს ენაზე; მეორედ — სასულიერო წოდება შესდგებოდა ბერძენთაგან და წირვა-ლოცვა აღსრულდებოდა ბერძნულს ენაზე; მესამედ — ამ საქმეს ხელი მოუმატა საბერძნეთის პოლიტიკურმა ანგარიშმა.

მაგრამ დიდი ხანი არ გასულა, რომ ხსენებული ხალხები იძულებულნი შეიქმნენ ისევ საკუთარი ანბანები ჭქონოდათ. რათა? რისთვის? რა მიზეზით? ამის საზახნი შეიქმნენ ბერძნები და სპარსელები. საქმე იმაშია, რომ საბერძნეთს ჭსურდა სპარსეთი დაემარცხებინა, მაგრამ ამის შეძლება არა ჭქონდა. ამ მიზეზისა გამო, როცა საქართველომ და არმენიამ ქრისტიანობა მიიღეს, იმან განიზრახა მათი გაბერძნება და მიმხრობა ისრე მკვიდრად, რომ საწმინტოების მიზეზით ისინი სპარსეთს აღარ მიმხროდნენ, მათით ზურგი გაქაგრებინა და დღეს იქნებოდა თუ ხვალ, ის დაემარცხებინა. სპარსეთს ეს აჯაგრებოდა, უბრძოდა საბერძნეთს, აოხრებდა და იკლებდა საქართველოსა და არმენიას მისის ჯავრით, და ქრისტიანობის აღვიარების ნებასაც არ აძლევდა იმათ, რადგან სჯული საბერძნეთსა და ამ ორს ხალხს აკავშირებდა; მაგრამ არც საქართველო და არც არმენია არა სტოკებდნენ თავის საწმინტოებს. სპარსეთს ამისათვის ყელი ესერსებოდა, ჯავრობდა და მიჰინვაკებდა საქართველოში და არმენიაში. ქრისტიანობის ამოფხვრა რომ ვერ შიდასერს ამ ორს ქვეყანაში, გასცა ხელა ბრძანება: აღარ ესწავლნათ ქართველთა და სომეხთ ბერძნული ენა, აგრეთვე უარი ეყოთ მისი მწერლობა და აღარც წირვა-ლოცვა

ესრულებინათ ეკლესიებში ბერძნულს ენაზე. მისივე ბრძანებით მერუფანმა დასწვა აღბანიაში და არმენიაში ბერძნულს ენაზე დაწერილი საღმთო და საეკლესიო წიგნები, და ბრძანება გასცა წირვა-ლოცვა სირიულს ენაზე შეესრულებინათ; აგრეთვე ესწავლნათ სპარსული ენა. რომ რა არის ამ სასიო უოკელგვარი კავშირი ამ ორის ქრისტიან ხალხისა საბერძნეთთან მოსპობილი უოფილიყო.

მაგრამ ამის ნებას კიდევ არ აძლევდა საქართველოსა და არმენიას საბერძნეთი. თავის მხრით ის ითხოვდა ქართველთა და სომეხთაგან, რომ მათ მოლოდ ბერძნული ენა ესწავლნათ და წირვა ღოცვაც მათებურის წიგნებით ესრულებინათ. ამისა გამო დიდს შეწუსებაში იყვნენ ქართველნი და სომეხნი.*)

მაგრამ უნდა კი ვსთქვათ, რომ ეს დევნა და წვალება საეკთოლო და საბუდნიერო შეიქმნა ამ ხალხებისათვის: გამოაფხიზლა ისინი, მოაგონა თავისი ვინაობა და საკუთარი მწიკლობა, ერთის სიტყვით გაჭირებამ შოაყვანა საქართველო და არმენია მოძრაობაში. რაც კი ამ ქვეყნებში ნასწავლი და გონიერი ვაჭი იყო, ყველანი იმას ფიქრობდნენ, როგორმე ესნათ თავი გაჭირვებდგან. ტყუილად ხომ არ არის ნათქვამი: «გაჭირვება მიხვეწე, გაჭევას გასწავლიო.» სიფათის თავიდგან ასაშორებლად ქართველთ, სომეხთ და აღბანელთ გადასწევიტეს მოსპონ ბერძნული ენის შესწავლა, გადათარგმნონ თავიანთ სამშობლო ენებზე სამღვთო წერილი და საეკლესიო წიგნები. მაგრამ ამისათვის საჭირო იყო საკუთარი აზრანი.

*) იხ. М Хоренск. гл. 192—208.

ამ აზრს ადგენენ: საქართველოსი, არმენიისა და ალბანიის სამღვდელოება, მეფენი, მთავარნი, ქვეუნის მოსკელნი და განათლებულნი პირნი. საქართველოში საკუთარის მწერლობის შემოღებაზე ჰყოფილობენ: მეფე ბაკურ ანუ ვარაზ ბაკურ, მესრობის მოწაფე ჯაყელი, შთამამავლობით ქართველი, კარგი მეცნიერი ქართულისა, ბერძნულისა და სომხურის ენებისა, და აგრეთვე ეპისკოპოსი მოსკე; კასეთში ანუ ალბანიაში ამ აზრს ადგანან: მეფე არსვაგენი, მთავარ-ეპისკოპოსი იერემია, დიდი მთავარი ვასაკი, ეპისკოპოსი ანანია და ასალ-გაზდა მეცნიერი ბენიამინი; სომესთ შორის ამ ფიქრში არიან: მეფე კრახშაპუხი, მესრობი, ქათალიგოზი სააკი, მღვდელი აბელი და ეპისკოპოსი დანიელი*).

ეს სსენებულნი პირნი ანუ, უფრო უკეთა ვსთქვათ, კამისიები შეიყარნენ ცალკ-ცალკე თავ-თავიანთ ქვეუნებში და ქართველებმა და სომხებმა აღადგინეს დავიწყებული ძველებური ანბანები: პირველთ „მხედრული“ ანბანი, ფარსავაზ მეფისაგან შედგენილი, მეორეებმა ამას წინეთ დანიელ ეპისკოპოსისაგან, რომელიც იყო სირიელი, სომხურ ენისათვის შეწყობილი ანბანი**), რომელსაც ნაკლებეკანება ჰქონდა და ამისათვის სომხები არ ჰხმარობდნენ, მაგრამ კამისიამ და მესრობმა მას წაუმატეს 14 ასო და ასრე შეამუშავეს და შეაკეთეს ***); ხოლო ალბანიელებისათვის კი, რომელთაც ამ დრომდე მწერლობა არასოდეს არა ჰქონიათ, შეადგინეს ახალი ანბანი, რომელსაც ეხლა ჩვენ ქართველნი «ხუცურს» ვეძახით და ეკლესიებში

*) იხ. Ист. Хоренс. гл. 209, 210, 211.

**) იხ. Хоренс гл. 209 და 210.

***) იქვე примѣчаніе 4-е Эмина гл. 366.

კხმარობდ. ის შეადგინა ალბანელმა მეცნიერმა ბენიამინმა, და არა მესრობმა. ის იყო შეწყობილი ალბანიაში ანუ კახეთში მცხოვრებ მოთავე ხალხის გარგარენების ენაზე, რომელნიც იყვნენ აგრეთვე ქართველნი, გადმოსასლებულნი 160 წელს ქრისტეს უწინარეს სპარსეთის მეფის ძმისა კასარშაქისაგან იმერეთიდან და ბათუმის მაზრიდან*), მაგრამ ეს მწერლობა შეძლები მიიღეს ქართველებმაც ეკლესიაში სახმარად; «მხედრული» კი დასტოვეს სამოქალაქო ცხოვრებაში მიწერ-მოსაწერად. ამ გარემოებამ მისცა სომხებს მიზეზი დაეტრახანათ, რომ ქართველობისთვისაც „სუცური“ ანბანი მესრობდა შეადგინათ. რასაკვირველია ისინი მართალი არ არიან. ეს თქმულება რომ მართალი იყოს, ერთი ქართველთ ძეგლთა მწერალთაგანი მანც არის იტყობდა, რომ ქართული «სუცური» ანბანის გამომგონი მესრობი არისო. მაგრამ ასრეთა თქმულება ქართველთ შორის არ არსებობს. მისი გამომგონი რომ მესრობი ყოფილ-იყოს, მაშინ ის ისრეთი სრული არ იქმნებოდა, როგორც არის. მას რომ შესძლებოდა ასრე კარგად ენაზედ ასრების შეწყობა, ჰირველად სომხურის ენისთვის გამოიგონებდა სრულსა და უნაკლულს ანბანს. რაც თავის საშობლს ენისთვის ვერ მოახერხა, იმას უფრო ვერ შესძლებდა უცხო ენისთვის. და ან კი რა საჭირო იყო ქართველებისათვის ახალი ანბანი, როცა ვიცით, რომ მათ «მხედრული» ანბანი ჰქონდათ?**)

*) იხ. Ист. М. Хор. გვ. 81—85 და 211. აგრეთვე კაგან-კატვაცი გვ. 5.

**) თუ მართლაც ალბანელთ სხვა ანბანი ჰქონდათ ნმარებაში და არა ქართული „სუცური“, მაშ რატომ არ არის დარჩენილი არსად კვადო

ასე და ამ სახით ხსენებულ მიწეუბებისა გამო ქართველები და სომხები მიჭსუდნენ რომ იმათი შეუძლიანთ განთავისუფლდნენ ბერძნებისა და სპარსელებისაგან მხოლოდ მაშინ, როცა მათ ექნებათ: საკუთარი მწერლობა, სამშობლო ენაზე წირვა-ლოცვა, თავიანთ მოძმეთაგან შემდგარი სამღვდლოება, თავიანთ ენაზე საღმთო წერილი და კელესიური წიგნები.

ეს ფაქტი ამტკიცებს, რომ ქართველები მე-IV საუკუნის დასასრულს და მე-V საუკუნეში გაუნათლებელნი არ იყვნენ. ამ გვარი მათი მეტადინეობა მოწმობს, რომ მათ ჭკუა-გონება

სხვა ალბანური მწერლობისა? რატომ ვერ აღმოაჩინა აქამდე არნეოლოგიამ მისი ნაშთი? მართალია, ალბანელი ისტორიკოსი კაგანკატვაცი მოგვითხრობს, რომ ალბანელი წიგნები სომხის სასულიერო წოდებამ დასწვაო (იხ. ისტორია მისი გვ. 241), რადგან ისინი მართლ-მადიდებლობის წესით და მიმართულებით იყვნენ დაწერილი და სომხებს ალბანელების თავიანთთან სარწმუნოებით შეერთება ეწადათო, მაგრამ მაინც არ შეიძლებოდა იმათი ისრე შემუსრვა, ისრე მთლად მოგროვება, რომ სადმე მანც არის არ გადარჩენილ იყო მისი კვალი, მით უფრო უმეტეს, რომ ხალხისა და სასულიერო წოდების ნახევარი წინააღმდეგი იყო სომხებთან სარწმუნოებით შეერთებაზე. ალბანიაში კიდევაც რომ მოებერებინათ ამის ასრულება, იმას ვერ შექსძლებდნენ პალესტინაში, საცა მათ ჰქონიათ 100 მონასტერი (იხ. იქვე გვ. 230). აქ მანც არის გადარჩებოდა ან წიგნი, ან რამე წარწერა საფლავზე ან ეკლესიაზე, ან რომელსამე ეკლესიურს ნივთზე. მაგრამ თვით ალბანიაშიაც მისი არსებობის კვალის სრულიად გაქრობა შეუძლებელი იყო, ამისათვის რომ მე-X საუკუნემდე ის შეადგენდა დაუმოკიდებელ ეკლესიას, ჰყვანდა თავისი საკუთარი კათალიკოზი, სასულიერო წოდება და სამღვთო და საეკლესიო წიგნები; ის არ დაჰკარგავდა თავის მწერლობას და ლიტერატურას, თუ რომ ის ყოფილ-იყო სხვა, და არა ქართული «ხუცურია»; მაგრამ ალბანიას ანბანი არა ჰქონია. თვით ხალხი «გარგარენი», რომ

ანკითარებული ჰქონდათ მუცნიერების შარაენდელით. გონება გაუნათლებელი და გაუსხსნელი ხალხი ვერასოდეს ვერ მიავსებდა ამ პოლიტიკურს აზრს. ეტყობა გონების სიბნელე ქართველს უკუ-ყრილი ჰქონდა სწავლითა და იყო პოლიტიკურად გაწრთნილი. თავის საკუთარს ანბანის გამოგონებით და აღდგენით ერთი ჩადგა ხალხოსნურ განათლების კვადში და დაიწყო ქრისტიანული მწიგნობრობა. ამას კამბობთ იმ მოსაზრებით, რომ ყოველი ხალხის ნამდვილი განათლება იწყობა იმ დროიდან, როცა მას შეუდგენია თავისთვის საკუთა-

მელთ ენაზეც ეს ანბანი იყო შეწყობილი; იყვნენ ქართველნი და აღდგენენ ალაზნის მარცხენა მხარეს ზაქათალისა და ნუხის მაზრებში, და აგრეთვე შირვანში. სომხის ისტორიკოსები იმათ სახელად უწოდებენ თავიანთებურად „გარგარაცი“, მაგრამ გეოგრაფი სტრაბონი კი იმათ ეძახის «გარგარენი»^{*}). ეს წოდება არის ნამდვილი ქართული, ხმარებული მრავლობით რიცხვზე, და ნიშნავს მონაპირედ, გარ—გარს ანუ გან-განს, მემიჯნავედ მცხოვრებ ქართველ ხალხს. როგორც ქართველთ ჩამამავლობის ხალხი მე-X საუკუნეში ის სრულიად შეუერთდა საქართველოს ერს პოლიტიკურათაც და სარწმუნოებითაც.

თუ რომ გარგარენები ქართველნი იყვნენ ჩამამავლობით და მხედრული ანბანი იმათაც ეკუთვნოდათ, მაშ რაღა საჭირო იყო მათთვის საკუთარი ანბანიო, —მეტყვიო? არ იყო საჭირო, მაგრამ. საქმე იმაშია, რომ ალბანია შეადგენდა ცალკე სამეფოს და აქაურს მეფეებს უნდოდათ დაუმოკიდებლად ცხოვრება; ერთგვარი მწერლობა ალბანელთა და ქართველთ უფრო დაეხმარებოდა ერთმანერთს და დააკავშირებდა; ეს არ ეწადა არც სპარსეთს, არც ალბანიას; ამისათვის გამოიგონეს ცალკე ანბანი, მაგრამ ის ქართველებმაც მიიღეს და ასრე ამ სახით კავშირი მაინც არ შესწყვიტეს.

^{*}) იხ. Шопень, изслѣдованія о сѣ. обитателяхъ Кавказа ст. 484

რი მწერლობა. უეჭველია, რომ ქართველების ქრისტიანული განათლებაც მამინ დაიწყო, როცა მათ აღადგინეს მკვდრეთით დაიწყოებული მამა-პაპური მწერლობა და დაიწყეს სწავლა სამშობლო ენაზე. ეს ამბავი მოხდა ბაკურ მეფის დროს 379 წლიდგან 393 წლამდე ანუ 361 წლიდგან 441 წლამდე, რომელთ შორის დაიბადა და მოკვდა საქცეო გამომგონი ანბანებისა მესრობი. 413 წელს ანბანი უკვე არსებობდა.

ასრე, რაც აქამდე გვითქვამს, ჯერ-ჯერობით იმაზე დავეყარებით და ვიტყვი, რომ მე-IV საუკუნეშიაც ქართველი ხალხი არ იყო განათლებული. იმას იმოდენათ გასხნილი და განვითარებული ჰქონდა ჯეჟა-გონება, რომ მიჭხვდა საეუთარი მწერლობის ქონვის საჭიროებას. იმათა და სომხებმა შეამუშავეს და შეაკეთეს თავისი ანბანები, ვაწყეს, როგორც რიგი იყო და საჭიროება მოითხოვდა, მერმე გასხნეს «ყოველს მანრამი სკოლები» და მასწავლებლებათ განაწყეს მესრობის მოწაფეთაგანნი. «ბაკურ მეფისა, მთარგმნელის ჯაყელის და ეპისკოპოსის მოსეს შემწეობით, ამბობს მოსე ქორენელი, მესრობმა ივერიაში (უთუოთ მცხეთაში) შეაგროვა უმაწვილები, განჯეო ისინი ორად (ესე იგი გასხნა ორი სკოლად) და დაუყენა თავის მოწაფეთაგან ორი მასწავლებელი: ტერი სორცენიდგან და მუშე ტარონიდგან, და უბრძანა ესწავლებინათ უმაწვილებისათვის წერის სელაგნება». ასრეთივე სკოლები გახსნა ამ დროს აგრეთვე არმენიაში და აღბანიაში.

მაგრამ უნდა ვსთქვათ, რომ ისინი გაიხსნა მარტო სპარსეთის*) ნაწილში. „ყოველს მანრამი მესრობმა გასხნა სკო-

*) არმენია და საქართველო ბერძნებსა და სპარსებს ორად ჰქონდათ გაყოფილი, ნახევარი ერთს ეჭირა და ნახევარი მეორეს.

ლებიო, ამბობს ქორეული და დაიწყო სწავლება სპარსეთის ნაწილში ყოველის მხრის მცხოვრებლებისა, — გარდა საბერძნეთის ნაწილისა, სადაც მცხოვრებნი ემოროჩილებოდნენ კესარიის ტახტს და ვალდებულნი იყვნენ ეხმარნათ ბერძნული დ სირიული მწერლობანი *).

აქედან ცხადია, რომ ქართული ანბანის ხმარება, წერკითხვა და განათლება სამშობლო ენაზე ქართლ-კახეთში უფრო ადრე დაიწყო, ვიდრე იმერეთში და სამცხე-კლარჯეთში: პირველში 379 წლიდან 393 წლამდე, მეორეში 413 წლიდან 434 წლამდე. ამის მიზეზი ის იყო, რომ სპარსეთი არ უშლიდა საქართველოსა და არმენიას ჭეხონდათ თავისი მწერლობა, ოღონდ კი ამით მოესპოთ იმათ საბერძნეთთან კავშირი და დამოკიდებულება. რადგან ქრისტიანული სარწმუნოება და ბერძნული წიგნების ხმარება ეკლესიებში იმათ ზნეობითად აკავშირებდა საბერძნეთთან, ამისათვის სპარსეთი არამც თუ წინააღმდეგი არ იყო ამ საქმისა, არამედ, გგონებ, ხელსაც უწყობდა; ხოლო საბერძნეთი კი ამის წინააღმდეგი იყო.

მაგრამ როცა ქართველები და სომხები მოჩნნენ სკოლების გახსნას სპარსეთის ნაწილში და განათლების საქმე დააყენეს მშობლიურს ენის გზაზე, ისინი ახლა შეუდგნენ იმას, რომ საბერძნეთის ნაწილშიაც შემოიღონ საკუთარი მწერლობის ხმარება. ამ მეცადინეობამ, ჩვენის აზრით, გასტანა 17 წელიწადს. ამ დროს მეუობდნენ საქართველოში: ტირიდატი (393—305 წ.), ფარსმან მე-IV (405—408 წ.) და მირდატ მე-IV (408—410 წ.) ჰლ. იოსელიანი საქართველოს ეკლესიის, თავის მიერ შედგენილს, ისტორიაში ამბობს, რომ

ამ მეფეების დროსაც საქართველოში სკოლები გაიხსნა; მაგ-
 რამ 413 წლიდგან ეს ხალხოსნური განათლება უფრო გაძლი-
 ერდა. ამ დროს მეფობდა ანჩილ I. მოსე ქორენელის სი-
 ტყიით, ამის დროს სკოლები გაიხსნა დასავლეთის საქართვე-
 ლოშიაცა. ის ამბობს, რომ ამ ხანებში გადასწვიტეს ქართვე-
 ლებმა და რომლებმა სთხოვეს საბერძნეთს: მისცეს ნება, ნა-
 ცუდად ბერძნული მწერლობისა, ისმარონ საბერძნეთის ნაწილ-
 შიაც საკუთარს ანბანი. შეამზადეს წერილები საბერძნეთის იმ-
 პერატორთან, თეოდორე მცირესთან, და სხვა-და-სხვა გამო-
 ხნილ სასულემწიფო კაცებთან. რომისა ქათალიგოზმა წერილე-
 ბი წააღებინა თვით შესრობსაკე. მას თან გაჭყენს მრავალნი
 თავის მოწაფეთაგანნი, რომელთ შორის, უპეტუდად, უნდა
 ყოფილ-ყო საქართველოდგან ქართველი თავადი ჟაყელიცა,
 როგორც მისივე მოწაფე და თანამშრომელი. საბერძნეთს სრუ-
 ლიად არ ესამოვნა უარ-ყოფა ბერძნული მწერლობისა. „დამ-
 ნაშავე სართო, რომ ჩვენთა ბრძენთაგან გამოგონებანი (ან-
 ბანი) უარს გიყვიათო, ასრე სწერს იმპერატორნი თეოდორე
 სააკს—და ვილაცა სირიელებთან წასულხართ და გიძებნიათ ან-
 ბანუბიო. ჩვენ არა გესურდა ნება მოგვეცა ეს ანბანები სმარე-
 ბაში შემოგველოთ, მაგრამ შესრობმა დაგვარწმუნა, რომ მათი
 გამოგონება ღვთის განგებით მოჰსდა, და ამისათვის ჩვენც
 ბრძანებას გაძლევთ დაუყოვნებლივ ასწავლოთ (?) ისა*).

მიიღო თუ არა საბერძნეთისაგან თანსმობა საკუთარის
 ანბანების სმარებისა, შესრობი მაშინვე დაბრუნდა და დაიარსა
 არქენია, საქართველო და ალბანია და დაიწყო ყოველგან ქადა-
 გება და სკოლების გახსნა იმ ნაწილებშიაც, რომელნიც ბერძ-

*) იხ. Ист Хоренс. гл. 209, 210, 215, 216

ნებს ეკუთვნოდნენ. როგორც სომხის მეფის მდივანად (სეკრეტრად) ნამყოფმა, იმან კარგად იცოდა სპარსეთის და საბერძნეთის პოლიტიკის მიმართულება: ერთს უნდა სომხებისა და ქართველების გაბერძნება. მეორეს გასპარსება. ამისათვის მესრობი ყოველს დონისძიებას სმარობდა როგორც ჩაკონებინა ვეელასთვის; რომ მიეღოთ ასალი საკუთარი აზრები, შეესწავლნათ და ესმანათ და ასე დაეცათ თავიანთი სულსოსნობა გადაგვარებისაგან. ქორენელის სიტყვით აჩილ მეფის დროს, 434 წლამდე, მესრობმა გასსნა სკოლა აღაზნის მარცხენა მხარეს ბაგასაგანში, იმ განზრახვით, რომ მოსპონ კერძობა აჭაურს ხალხში. სკოლა ბაგასაკან, ბალესაკან, ბაგაკან, ბალაკან, ბაგადეღარდ, — ყველა ეს სასკოლო, პატრიარქის სიტყვით, სომხურად ერქვა ახლანდელს ბელაქასსა*). აქ გადმოიყვანეს მასწავლებლად შემოსსენებული მუშე, რომელიც ამ დროს ეპისკოპოსად იყო. ამავე დროს სამი სკოლა გასსნეს ბათუმის მხარეს: ერთი სპერში (ისპირი)**), სადაც მასწავლებლად დაეყენეს ლეონტი და ენოქი, მეორე დერჩანში, და მიაბარეს ეპისკოპოსს გსიეტს და მესამე — ეკენიატში და მიაბარეს დანანს. ამ სანებში მესრობი მიიწვია თავის სამფლობელოში აგრეთვე ივერიის მთავარმა აშოტმა, რომლის საერისთვოსაც შეადგენდა ტაშირის მარზა (ჯავახეთის მხარე), ხალხისათვის საქადაგებლად და სკოლის გასასწავლად. დიდის სისარულით მიიღო აჭაურმა ხალხმა მესრობი და მისი სწავლა, ესე იგი ის ცვლილება, რომელიც მან მოახდინა სკოლებში და, ნაცვლად ბერძნულის

*) იხ. *Исторія Агвапъ Каганкат. გვ. 324 въ примѣчаніяхъ.*

***) იხ. *გეოგრაფია ვახუშტისა გვ. 114.*

მწერლობისა, შემოიღო საკუთარი — ქართული. «ამათსაკითხალისიანათ მის სსკა მოწაფეებსაც არ მიუღიათ მისი სწავლა», სწერს მოსკე ქორენელი. მოსკე ვაგანკატუაცი კიდე ამბობს, რომ მესრობი ბრძნებს აძლედა თავის მოწაფეებს ესწავლებინათ ფმწვილებისათვის წერა კითხვა; ის იყო სრული მოძღვარი და მოციქული; ის უქადაგებდა. სომსებს, ალბანიელთ და იკერიელთ (ქართველთ) და ასწავლიდა მათ თავიანთ ენების ანბანსა»*)

ასრე და ამ სახით მე-IV საუკუნის დასასრულს გამოიგონეს ანბანები და გასხნეს სკოლები საქართველოში, არმენიაში და ალბანიაში, და დაიწყო ქრისტიანული განათლება ერისა სამშობლო ენაზე საკუთარის ანბანებით.

მაგრამ ჩვენი დასკვნა მთლად მართალი არ იქნება, თუ ისიც არა ესთქვით, რომ საღვთისმეტყველო ანბანი არც არმენიაში და არც, ვგონებ, საქართველოში საღვთა ყოველგან ერთ და იმავე დროს მესრობისაგან არ მიიღო სმარებაში. ამ აზრს ბუნდათ მოიხსენიებს თვით ქორენელიცა. ის ამბობს: „არ უნდოდათ მიეღოთ მწერლობა“; . . . . «ჩვენ ძალიან კმაყოფილნი დავრჩით, რომ ჩვენმა ქვეშევრდომებმა არ მიიღეს თქვენი სწავლა» (ესე იგი ახლად გამოგონებულ ანბანები**); ეუბნება თეოდორე იმპერატორი თავის წერილში ქათალიგოზს სსაკს. მაგრამ ეპისკოპოსი იოანე მამიკონიანი, რომელიც მე-VI საუკუნეში სტროვრებდა, პირდაპირ ამტკიცებს, რომ არმენიაში

*) Ист. М. Хорен. гл. 210, 211, 218, 219; Истор. М. Каганкатваца гл. 70, 90; Ист. В. Великого гл. 71; Шопень гл. 96.

**) იხ. გვ. 214 და 215 მისი ისტორიისა.

ზოგიერთ ადგილას მე-VI საუკუნის დასასრულამდე არ იხმარებოდა სომხური მწერლობა და ეკლესიებში წირვა-ლოცვას სირიულს ენაზე აღსრულებოდა. მასხადამე თითქმის 200 წლის განმავლობაში, მას აქეთ რაც მესრობმა შეამუშავა და შემოიღო სმარებაში სომხური ანბანი, ეოველგან არ იყო ის მიღებული სომხთაგან და მის შემოსვლას ძლიერ ეწინააღმდეგებოდა სირიული და ბერძნული მწერლობა*). ესევე უნდა ითქვას საქართველოზე. ხვენი აზრით მე-VII საუკუნის დასაწყისამდე ქართველები სმარობდნენ შინ მხედრულს ანბანს. ესევე ითქვამდა სიბერეში კი ზოგან ბერძნულს მწერლობას, ზოგან იმეოველგან მწერლობას; მე-VII საუკუნის დასაწყისში კი, როცა, იოანე მამიკონიანის თქმულებით, სრულიად გადაჯერდა არმენიაში სირიულისა და ბერძნული მწერლობის სმარება, — საქართველოშიაც სრულიად უარი ჰქვეს ბერძნულისა და სირიულის მწერლობის სმარება და მიიღეს სამუდამოდ სამოქალაქო ცხოვრებაში სახმარად «მხედრული» ანბანი იფანანოზისა, ხოლო ეკლესიებში ალბანური ანბანისა. რომელსაც აწ ხვენ ქართველნი «ხუცურს» ვუძახით.**)

მღ. დიმიტრი ჯანაშვილი.

(დასასრული შემდეგ წიგნში)

*) იხ. Исторія М. Хоренскаго, «Приложение четвертое» Эмина, стр. 374

ავტ.

**) ხუცურისა და მხედრულის ანბანის შესახებ რედაქციას აქვს ხელში სტატია ბ. დ. ზ. ბაქრაძისა, რომელშიაც სრულიად წინააღმდეგობა აზრია წარმოთქმული, ვიხრე მამა დიმიტრი ჯანაშვილის წერილში და რომელიც ერთ-ერთ შემდეგს წიგნთაგანში დაიბეჭდება.

რედ.

ზ ი მ ზ ი ლ ი

(აზრი რუსულიდან)

მომიჯდა ნამუშევარი, ღმერთმა არ მომცა პურია,
სეტყვამ მორეგვა ვენახი, ცარიელი სდგას ჭურია,
მინდორი მკალმა მოძოვა, ბღაგის ცხენა და იურია,
წყაროც გაგვიშრო გოლგამა, მშინ და კიდევ მწუურია...
თუ გაგვიძრავლდა ცოდვები, რომ მოგვიკლინა შიმშილი,
ნახე ღმერთი შემოგვწყრომია, სასჯელად მოგვცა სიყმილი,
გუქმელს კრიჭა შამკურია, გამომელა სინსილი,
ვარ და აღარ ვარ არც ვაყავ, თავს დამტრიალებს სიკვდილი...
დახედე ბედმა უწყალომ რა მწარე შხამი მილესა,
ბაღლები შემომტირიან, ეს უფრო სუფს, გუფს მილეკსა,
მშობლები, მათი მტკარაღნი სუფ ვაკარაჭუნებთ ვბილებსა,
დასე სიმხეტეს: საზრდოსთვის ჩვენ ვაგირაკებთ შეილებს!...
შიმშილმა ძილათ მიმაგდო და არც კი მითხრა მე ნანა,
დღეს, ბეჩავს, გამწარებულსა, სვედრმა ცოდვები მანანა,
არა რა მატეს, რომ უფალს მინც მიუძღვნა მანანა...
წარვიდენ, განჭქრენ ის დრონი, როცა ვაიწვიმდა მანანა!...
სიკვდილმა გუქი ამომწვა, მომგვარა სისუსტის ძილი,
გუქმელს კრიჭა შამიკრა, გამომელა სინსილი,
გლომობდა, კეფსა ვეშუქროდა, დღეს მომერია შიმშილი,
ვარ და აღარ ვარ არც ვაყავ, თავს დამტრიალებს სიკვდილი!...

მ. რ. ქრისტაფი.

წერილები ლორენსო ბენონისა.

(შედეგი*).

თ ა ვ ი XXVIII

კაზანი. — დაბრუნებული წერილი. — ბრაზილი ამაზონკა.

სანდისსან რა ნაირ ცუდილებას ახდენს ჩვენს ცხოვრებაში ერთი რომელიმე პირის მოკვება! რა ნაირად გვაკლდება თვალებში! გადიოდენ დღეები და კვირები, მაგრამ ჩვენ მაინც ვერ დაკმშვიდებულყავით ტანტასიოს მოშორების გამო. იმის სასლი ჩვენი თავშესაფარი ადგილი იყო, სადაც, ჩვეულებისამებრ მივიდოდით ხოლმე, რომ გაგვეტარებინა ბევრი უსიამოვნო დრო. ჩვენ დარწმუნებულნი ვიყავით, რომ იქ კარგად მიგვიღებდნენ. ესლა, როგორც სომალდებმა, ჩვენ დაგვარგეთ ჩვენი იაღჭანი და ჩვენი მეგობე. ტანტასიოს თავის თავის იმედი, იმის გამჭრიახი ჭკუა, ახდენდენ ჩვენსე გამაცოცხლებელს გავლენას და გვიმატებდენ ენერჯიას. რაკი ეს ძალა მოგვაკლდა ჩვენც თითქმის სულითა და ხორციით მოკვეშვით, მასტო მე და ცუხარი არა ვგრძნობდით არარაობას და სიცარიელეს. აღჭრედო, თავადი და სტორცაც, რომელიც ის-ის იყო გამოუ-

*) „ვერია“ №№ 7 და 8, 1883 წ.

შეეს ტისიდგან, ამისთანავე მდგომარეობაში იყვნენ. თუმცა წასვლის დროს ჭანტაშიომ გვიტოვან, რომ ერთგულად და მამაცად მოიქცითო, მაგრამ საქმე, რომელსაც ჩვენ ვემსახურებოდით, ცოტა არ იყო დაკვირვებულ და ყველანი თითქმის ამას ვამბობდით: «რისთვის? ჭანტაშიომ ჩვენთან აღარ არის!»

იგი სწორად თავის მძობლებს და ისინიც ჩვენ ვკატეობინებდნენ იმისი ამბავს. იგი სულითაც და სოციალურად კარგად იყო. ყველა იმისი წერილები სავსე იყო ტკბილის მოგონებით. რას მძახედ, როგორც იგი ჩვენ გვეძახოდა; როგორც უკანასკნელი წერილებიდან სჩანდა, იმას შევიტყობდით ემოციურად და ამ ქვეყნის სიტუაციას ძალიან ვაკვირებდით იგი. შემდეგ იმას განვიხილავთ პირადად წასვლა.

რაკი ცუდი ამინდები დაიჭირა და ჭანტაშიომაც ტისიში დაიჭირა, მე სამთარში ღიღლა თითქმის ვეღარ ვნახე; როდესაც გასაფრთხილი დაბრუნდა, მაშინ თავის დეიდის მძიმე ავადმყოფობის გამო ღიღლა მას არ მოეძრა. მოხუცებულს ვაკვირებთ უფროდ თავისი დისწული და უძიმესი ერთი წუთსაც ვერ სძლებდა. ჩვენ ხანდის-ხან წერილებს ვწერდით ერთმანეთს; მე ვამჩნევდი, რომ ღიღლა დეიდის მოთმინებით, რომლისგანაც არ მოკვლადი, იტანდა შევიწროებას, რომელიც მიყენა ხსენებულმა შემთხვევამ.

ერთს მშვენიერს დილას, სამს თიბათვეს, — მკობის მესხიერება მე იმ მატყუებს, ამიტომ რომ რაღაც დღის შემდეგ მე და ღიღლას განცობის ერთი წელიწადი სრულდებოდა, — მე გამოკვდი ვართ გასასვირებლად. კვირა დღე იყო და ამიტომაც არა ჩვეულებრივი მოძრაობა ახალს ქუჩაზედ, რომელზედაც მე ვაკვირე. უქმად მოსიარულეთ სიმრავლემ პირველად არ მიიქცია ჩემი უურადლება, მაგრამ რამდენიც წინ მივდიოდი იმი-

დენად უფრო მატულობდა მოსიერებით რიცხვი, ასე რომ ზოგიერთს ადგილას ჭუნა თითქმის შეკრული იყო. იმ დროსვე მე მომესმა მისიარული მუსიკა, რომელიც მოისმოდა იქიდან, სადაც მე ვიყავ. მე კვითხე ვიღასაც, თუ ის რას ნიშნავდა. «ეს კაზანიას», მიხსს-უსხეს: «შაკები გამოდინა». მე ჯერ არ მენახა კაზანიას პრეტესია, რომელზედაც ბევრი გამეგონა, და ამიტომ ესლა ვისარგებლე შემთხვევით დამკვამყოფილებინა ჩემი ცნობისმოყვარეობა და დაუწყე ღოდინი, სხვა ცნობის-მოყვარეებისაგან.

კაზანიოს ისტორია ძალიან დიდი ხნისაა. გენუის ხალხი იყოფებოდა რამდენსამე კორპორაციათ და უკვლად მათგანს თავისი წესი ჰქონდა, თავისი უპირატეობა და თავისი ღოცვის ადგილი.

რამდენიმე კორპორაცია ერთად შეერთდნენ იმ აზრით, რომ ერთად ელოცნათ. ამ შეერთებას დაარქვეს სახელი «ძმობა». კვირა და უქმე დღით დღით ადრე ძმები იყრებოდნენ საყდარში ან საკუთრად მათთვის დანიშნულ ადგილას და ისმენდნენ ღოცვას და ქადაგებას. წირვის მოსამზადებელ და მღვდლების ჯამაგირისთვის საჭირო ფულს ყოველ თვე და თვე თვით ამ «ძმობის» წევრები იხდიდნენ.

ჩემ დროს ორი უმთავრესი ძმობა იყო: შავი და თეთრი. ორივენი გამრავლებულნი, მდიდარნი და ერთი ერთმანეთის მოჯიბრენი იყვნენ. ერთს შავი და მეორეს ოეთრი ძმობა იმიტომ ერქვა, რომ ერთის სალოცავში ქრისტე შავად იყო გამოხატული და მეორესაში კი თეთრად. ეს ორივენი ერთმანეთს შუერთ უყურებდნენ. მათი ჯიბრობა და შური განსაკუთრებით მაშინა სჩანდა, როდესაც მათი დღესასწაული მოვიდოდა ხოლმე. ამ დროს ორივენი ცდილობდნენ ერთიერთმა-

ნეთი დაქვავრათ. თუ რომ თეთრები გამოდირდნენ ხსალის დროში და გირვანქიანი წმინდა სანთლებით, მათ შინ შაკები თაკეთ დღესასწაულის დროს ორ-ორ გირვანქიანი სანთლებით და ბეკრით დიდი დროებით გამოდირდნენ. ერთხელ თეთრები გამოვიდნენ ფარის ტანისამოსით, მერე შაკებმაც საკვრდის ტანისამოსი ჩაიცვეს. ერთის სიტყვით ეს ორი ძმობანი მეტის-მეტად მდიდრულად იცვამდნენ ერთი-ერთმანეთის ჯობრით. მდიდარი ხალხი ორბევს შეელოდნენ, ხარჯავდნენ დიდ-ძალს ფულს, თითქმის იღუპებოდნენ. ამისათვის ამათ აძლევენ სანუქრად „მოვარეულობის“ ხარისხს და სება ჭქონდათ ეტარებინათ შაკი ან თეთრი ჯვარ-ცმული ქრისტე. მაგრამ ყველას გამოსება ერთი არ არის. რას იკებდა სარწმუნობა ამ თაკრადღურს პრეტესიით? რასაკვირველია, ამ დღეებში წინანდელზედ უფრო ბევრს სვამდნენ, თამაშობდნენ და ჩხუბობდნენ.

იმ დღეს, რომელზედაც მე ვლავარავთ, ყველანი შაკების დღესასწაულს ელოდნენ და, სწორედ უნდა ვსთქვათ, ღოდინმა ამოდ არ ჩაკვიარა, ისე დიდებულად იდღესასწაულეს, რომ მეტი ღარ შეიძლებოდა. ყველას ოქრომკედით ნაკერი მშენიერი ხაკვრდის ტანისამოსი ეცვათ. ოთხს კაცს, რომლებიც პრეტესიას წინ მიუძღოდნენ, ხელში დიდრონი კერცხლის ყავარჯნები ეჭირათ, ისინიც ისე მდიდრულად იყვნენ მოართულნი, რომ მათი ტანისამოსი ხუთი ათასი ფრანკი ეღირებოდა. ყველას, ვინც პრეტესიას მისდევდა, ხელში დიდრონი სანთლები ეჭირათ, იქ იყო ოთხი დიდი ჯვარი ძვირფასის ნივთებისაგან გაკეთებული: ერთი — პერლამუტისა, მოართული ოქროთი; მეორე — ვუს ძვლისა, მოართული კერცხლით; მესამე — შაკი ხისა ოქროს მოართულბით; მეოთხე — მთლად კერცხლისა იყო. ყველა ჯვარს თავისი მუ-

სიკა მისდევდა და ის მუსიკა, რომელიც ჟვარცმას მისდევდა, შესდგებოდა სამოცი მუსიკანტებისაგან. ჟვარცმის კუთხეები ბაჟალლო ოქროსაგან იყო გაკეთებული და ოქროსივე ყურძნის მტკვნები კვიდა. წარწერილი ასოები: ი. ნ. მ. უ. შედგენილი იყო ბრილიანტებისაგან. ერთს ბიქს, რომელიც ცხენით მისდევდა და რომელიც კგონებ იოანე ნათლის მცემელს მოასწავებდა, ოქროს ტანისამოსი ეკვს და ეს ტანისამოსი ბატონის ტყავსა ჭკავდა, მისი ცხენის მორთულობაც ოქროთი და უძვირფასესის თვლებით ბრწყინავდა. ოქრო, ოქრო და ოქრო — ყველასე და სუყველგან! პროცესიის უკან მოჭქონდათ ოქროსაგან გაკეთებული კობორჩხალა ვილაც წმინდანის ნაწილებით.

პროცესია ძალიან გაჭიანურებული იყო; იგი გაგრძელდა რამდენსამე საათს. იმ სასლის ფანჯრები, საითკენაც ამ პროცესიამ გაიარა, მორთული იყო მშვენიერი ყვავილებით, უფრო მომეტებულია წითელი ყვავილებით. ქუჩა-ქუჩა მათ ბეკრი მათ ურუბელი ემატებოდა, რომლებიც ყვავილებს ისროდნენ. მე ის იყო უნდა გამოვსულიყავ ხალხიდან, რომ ამ დროს ჩვენი ყურადღება ერთმა დიდებულმა სურათმა მიიქცია.

ახალ-გაზდა ქალა, რომელიც პირველის ეტაჟის ფანჯარაში იჯდა, თავის შავის თმებით შემოსილი თავი უკან წაიღო რომ მორიდებოდა ერთს დიდს ხელს, რომელიც კარდებით იყო სავსე და უნდოდა ამ ქალისათვის თავზე დაეყარა.

ამ ახალ-გაზდა ქალის შესედულობა სავსე იყო სიტყვითა და შეენიერებით. დიდ ხელის პატრონიც ცოტა უკან დაიწია. იმის სახე ერთს წუთს დაფარებული იყო ამ ახალ-გაზდა ქალის შეენიერის თავით; როდესაც იგი გვერდზე გადაინახა, მე ბელტონი დავინახე! იმავე წამს ახალ-გაზდა ქა-

ლი წინანდებულად დაჯდა ფანჯარაში და დაიწყო ჭუნაში ცქე-
 რა. ეს იყო ლილვა! ჩვენ ერთმანეთს შევხედეთ, რისგამოც იგი
 ანაზღუელად გაჭქრა ფანჯარიდან. მე გულში სასიკვდილო სი-
 ცივე ვიგრძენ, გიჟისავით გავაპე საღხი და წავედი შინ.

მე კამოდში მედო ლილვასაგან გამოგზავნილი წერილები
 და საჩუქრები, რომლებიც ისევე ისე იყო შესვეული და დაბე-
 ჭდილი, როგორც რამდენიმე თვის წინად მე მას წავუღე. მე
 ავიღე პაკეტი და, — რადგანაც იმაზედ აღრესი არ ეწერა, —
 დავსწერე ლამაზის ასოებით: «ბატონს მარკიუსს ანტონს, სამის
 თბათვეს, შუა დღის პირველ საათზედ. ჩაბარდეს დაუფრგუ-
 ბლივ.» მე პაკეტი ჯიბეში ჩავიღე და გავიქეცი ჩემს ძველს მე-
 გობარ მებაღესთან. იქ შემთხვევით შემხვდა იმისი დისწული,
 თათხმეტის წლის ბიჭი. მე წამოვიყოლე ის, მოვიყვანე იმ
 სახლიან, სადაც ლილვას სცხროვრობდა, ვუთხარი შესულიყო
 იქა და ეს პაკეტი მიეცა ლილვას მოსამსახურე გოგოსთვის.
 უოველივე ეს იმან აასრულა. ლილვას ჯერ შინ არ დაბრუნებუ-
 ლიყო. რა ბედნიერება! უოველისიფერი ერთის საათის განმა-
 გლობაში აღსრულდა. იგი ესლა მანც დაინახავს, რომ მე არა
 ვყოყმობდი. მე ბიჭს ცოტაოდენი ფული ვაჩუქე, რომელსაც
 თითქოს გაუკვირდა. ნახევარ საათის უკან მე ჩემ სახლში ვი-
 ჟაჯ. აღელვებულმა მდგომარეობამ, რომელიც აქამდის მამხნე-
 ვებდა, გაიარა და მე ვკრძნობდი ჩემს თავს უბედურ, საცოდავ
 და გამარტოებულს არსებად. მე დავეპვი კრაოტზედ, თავი ბა-
 ლიშიში წავუყავ, რომ დამემალა ჩემი ქვითინი და ბავშვისავით
 დავიწყე ტირილი.

ავიღე ვიდევ თავი და დავინახე ჩემს გვერდით მდგომარე
 სახტინა. მე გავბრახიანდი და შემრცხვა, რომ მან ამისთანა
 მდგომარეობაში მნახა.

— თქვენ აქ რას აკეთებთ? რისათვისა მზვერავთ?

სანტინამ ენა დაბმით მოითხოვა ჩემგან შენდობა და თავის გასამართლებლად მითხრა, რომ ავად მეგონეო.

— გთხოვთ სხვა დროსთვის აგრე მშიშარა და ცნობის მოყვარე ნუ იქნებით. გთხოვთ თავი დამანებოთ.

მას ძალიან ეწეინა და რამდენიმე ნაბიჯი გადასდგა კარებისკენ.

იტალიაში, სადაც მოსამსახურეებს ისე უყურებენ, როგორც თავით ოჯახის შეილებს, ივინი თავით ბატონებს შინაურულად ექცევიან. რაც შეგუესება მე და სანტინას—ჩვენ უფრო უბრალოდ ვექცეოდით ერთმანეთს, რადგანაც მე ამ სასლაგანდა ქალს წერა-კითხვას ვასწავლიდი. მე ვიგრძენ, რომ ძალიან სასტიკად მოგვექცა და დავუძახე დაბრუნებულყოფი.

— აგრე ნუ მიეჭქებით, სანტინა. მე ვიცი, რომ თქვენ გულ-გეთილი ქალი ხართ და არ მინდოდა თქვენთვის მიწეინებინა.

— მე არ შემიძლიან გულ-გრილად გიყუროთ თქვენ მაგ მდგომარეობაში, მომიგო ოხვრით.

ესლა ჩემი რიგი იყო იმისთვის ნუგეში მეცა.

— ნუ სწუხდებით მაგისტვის, სანტინა, მე არ მოკვდები. ეს ჩქარა გაივლის.

— მე მინდოდა დამეწვა ეს წერილი. მე მინდოდა გამეცნო ქალი! სთქვა სანტინამ გულმხურვალედ.

— რა წერილი? რომელი ქალი?

— წერილი, ქალის ხელით დაწერილი, რომელიც მე მოგეცით ამ ერთის წლისა და ორის თვის წინად.

— და მას აქვთ მაგასევე მიწეინებით?

— გული მეუბნებოდა, რომ თქვენ კვ წერილი კარგს არა-
ფერს დაგყურდა.

— იქნება მართლაც გიგრომთა გულმა. თქვენ კარგი მესხი-
რება გაქვთ. იმ ქალის ნაწერს იცნობთ?

— დიად, თუ გინდ ათას ხელ-ნაწერში.

— კარგი! მაშ იმ ქალისაგან დაწერილი წერილები როცა
მოვიდას, უგანვე გაგზავნე სოფელს, და უოხსართ, რომ მაგას
ჩემი ბრძანებით შევებით.

სანტინას სახე გაუმხიარულდა.

— თქვენ მე მომენდეთ, შითხრა მან:— მე გეტყვით.

მართლაც და მან აღსარულა ბრძანება. მეორეს დღეს და
შემდეგაც იმ ქალისგან ბევრი წერილები მოვიდა. სუყველანი
უგან დაბრუნა. წარის რეკვას გაიგებდა თუ არა; სანტინა მ-
შინვე კარებს მივარდებოდა, და ერთი კვირის შემდეგ, რო-
დესაც ჩვენ გვინდოდა სოფელში წავსულიყავით იგი გვირჩე-
და ქალაქში დაუჩქინილიყავით, რადგანაც ეშინოდა, რომ ვაი
თუ ჩემს იქ არ ყოფნაში, ჩემი ბრძანება აღარ ასრულდებოდა.
იგი მოვიდა ჩვენთან სან-სეკონდოში ერთის თვის შემდეგ.

რა ხაირად გამომკვლილა სოფელი სან-სეკონდო! მე თი-
თქმის ის ადგილი იმ ადგილად აღარ მეგონა, როგორც წი-
ნა წლებში მინახავს; მწვანეს დაკვარება ჩემთვის თავისი ღაწათი,
ჭკერს—სისუფთავე. ჭანტაში იქ არ იყო. მაგრამ ერთი
იმის სახლის ნახვა, რომელიც გორანზედ იდგა, გულს მისა-
რებდა. რა ხაირ დაწარელებულსა და დაღონებულსა ჭკვდა
ესლა ის სახლი, თუმცა გაღებულნი სტანები ამტკიცებდენ,
რომ იქ სალხი ვიდევ სტხოვრობდა.

სან-სეკონდოში სამი თვე გავატარე, მაგრამ ამ სამს თვე-
ში არაფერი მისიამოვნია, სულ მოწყენილი ვიყავ და მწუხარ-

რებით ვიგონებდი წასსულს დროს. უოკელ-დღე ჩემს თავს ვუბნებოდი, რომ ღილლას ანას დროს ანა გვევარებოდა, რომ თუმიცა მე იმაზედ გაკლენა მოვანდინე, მაგრამ სასიათებით, გრძნობით და საგანზედ შესედულობით უბამანეთისაგან ძალიან ვიჩხეკით. უეტრად დიდი ხნის სიჩუმის შემდეგ ღილლასაგან მივიღე წერილი, რომელმაც სულ არივ-დაწივა ჩემი ფიქრები.

ღილლას ისეთის გამოტყედილის ხელით დაეწერა წერილი, რომ სანტინასაც ვეღარ ეცნო და გადმოიტაცა ის წერილი. რაკი გავხსენ ეს წერილი, ვეღარ მოვიტმინე და ბოლომდის წაკითხე. ღილლა საშინელის მედიდურის კილოთი მწერდა წერილსა: იგი მწერდა, რომ დიდად გამაჯუჯას შენმა ჭკუენაში ცხოვრების უცოდინარობაჲთა, მაგრამ მანაც შენზედ ვფიქრობ; ამას გარდა იგი მწერდა, რომ დიდი ხნის გამჩხევი, რომ შენ ჩემი თავის დასებება გინდოდა, რომ შენი ასეთი ჭკეპს საზიზღარა და არც ერთს ზატიოსანს ვაცს ან შეშვენისო. წერილი იმით თავდებოდა, რომ მიგონებდა, ვითომ მე სხვა შემეყარებოდა და იმას იმიტომ ვანებებდე თავსა.

ამ წერილმა კვალად აღმიშალა დაიანაგებულ იყოლის ძეგლი დასდები. შენ სრულიად უდანაშაულო იყო და სხვები კი დანაშაულად გთვლიდნენ! ამაზედ მეტი სასჯელი კიდევ იქნება! პირველს გაბრაზებამდე მე დაკსწერე წერილი, რომელიც ან გაკვინავე და ძალიან კარგადაც მოხდა. ახი ან იქნება მას სანასავად დრო დაუენიშნო და მაშინ როგორც მინდა პირში ისე გავლანძლო? ბევრმა საათმა გაიანა იმის ფიქრში, თუ როგორ მოკვტეულიყავ. ძლივს ერთს აზრზედ დავდექი, რომელიც ჩემის აზრით გონიერული და ღირსეული იყო. მე ღილლას წერილი ჰაკეტში ჩავდე და უკან დაუბრუნე, ისე რომ არც

ერთი სიტყვა არ ჩამიმატება. მაგრამ ამ წერილში, რომელმაც ასეთი მწუსარება მომაყენა, იყო ერთი წვეთი დასამშვიდებელ ბალზამისა, ჩემი გულის იარების საკურნებლად. ღილვს ეჭვიანობდა, და ჩემს შესარცხვენად გაგტყუებო, რომ ჩემი გული ამ ფიქრების გამო სიამოვნებითა სძებრდა. ვისზედ ეჭვობდა? ძალიან შესაძლებელია რომ სანტინაზედ. ღილვას მოახლეს მოჭკონდა თავის ქალ-ბატონის წერილები და სანტინა ელანაჩაგებოდა ხოლმე მას.

მე ვსთქვი, რომ სან-სეკონდოში ჩვენი სახლის პირდაპირ სათივე იყო, რომლის შუაშიაც წყალი მიჩქრიალებდა. მარჯვნივ მხარეს რამდენიმე ხე ერთად იდგა, რომლების ჩრდილს ქვეშაც წამოვწებოდი ხოლმე და ან კვითხულობდი, ან ვფიქრობდი. შუა დღისას რომ ჩამოცხებოდა, აქ ბევრი ჩიტები გროვდებოდნენ, რომლებიც ჩემსაკით საჩრდილობლად მოდიოდნენ. მე ვუთხარი ერთს ამ ხეზედ ჩემთვის ქოხი ვაკეთებინათ და იქიდან საწყალ ჩიტებს თოფს ეესროდი ხოლმე. ეს ქოხი ჩვენი სახლიდან კარგადა სჩნდა და კარგათაც მესძოდა, როცა შინიდან დამიძახებდნენ. სადილის წინ მე იქ ყოველთვის მივდიოდი და, სინამ არ დამიძახებდნენ, აღარ წავიდოდი ხოლმე. ღილვასთან წიგნის გაგზავნის შემდეგ, მეორე დღეს, მე ჩვეულებისამებრ წავედი ჩემს ქოხში. წამოვწევი თუ არა მაშინვე ჩემს წინ დავინახე. . . ახა გამოიცანით ვინა. . . ღილვას!

— ძლივს არ მოსკვდი, მითხრა იმან; — მე შენ აგერ ორი საათია გელი.

გაკვირვებულმა და გაოცებულმა ჰასუსის მიცემა ველარ მოვასერეს.

— თქვენ არ მოკლოდით განა, განაკრძო მან მწუსარების გი-

ლოთი:—რომ მე როდისმე მოვიდოდი ამ თქვენგან საუცხოვრად აწერილს თქვენს სოფელში და ვგონებ არც იმას მოელოდით, რომ მე მოვიდოდი თქვენს საიმპონებისათვის.

— თუ ჩემი საიმპონებისთვის მოსულხარით, სწორედ გითხრათ, არაფერად მესაიმპონა. თქვენი ქტევა თქვენს უჭკუობას და მოუსაზრებლობას ამტკიცებს. აქ სომ უკვლახი დაკვინასავენ.

ლილლამ ტუჩები მოიკვნიტა.

— თქვენ მგონია იმასუდ ლაპარაკობთ, რომ ამისთანა ქტევით ჩემს სახელს ჩირქს მოვცნობ? მომიგო იმან. ეგრე ჭკვიანური აზრი საიღამ მოგვიდათ ასე უგრად? თქვენ წინად აგრე მშიშარა არ იყავით, როდესაც ბაღში უოკულ-დღე ერთმანეთს ვხედავდით სოფელში.

ჩვენ ჩვენი სახლის პირ-და-პირ იყავით და ამისათვის ლილლას ძალს ვატანდი, რომ სხვა მოფარებულს ადგილას წავსულიყავით: «ჩემთვის სულ ერთია, მეუბნებოდა იგი, დღემ-ნახსვენ თუ არა.» მაგრამ მე იგი დავაჯერე ხეების იქით გადავსულიყავით: იმას ამაზონკა ეცვა და ხელში მათრახი ეჭირდა. სასე ფერ-წასული ვჭმუნდა, ტუჩებზე კი თეთრი და მოყვითოლი. რადგანაც იგი არა ლაპარაკობდა, ამისათვის პირველად მე დავარღვიე სიხუმი.

— მე ძალიან ვწუხარ, რომ აქა გხედავ: მე მეშინიან და დარწმუნებულიცა ვარ, რომ ჩვენის ერთად შეერისაგან, ქარტი არაფერი გამოვა. მანცა და მანცა, მე მზადა ვარ მოვისმინო უოკულისფერი, რასაც კი მეტყვი.

— თქვენ ძალიან ციკოგულა ხართ, თქვენ ისეთს მკვასხე სიტყვებს იტყვით სოფელში, რომლებსგანაც ძარღვებში სდისლი ამიდუღდება ხოლმე.

რაკი შევნიშნე, რომ ის გასაბრაზებელს მიზეზს ექება, მე ვასუსნი ან გავეცო.

— თქვენ გუშინ, განაგრძე მან ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, — დამიბრუნეთ ჩემი წერილი. რა ნება გქონდათ, რომ ასე სასტიკად მომეჭყეტით?

— თვენ ისეთს რამეებს მამრალვებთ, რომლებიც გუელშიაც არ გამოიტარებია. მე ისეთი ანაფური მინდა ვსთქვა, რაც თქვენ გავაჯავრებთ, მაგრამ ნება მიბოძეთ მოგახსენოთ, რომ თუმცა მოგწიკეთ წერილი, უსაფუძლო თავის შინაარსით და უშესაბამო თავის გარეგანბს ფერებით, მაგრამ დიდს მადლობას გადაუხდით იმას, ვინც იმ წერილს უპასუხოდ უკან დამიბრუნებდა.

ლილვას ყურებადმდის გაწითლდა.

— თუ რომ ჩემი წერილი აგრეთი იყოს, როგორც ამბობთ, მაშ რატომ არ გეტყობათ, რომ თქვენ გუელ-ნატკენი ბრძანდებით? ერთის სიტყვით, რატომ ისე არ იტყვით, როგორც მოიქცეოდა კაცი, რომელსაც ძარღვებში სისხლი უდრულს, ანამედ მოიქცეოთ ისე, როგორც. . . (აქ ცოტა შეეკუთდა). . . როგორც გაქნილი.

მე ავთრთოლდი, მაგრამ თავი დავიჭირე და ვუთხარე:

— შენ მგონი არ გასმის რასა ლაპარაკობ. იმან ჩემს ვასუსს ყური არ უგდო და განაგრძე გაბრაზებით:

— ის შეურაცხყოფა, რაც შენ მე მამაყენე, დიდი ხანაა შენ მოფიქრებულად და გადაწყვეტილი გქონდა. ახა ერთი უარი თქვი ამასზე.

— სრულად უარს ვამბობ.

— მაშ რას დაუძახებთ, თუ არ შეურაცხყოფას იმას, რომ ჩემი წერილები და სახსრავარი ნივთები უკან დამიბრუნეთ?

— თქვენ ივიწყებთ იმ რიცხვს, რომელიც იმ ჰაკეტს აზის, რომელშიაც წერილები ეწეა; ის წერილები საკმაოდ ხსნიან საქმეს.

— შენი რიცხვი, მითხრა ლილვამ ტუჩების კვანძით:— ანის უმიზნო თავხედობა და სრულიად შეეფერება შენს უღმერთობას და ქტევას ჩემს შესახებ. თუ ღმერთი გწამთ, მითხარით, რა დანაშაული ჩავიდინე ისეთი, რომ ისე შექტევით, როგორც ერთს უკანასკნელს დადა-კაცს.

მთლად ჩემი ძარღვები თრთოდნენ, როდესაც მოვიგონებდი ფანჯარასთან მომხდარს ამბავს, მაგრამ კიდევ თავი დაკვირე და დამშვიდებით გუთხარით:

— გთხროთ წარსულის შესახებ ერთიერთმანეთის შეუკაცხურობას თავი დავანებოთ. უმჯობესია ვისარკებოთ იმით, რაც წარსულმა გამოგვაცდევინა. ჩვენ უმაწვილები ვიყავით; ჩვენ ძალიან ნაკლებად ვიცნობდით როგორც ერთმანეთს, ისე თვითონ ჩვენს თავსაც. დავეძრწოდით სინამდვილეს. თქვენ მე არასდროს არა გყვარებოვართ.

— იქნება, მითხრა მკვასხედ ლილვამ: მე მაგისი არაფერი ვიცი: მაგრამ ის კი ვიცი, რომ მას აქვთ. . . . იმან აღარ დაასრულა სიტყვა, უცრად ლაპარაკის კილო შესცვალა და სთქვა: ჩვენ სიკვდილამდის ერთმანეთისა ან მეგობრები უნდა ვიყვნეთ და ან ძტრები, ამოიჩინეთ!

— მე უკვე ამოჩეული მაქვს, მიუგო მე მას და თავისუფლად ამოვისუნთქე: ვიყვნეთ მეგობრები და მეგობრულად გავშორდეთ ერთმანეთს.

— რად გავშორდეთ? იყავით ჩემთვის ისევე ის, რაც წინად იყავით.

— ეგ ან? შეიძლება, ეგ ანას დროს აღარ მოხდება! მიუგუე წაქეპაროდე.

— არასოდეს, ამბობთ თქვენ? და იგი თავიდან იგეგმებადის აკანკალებს, ხოთქონს კანკივას.

მე ხათქვამი სიტუაცია აღარ გავუძეოვარე. მაგრამ ვანიშნე გი.

— კარგი! ვიყენებთ მტრები და ისე მოვიტყუთ, როგორც მტრები; ერთმა ჩვენგანმა მეორე უნდა მოკლას.

ამ დროს ამოიღო ამასონის კობილი: მარი მატარებს დამბახს და ერთი მე მომცა.

— ეგ ხომ სისულელეა, შეგეგარე მე და კინძვამ ან გავინცინე! მერე ჰკილე დამბახს და იქით გადავაგდე. თქვენ მესროლებო, თუ გნებავთ, მე თავის დღეშია ხელსაღ ან შევასუბ ქალსა.

— ქალსა! რა დიდ-სულგებება! მომიგო მან დატინვის დამილით: რა ხაირად გიხდება ვაჟ კაცობა და!

შემდეგ გაბრაზებულმა მითხრა:

— დიად, მე ქალი ვარ, წასიკვდილოდ შეურაცხყოფილი ქალი და ეთხოვლობ თქვენგან დაკმეყოფილებას! გესმის თუ არა? ნუ თუ შენს გულში სინიღისთა ერთი ნაბერწყალიც აღარ დატინა?

იგი მზად იყო ჩემთვის მართლსი გადმოერთყა.

— ოს, რათა, მე კაცი არა ვარ! და იმანაც გადააგდო დამბახს.

— ნეტა არ იქნება კაცი ყოფილიყავ! წაწილულულე მე.

— მაგას მართლად ამბობ? შემდმევირა იმან: — მე მოწამე ვიქნები მაგ სურვილისა. ერთხელ როდისმე მოგაკონებ მაგას.

იგი გატრიალდა წასასულელად.

ლილლას ჟერ ათი ნახშივი არ გადაუდგა, რომ იქვე სხ-
ლოდამ მომესმა სასტინას ხმა, რომელიც მე მეძასოდა. ლილ-
ლა იმავე წამს მოხრუნდა უკან და მიიხრჩა დაცინვით.

— ეგ თქვენი საყვარელია? მე ეგ უნდა ვხახო.

მე წინ გადაუდექი.

— იქნება გეშინიანთ რომ არ მოკვლას?

— საწყაღს, უდანაშაულო ქალს ცილს რათა სწამებო. იმას
სომ თქვენითვის არაფერი ბოროტება არ უქნია? აი რისა მეში-
ნიან და რისთვისაც ნებას არ მოგცემთ.

ლილლა გაჯიუტდა; იგი წდილობდა გზიდან ჩამოგდლი-
ლიყავ. რა უნდა შექნა? რომ ბოროტება არა მომხდარიყო რა,
მე ავდექი და დაუფიქრე, რომ შენ წადი და მეც მოვალ მეთქი.
ლილლას კი ორივე ხელები დაუჭირე და იქამდისინ არ გაუ-
შვი, მინამ არ დაგინახე, რომ სასტინა შინ შევიდა. მხოლოდ
მამინ გაუშვი ლილლას სული და გუთხარდი:

— უკაცრავად ძალის ხმარებისათვის. ერთსეულ, როდისმე
მადლობას გადამიხდით, რომ არ მოგეცით ნება ის ჩაგედინათ,
რაც თქვენ არ გეკადრებოდათ.

— საზიზღარო! მითხრა იმან სირცხვილით გაწურულმა:
რა უნახეს მომცემთ მამინ, როდესაც შენი ჟაკონის ამოყონის
დრო მოვა.

ეს მითხრა და წავიდა.

მე კი შინ დაგბრუნდი ისე აღელგებული, რომ იმის გა-
გება უფრო ადვილია, სინამ აღწერა.

თ ა ვ ი   XXIX

საკვირველი ვაჭრობა—ეკლესია და ბირჟა—პატარა, ძალიან სა-
ურადღებო კაცი—ფანტაზიოს ამბები და იმისი ახალი პლანი.—

იმ ამბავმა, რომელიც ეს-ეს იყო გიამბეთ, ჩემსედ ძა-
ლიან ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა. რომ ღილღა ბრახიანი
იყო, ეს დიდი ხანია ვიცოდი; მაგრამ თავის დღეში ფიქრად
არ მომივიდოდა, რომ ის ასე ძალიან გაბრახდებოდა. მე
გვრძნობდი, რომ ის აასრულებდა თავის მეჭარას და ბეგრს
უსიამოვნებას მომიუყენებდა. მეტი, რომ იმან თავისი ძმა გამომი-
სიოს? ეს წინადადება მე ძალიან მასწუხებდა, ამისათვის რომ,
მართალია გრძობა აღბურთოს მე ჰინად არ ვიტყვობდი, მაგრამ
დიდს ჰეტივს კი ვტყვობდი. ამისთანა ფიქრები დიდ-სახსის მტან-
ჯავდნენ. მაგრამ დრო გადიოდა და უსიამოვნება არაფერი
მომიდიოდა, ამიტომაც ამკებზედ ბეგრს აღარ ვფიქრობდი.
მაგრამ ის სიტყვები კი, რომლებიც ღილღამ უკანასკნელად
მიიტხრა, გონებიდამ არა მშობდებოდა და ყოველთვის ყურებში
მიდგა.

ჩემი ცხოვრება აღინდებულად მიმდინარეობდა; შუადღემ-
დის შინ ვიყავ; შუა დღიდან მოყოლებული ორის საათამდის
კი ადვოკატის კანტორაში, რომელთანაც ადვოკატობაში უნდა
გამოვცდილიყავ. საღამომით მე, ცუხარი და აღჭრედი გავი-
სეირნებდით ხოლმე. მე ესღა უფრო შემოეყარდა მართლობა,
მხოლოდ თავადი, რომელიც იმ სახეში მოვიდა, სძობრცა და
რამდენიმე კიდევ სხვა ჩემი ხლო ამხანაგები მოდიოდნენ ჩემ-
თან, ამათ მეტი სხვა არავინ მინახავს. ფანტაზიოს წასვლით
დადარდინებულები, გაკმინარულდით, ჩვენ სულ-ახლად დავე-

წყეო დათვალიერება იმას, ჩვენს გარშემო რაც ხდებოდა. მოქმედობის სურვილი აღგვიძრავს ცუხარმა, რომელიც ენერგიით და გამჭრინახობით ჩვენ ყველასა გვეჯობდა. ჩვენს შორის ცუხარის მეტი კერავინ დაიჭერდა ჭანტაზიოს ადგილს. ეს ერთი კეთილ-შობილის გულის კაცთაგანი იყო. იმას გამჭრინახი ჭკუა-ცა ჰქონდა და მიმზიდველი გულიც. მხოლოდ ესაა ვათასებ მე იმის ღირსებას, თუმიცა იგი ჩემი ძმა იყო. ჭანტაზიო იმას უფრო დიდს ვატივსა სცემდა, სინამ ჩვენ ყველას. თუმიცა იგი ძალიან იყო ჩემთან დამეგობრებული, მაგრამ ცუხარზე უფრო დიდი აზრისა იყო. მე სრულიადაც არა მშურდა რომ ჭანტაზიოს ჩემი ძმა უფრო უყვარდა. პირაქით მე ამით უფრო ვამპყრობინებდი.

მამაჩემი ბეგრსა ცდილობდა, რომ ჩემთვის კლიენტები ეშოვნა. ძალიან ხშირად მოითხოვდა ხოლმე, რომ დარბაზის მოსაცემად ესა და ეს მოსულა შენთანაო. «არავინ არ მოსულა შენთან». და ეს გადაწყვეტილი ვასუხი მამა-ჩემს ხშირად სწყინდა. ბეგრი თავის ტუხის შემდეგ, მან გაიგო თუ მოხერხებები ჩემთან რისთვისაც არ მოდიოდნენ. მე არა მქონდა დანიშნული საათი იმათ მოსაღებად. მაგრამ ნამდვილი საქმის კაცი თავისი კაზინუთიდან არ გამოდის. იგი მუდამ უნდა შინ იყოს. რომ შინაურები არ ძეგანაგებინა და ყოველ დღე დილას ჩემ კაზინუტში ვიყავი ხოლმე.

ერთხელ, ქრისტიანობის თვეს, როდესაც ჩვეულებისამებრ სიგარასა აწევდი, უცრად მომესმა ტალანის კარების ჭრიალი. კლიენტი ხომ არ არის? ჩქარა ჩემი კაზინუტის კარიც დაარაკუნეს. მე მასინვე გავაჭრე და გადავაგდე ჩემი სიგარა, მედიდური სახე დავიჭირე და დაუძახე ჩემს სტუმარს შემოსულიყო. თუმიცა რამდენჯერმე კიდეც დაუძახე, მაგრამ არავინ არ შემო-

დიდა. მე გაკადე ვარები, რომლის უკანაც მატროსი დავინახე, ავი. ხნიერი იყო და მზისაგან დამწვარი. მან წერილი მომცა.

მე მატუობინებდნენ, რომ მარსელში დასრულდა სიცოცხლის სასლუკეული საზოგადოება და გვინდა ერთი კანტორა გუნუაშიც ვიჭონოთო. წერილის მომწერს, ამ საზოგადოების აგენტს, ნება ჰქონოდა მოეწერა ჩემთვის ამ საქმის შესახებ, რადგანაც იმედი ჰქონდათ, რომ მე მათ შემწეობას აღმოუჩენდბ. ამას გარდა მწერდა, რომ თუ დრო გაქნება ამ წერილის მომწერი დიდის სიამოვნებით მოგელაზარაგებათ ამ საქმის შესახებ, უკეთუ სვალ თორმეტს საასზედ ბირჟის შეიდანზედ მოსვალო.

ესეთი იყო წერილის შინაარსი, რომელიც სავსე იყო ჩემის ქებით და რაჭოგრაფიულის შეცდომებით. ქვემოთ იყო მოწერილი—«ლაცტარინო.»

— ვინ არის ბატონი ლაცტარინო? ვკითხე წერილის მომტანს, რომელმაც ვასუხის მოცემის მაგივრად ხელები ჯერ ყუჩუბთან მიიტანა, მეჩუე ვინთან და თანაც თავს აჭნედა; — ამას თუჩმე იმიტომ სჩადიოდა, რომ ის ყრუც ყოფილიყო და მუნჯიც. «საკვირველი წერილია!» ვიფიქრე მე: «და არა ნაკლებ საკვირველია ამ წერილის მომტანიც».

ამ მიწვევაში, ცხადი იყო, რომ რაღაც საიდუმლო იმალებოდა. ეს ლილვას უშმაგობა ხომ არ არის? მაგრამ როგორ დავიჯერო, რომ მან სანასავად ისეთი ადგილი დამინიშნა, სადაც ყოველთვის ხალხი ბუკრი დავარება? მაგრამ რადგანაც ამ წერილში მარსელი იხსენებოდა, სადაც ჭანტაზიო იყოფებოდა, ამისთვის ვფიქრობდი, რომ ჩემი მიმწვევი გაცი იმისგან საყურადღებო ამბებს შემატუობინებდა, მანცა-და-მანც

რომ შეეღწაოთ სწორედ გამეგო, მე განვიზრახე წავსულიყავი დანიშნულ დროზედ. ესრედ მეორე დღეს შუა-დღისას მე მივედი დანიშნულს ადგილას და დავიწყე სიარული.

ამ გასეირნების დროს მე ძალიან გააკვირდი, როდესაც დავინახე მრავალი შეურილთ პატრები (მღვდლები). ზოგნი იდგნენ ჯგუფად, ზოგნი სკამებზედ ისხდნენ, ზოგნი კი ჩემსავით გალლერკეაში სეირნობდნენ. ერთი მოსეირნე მღვდელთაგანი დიდხანს მიტყუროდა, შემდეგ გაიარა ჩემს ახლო, წაიბუტბუტა რამდენიმე სიტყვა, რომლებიც ცხადი იყო მე შემესებოდა, მაგრამ რომლის აზრიც მე ვერ გავიგე. ეს ის კაცი ხომ არ არის, რომელსაც მე მოკვდი? მე გავიარე იმის ახლო და ისიც მე დამტყუროდა. ესლა კი არც ერთი სიტყვა არ დამრჩა გაუგებარი, რასაც ის ამბობდა. «თქვენ წირვა ხომ არ გინდათ, ბატონო? იაფად გიწირავთ, ძალიან იაფად.» მე ვერ გავიგე ეს სიტყვები, და თითონ მღვდელმაც შემამჩნია, რომ მე იმათთაგანი არ ვიყავ, რომელსაც იგი ეძებდა—და გამომოხდა. ბოლოს კითხვის-კითხვით გავიგე მღვდლის სიტყვების მნიშვნელობა და მიზეზი, რისაგამოც ამდენს მღვდლებს მოეყარათ თავი . . . .

დავუბრუნდეთ ჩვენს ამბავს. მე ბევრი შეცდომილება მომივიდა იმ უცნობის კაცის ძებნაში, როდესაც ახალ-გაზდა და ბაღ ტანის კაცმა გამიარა ჩქარის ნაბიჯით ჩემს ახლო, და ჩამჩურჩულა ყურში: «ჰმ! გამოძეეთ უკან, ლაცარინო!» და იგი გაიქცა; მე მივდგედი მას. იმას მატროსული ტანისამოსი ეცვა. იმის გრძელი შავი თმები ოთქმის მსრებადის დადიოდნა.

სიტორინამდის მისასვლელად ჩემმა თანამგზავრმა ათას ხაირი მიხეუულ - მოხეუული გზები გამომატარა, მაშინ,

როდესაც იქ მოსასვლელად სავძლო იყო გადავსულიყავით ბიანკის მეიდანზედ. სოტორინო ბნელი თაღებიანი გასავალი იყო, სადაც უბრალო დუქნები სახლებზე ბუკრი იყო. ამ დუქნებში იკრიფებოდნენ მეგობრები და სხვა გემებსეუდ მოსამსახურე პირნი. ლანცარინო ერთ ამ დუქნის წინ შედგა. ჯერ ეჭვიანის თვალთ მიიხედ-მოიხედა, მერე გამატარა ერთი საღისით სავსე ზაღა და შემიფანა ერთს ჭუჭყიანს ოთახში. მოვიტხა ერთი სტაქანი ღვინო და დაჯდა; მერე ასევე მოვიჭკიცა და დაუწყეთ ერთმანეთს ცქერა.

— თქვენ ნახეთ ჩემის ძმის ახალი გემი-პოლიგმატი? მკითხა ჩემმა უცნაურმა ამხანაგმა მაღალის ხმით.

პასუხის მაგივრად, მე მას გაკვირვებით შევხედე.

მე მგონია მან შემატყუო რომ გაკვირდი, და ჩემს დასამშვიდებლად განაგრძო იმავე ხმით:

— არას დროს ამაზედ მშეგნიერს გემს ზღვაში არ უკლია?

— მართალია!? ვუთხარი მე.

— დიად, ეს იმდენათ მართალია, როგორც ის, რომ ესლა თქვენ ჩემს პირდაპირა უბინათ. იგი აშენებულია ვარცაში-მაგრამ, განაგრძო მან დაბრუნების ხმით: — ბუკრმა არ იცის ის ადგილი, რომელსაც ეს სახელი ჰქვიათ, თუმცა იტალიის ეს პატარა ქალაქი ისეთს გემებს აკეთებს, რომელიც ინგლისურ გემებს წინ უსწრობენ ხოლმე.

ეს ლაზარაკი რამდენსამე წუთს გაგრძელდა, შემერე ჩემი მობასსე ადგა, მივიდა კარებთან, გაიხედა გასაღების ჯუჯურუტანიდამ, დაბრუნდა ისევ ჩემთან და უცნოვ გამოიკვალა ხმის კილო.

— ძველს ჩიტს, როგორც მე ვარ, მახში ვერ გააბამ!

მითხრა მან ნელის ხმით და ზირის სახე კმაყოფილებით გაუმხიარულდა.

— რას იტყვით თქვენ ამხედ? მართალი არ არის, რომ სინოცხლის საზღვეველი საზოგადოების შედგენა — მშვენიერი მოხერხებაა? ხა, ხა, ხა!

და მან საშინლად გაიციხა.

ამ ცოტა სიტყვებმა მე გამაგებინა, თუ რა ზირთანა მქონდა საქმე. ლაცცარინო იყო ერთი იმ კაცთაგანი, რომლებსაც უვირილი ძალიან უყვართ და საქმე ვი არა.

— მითხარით, განაგრძო ლაცცარინომ:— მართალი არ არის, რომ მე საქმე კარგად მიმყავდა?

მე კინადამ არ ვუპასუხე, რომ ის უბრალო ალიაქოთი, რომელიც მან მოახდინა ჩვენ ერთმანეთის სანახავად, საგმარო იყო, რომ მთელი ქალაქის ჯაშუშები უკან დაგვიდევებოყვნენ; მაგრამ რამდენიმე ხნის ფიქრის შემდეგ მე თავი შევიმაგრე და თანხმობა გამოუცხადე.

— ეხლა, ვუთხარ მე მას:— არ შეიძლება— ამიხსნათ. . .

— სუეველა კარგად მიდის, სუეველა კარგად მიდის! გამაწვევტინა ჰატარა კაცმა. — როცა ლაცცარინო შეუდგება რას-მე . . . ეს საკმარისია. ლაცცარინოს უველანი იცნობენ, მაგრამ ამხედ ლაპარაკი მე არ შემშვენის.

შემდეგ ძალიან ჩაიკრა გულში ხელი და განაგრძო:

— ეს იქ, სუეველა კარგად მიდის.

— მე როგორც ვხედავ თქვენ ჩემთან წერილად გექნებათ?

— წერილი? თქვენ თუ გინდათ წერილი დაარქვით, მაგრამ ჭანტაშიომ სხვა სახელი უწოდა, როდესაც ჩამიბარა. «ლაცცარინო, ვი ვატრუქით ანთებულნი ბოძმა. წაიღებთ თქვენ ამას

იქ—ჩემ ამხანაგებთან, ისე, რომ გზაზედ არ გასკდეს? — წავიდე, კუპასუხე მე» — „გახსოვთ“, დაუმატა მან:

→ რომ საქმე სიცოცხლეს და სიკვდილს შეეხება, და რომ თქვენთვისაც კარგია, და უმჯობესი იქნება თქვენცა და ესეც ფერფლად იქცეო, უკეთუ ეს იმათ არ ჩაუვარდებათ ჭელში, ვისთანაც გატანთ. თქვენ ეს შეგიძლიანთ თუ არა? — „შემიძლიან“; — და აი ჩვენ მივედით კარგ ნავთსაყუდართან. მერე კიდევ ჩაიკრა გულში ხელი და განაგრძო:

— რას იტყვიოთ თქვენ ამაზედ? ჭა?

— მე იმას ვიტყვი, რომ თქვენ ძვირფასი კაცი ხართ. მაგრამ სად არის პაექტი?

→ ერთს წუთს მოითმინეთ, მითხრა ლაცნარინომ; ჯერ უკვლავფერი უნდა გაიგოთ. და მან მიაძმო დაწვრილებით თუ რა სამუალებანი მოეხმარა ამ ბოშის მოსატანად.

მე ვსთხოვდი მოეცა წერილი, მაგრამ ლაცნარინომ კიდევ დაიწყო ლაპარაკი; მან დაიწყო საფრანგეთში სხვა-და-სხვა დასუბის მდგომარეობაზედ, დაწმუნებით იძახდა, რომ ლუი ფილიპე — დაღუპული კაციაო, რომ უკვლავ საქმე კარგად მიდის და სხ. და სხ. ამ ნაირად მე მან სწორედ ტანტაროზის ტანჯვა მომაყენა; მერე ლაცნარინო კიდევ მივიდა კარებთან, უური დაუგლო, კიდევ გაიხედა. გასაღების ჟუჟურუტანიდამ, და გამოიღო უბიდამ ისეთი უზარმაზარი წერილი, რომ იმის დანახვაზედ სიცილი ვერ დავიჭირე. ლაცნარინოც ბანს მამლეკდა და თან მეკითხებოდა, ნიჭიერი კაცი ვარ თუ არაო.

→ რამდენჯერმე ვუთხარ მას, რომ მოხერხებულად კაცა ხარ მეთქი და მერე დაკვირვებულად გამოსამშვიდებლად: მაშინ ლაცნარინომ კიდევ მითხრა, რომ თუ დაგჭირდება, მზადა ვარო.

იმის სიტყვით: საკმაო იყო, რომ ის ბანკში მომეკითხა. იმის სახელი ლიტერატორ სტელა იყო, მაგრამ მას ლიტერატორის ეპი-ტოფენ. ამას ვადა მან მითხრა, რომ დღე-დღეზედ მოკლედ ლიგონობდამ ჩემს ძმას ადრინას, რომელიც ვაჭრობის კაპიტანი არის და ჭანტაშიოს პლანი და ბომბის მთელი ისტორია იცის. შემდეგ ჩამოვართვი ხელი და გავმოხდით ერთმანეთს.

ჭანტაშიოს წერილი მოკლეს იყო, შეტადრე ამდენი ხნის ჩახუშობის შემდეგ. ცუხარი და მე მოუთმენლად მოკვლადით ამ წყნლის შინაარსის გზებს; მაგრამ მე შინ სწორედ სადილობისას დაჭრუნდი და ერთმა საათმა შეტმა ვაინას. სინამ ჩვენ ჩაკეტამდით ჩემს ოთახს და გავიგებდით ამ წერილის შინაარსს. ლიტერატორმა მანოლა სთქვა, რომ ეს წერილი ბომბას ანთებულის პატრუქითაა. ეს წერილი საკმაო იყო, რომ რამდენიმე კაცი საიქიუს ვაკე ვაინათ.

ჭანტაშიო გაატყობებდა და გვიმტვიცებდა, რომ ჩვენს პუბლიკა იტალიისთვის აუცილებლად საჭირო არის.

ჩვენ პატრიოტული გომბობანი და ჩვენი მეგობრობა ჭანტაშიოს ნებას არ აძლევდენ, რომ ჩვენს დახმარებაში ეჭვი შექმნიეს. სიტყვის რხა-რხი საჭირო არ იყო. საკმაო იყო დარწმუნებულყოფი ენერგიულ კაცების მოქმედებაში. ცუხარის, სტორანს, თავადს, ლიტერატორს ძმას ადრინას (რომელ-ზედაც ჭანტაშიო დიდის პატრივისტებით ლაშარაკობდა) და მე უნდა ჩაკვებო საზოგადოების სამიწველი და მეტი იმის გარშემო მრავალნი წევრნი მოიკრიფებდენ თავს.

თითონ ჭანტაშიოც კარგს მდგომარეობაში იყო და შეკვლო ჩვენთვის ყოველისფერი ეცნობებინა, მოეცა დარიგება ყოველ-ნაირი დახმარება, რადგანაც იმას პირიქით მყოფ კამი-

ტუტოთან კავშირი ჰქონდა და კარგად იცნობდა იტალიის სა-
უკეთესო ემიგრანტებს. იგი მოელოდა ჩვენგან სხვა და-სხვა
ამბებს და გეწერდა იმასაც, თუ რა გზით უნდა გაგვეზარებინა
იმასთან წერილები.

რაც შეეხება ლატვიანოსათ, გეწერდა ჭანტაშით, — იმის-
ჭტეას ეუწოდებდას ნუ მიაჭტეეთო. ამის გარეშე იგი სასარგებ-
ლო ვატი არის ჩვენის საქმისათვისათ. ამას გარდა ლატვიანო-
ნოს ძმა ადრიანი ძალიან გავლენიანი ვატია გენთვის ბირჟაზედ
და ვაჭრებთ შორის დიდი ხმა აქვსო. ერთი სიტყვით, ეს
ორივე ძმანი ჩვენი საზოგადოებისათვის კარგნი განძნი არიანო.
როდესაც ეს გრძელი წერილი წავიკითხეთ, მე და ჭანტაშით
ერთი ერთმანეთს შევხედეთ.

— რას იტყვი შენ ამხედ, ტეზარ?

— მე მხოლოდ იმისი მეშინიან, რომ ჩვენ ვერ ვასრულებთ
ამ ჭანტაშიოს მონდობილობას. მაგრამ, განაგრძო მან-
რამდენიმე ხნის სიჩუმის შემდეგ — ეს მონდობილობა ჩვენ მი-
გვიზიდავს და დაგვიმონავენს, რადგანაც ბევრი კარგი თვისება
აქვს; ეს მონდობილობა ვალად გვადებს პირველი ალაგი დავი-
ჭიროთ გაჭირვების დროს.

— მოდი ჩვენი ამხანაგები უნახოთ — და ამ საქმის შესახებ
მთიი არი გავიგოთ.

— მე ესევე არის მაგასევე გფიქრობდი, მიმასუხა ტეზარ-
მა.

თ ა გ ი   XXX

ჩვენ მონაწილეობას ვიღებთ ფანჯარის კლანის აღსრულებაში და საქმეს ვიწყობთ. — ხალი საზოგადოების შედგენა და მისი წარმატება.

იმ დღეს, საღამოსუდ, მოვიწვიეთ ჩვენთან აღჭრედი, სტორცა და თავადი და კახვენთ მათ ქანტასიოს წერილი. იმან სტორცასუდ და თავადსუდ იმისთანავე გაგვჩინა იქონია, როგორც გაგვჩინა აქვს ხალხი წამლის სუნსა ძველს მეომარსუდ. იმათ ტაში გამოჭკრეს და დაიყვირეს, რომ ჩვენ სწორედ ეს გვინდოდა. აღჭრედი გაკვირებულსა. ჭკავდა.

— მე თქვენის ქრებით აღტაცებული ვარ, ჩემო მეგობარნო, — სთქვა აღჭრედი: მაგრამ იმედი მაქვს უმადოფილოდ არ დარჩებით, თუ მე ორიოდ სიტყვას ვიტყვი ჩვენი განზრახვის გამოსარკვევად. ჩვენ აქ ხუთი უმადოფილი კაცი ვართ და ძლიან მცირე საშუალება გვაქვს მოქმედებისათვის. ჩვენ სხვა საშუალებების იმედი არ უნდა გვქონდეს, გარდა იმ საშუალებებისა, რომელიც ჩვენ ხელთ არის. ამასუდ კარგად იფიქრეთ. ჩვენ თვითონ უოკელისფერი უნდა შევქმნათ, უოკელისფერი გავაკეთოთ. ეს გარემოება ჩვენს თავს არ უნდა დაუმალოთ. თქვენ თანახმა ხართ ამასუდ ამ გაჭირების დროს?

— დაად, დიად! დაიყვირეს თავადმა და სტორცამ.

— ატყ იყოს, შეჭვირთ ცუხარმა: — შეუუღვეთ ჩვენს საქმეს. აქეთ-იქით გადახვევ-გადმოხვევა საჭირო არ არის, საქმეს ვიწინააღმდეგობდით. ამ ვიწინააღმდეგობით მე თქვენი ვარ.

— და უოკელთვის ჩვენი უფროსი! შეჭვირეს ერთად სტორ-

ცამ: და თავადმა და წამოდგნენ ზესედ, რომ ცუხარს: გადასკეოდნენ.

აღძრედიც იმთსავით მოიჭრა.

— გმადლობთ, მეგობარო, სთქვა ცუხარმა: — ეგ წინასიტყვაობა საკმაოა; ახლა საქმეს შეუდგეთ.

მეორე დღეს თავადი ტურინში წავიდა, სძორცა—ნიცაში, აღძრედი—სარცანოში. ჭანტაშიომ ჩვენ უკვლას რეკომენდაციის წერილები მოგვცა. ანდგანაც ნიცა საფრანგეთის სამხლვარზედ მდებარეობდა, მარჯულზედ ცოტა მოშორებით; ამისათვის ჭანტაშიომ იმ ასრისა იყო, რომ ამ ქალაქში საიმედო მომსრუები გვეოლდა, რომ მათის დანძარებით გაგვერცელეზინა პოლიტიკური წიგნებო და წერილები, რომლებსაც იგი გამოგზავნიდა.

სძორცა, რომელიც ძალიან დანობო იყო; გვის სანარჯოთ არაფერს არ იღებდა, თუმცა თავადი და აღძრედი ძალას ატანდნენ. იმან სთქვა, რომ რასაც აქამდის მძლეკდით ისიც საკმაო არისო—ახლა მე თვითონ ვიშოვნი ჩემს სანარჯოსათ. მართლაც ის ასეთი ანგარიშიანი მსარჯული იყო, რომ მცირედის ფულით დიდს მანძილს გაზღვიდა. ის მომეტებულად ფესით დადიოდა. სასწავლებლიდამ გამოგდებამ იმას დაუძალა არამც თუ სახედრო სამსახურში შესვლას, რომელიც იმას ძალიან მოსწონდა, არამედ სხვა ხელობაც ვერაფერი ამოიჩინა. იმისი მამა, რომელიც მცირედის მამულის შემუშავებით ძლივს სტნარობდა, რასაკვირველად, შვილს ვერაფერს შემწეობას ვერ აძლედა. სძორცა ვი, რომელიც ძალიან კეთილი იყო და რომელიც პოლიტიკაში მსურველად მონაწილეობას იღებდა—ვერს სძლებდა სოფელში იგი ხატვის გაკეთებებს.

ამდგომდა და იმითი სცხვოვრობდა, მაგრამ სწინდისხან სიტუაციის გაკვეთილებსაც ვერ მოულოდდა.

მე და ცუხარი ქალაქში დავჩნით და ის იყო ჩვენი ვადებულობა, რომ ქანტაზიოს წერილები გენუაში გადაგვეტოვებინათ. ქანტაზიოს შეკატუობინეთ, რომ იმისი პლანი მივიღეკით.

გენუის არქივში უფრო ბევრი იყვნენ უკმაყოფილონი, სინამ დანარჩენს იტალიაში. პირველად, როგორც დანარჩენს იტალიაში, გენუაშიაც ძალიან ეჭვავრობდათ პიემონტელები.

პიემონტელებსა და გენუელებს ძველთაგანვე ეჭვავრობდათ ერთმანეთი. ეს იმიტომ რომ პიემონტში მონარხისა იყო და გენუაში კი — რესპუბლიკა. მაგრამ, როდესაც 1815 წ. ვენის კონგრესმა ერთი კალმის მოსმით გააუქმა ამპარტავანი რესპუბლიკა, რომ ერუჭებინათ იგი სარდინიის კოროლისთვის და შეეერთებინათ პიემონტთან, პიემონტელებს ყველანი ისე უტყუარდენ, როგორც თავიანთ მტრებს. — მთავრობამაც არაერთხელ დადგინდა არ ისმარა, რომ დაემშვიდებინა სხლის უკმაყოფილება. პირ იქით ის ისე უტყუარდა გენუას, როგორც იარაღით და მოჩილებულსა.

მაგრამ ურთიერთ შორის უკმაყოფილება თან-და-თან დასცხრა და ყველანი შეერთდნენ ერთად, და ერთად დაიწყეს მოქმედება, მაგრამ იმათში უფრო მეტი განათლებული ხალხი ერია.

ამ უკანასკნელს საზოგადოების ნაწილში, რომელიც მდიდარია ჭკუითა და ღონით, ჩვენი კალი იყო მშვიდობიანობა ჩამოგვეგდო, რისათვისაც საჭირო იყო ჩვენთვის კეთილ-გონიერება და გამჭრიახობა.

მისულისართ როდისმე ახლო თეატრის დეკორაციებთან, რომლებიც შორიდან თქვენსეღ დიდს შთაბეჭდილებას ახდენს?

როგორც კი ნახავთ მათ ახლოს, შთაბეჭდილება ჰქვია: თქვენ წინ სედავთ უხეიროდ გათუთხნულს მხატვრობებს. ესევე ითქმის შეთქმულებასედაც. შორიდან იგი პოეტურია და მიმზიდველი. მაგრამ როდესაც დაწვრილებით შეიტყობ მის გარემოებას, მაშინ მშვიდობით აღტაცებაჲ: თქვენ წინ გულის მომკვლელს საზიზღარს სინამდვილეს დანახავთ! რავდენის თავ-მოუვარეობა, რავდენი წვრილალი რამ აბრკოლებს მის მიმდინარეობას. ეჭვის თვის შემდეგ ჩვენს საზოგადოებას ბევრი წევრები მოემატნენ.

საქმე ძალიან კარგად მიდიოდა, როდესაც ტურინიდან მოვიდა ერთი მოგზაური და ძალიან ცუდი ამბები მოგვიტანა. ამ ქალაქში უბრალო რამისთვის ჩვენი საზოგადოების წევრების შორის უგმამოფილება მომხდარიყო. ჩვენ სწრაფად გადაიწვიტეთ გაგვიგზავნა ვინმე ტურინში, რომ ამხანაგებთ შორის მშვიდობიანობა ჩამოეღო. ტურინში წასასვლელად მე ამომიჩიეს და მეც დიდის კმაყოფილებით დაკოთახნმდი, რადგანაც იქ ჩემი საუუთარი საქმეცა მქონდა.

ამა-ჩემს გამოუცხადე, რომ რამდენიმე დღით ტურინში მივდივარ ჩემს ამხანაგთანა მეთქი, იმანაც არ დამიშალა. მე დაკვირვებულად დილიყანსში, რომელიც მეორე დღეს შვიდს საათზედ უნდა წასულიყო.

თ ა ვ ი XXXI

შემთხვევანი ოპერაში ყოფნის დროს

იმავ ღამეს, როდესაც დილიყანსების კანტორიდან დავ-

ბრუნდი, კარლო-ძელის თეატრის ასლას გამოვიარე. მე უეტრად დავატყერდი აფიშას. ბელლინის სომნამბულოს თამაშობდნენ ახალი აქტიორის გამოსაცდელად. დიდი ხანი იყო მე თეატრში აღარა გეოფილიყავ; სომნამბულო ჩემი ერთი საყვარელი ოპერათაგანი იყო. მე შევედი თეატრში.

თეატრი სავსე იყო. ძლივს ვიშოვნე რაკეტრის ასლას ადგილი, რომელიც ძალიან უხერხული ადგილი იყო. ოპერის პირველი სცენა თავდებოდა და ყველანი ტაშს უკრავდნენ; ამ დროს ჩემს პირდაპირ ლოყის კარები უეტრეუ გაიღო. ყველამ იჭითკენ დაიწიეს (ჭკრა; აგრეთვე მეც. მე დავინახე ხნეირი ქალი, რომელსაც შლიაზაში თეთრი თმები ჰქონდა გაკეთებული. იმას თან შემოჭყვენ ალბერტო და ლილდა. გული შემიფანტვალდა. სასსეკონდოში სასვის აქეთ იგი აღარ მენახა. იგი სწორად ჩემს პირ - და - პირ დაჯდა. იგი გაბრწყინებული იყო თავის ქალწულებრივის სიყმაწვილით და სიმშვენეირით, ამ მშვენეირებას ერთი-ორად უმატებდა მშვენეირივე ტანთ-ჩატეულობა. ის ისე ახლო იჯდა ჩემსად, რომ იმის ლაზარაკი მესმოდა. ვინ იცის რას არ მივცემდი, რომ ამ დროს ჩემთვის ვისმეს სხვა აღაგი დაეომო. . . მეტი დონე არ იყო, უნდა ვმჯდარიყავ და ვცდილიყავ, რომ ჩემთვის ადელეება არ შეემჩნიათ. თუმცა ძალიან ვცდილობდი, რომ მხოლოდ ოპერასთვის მიმეჭვია მთელი ჩემი ყურადღება, მაგრამ როგორღაც ვერ ვახერხებდი, მთელი ჩემი ყურადღება ზემოთ ლოყისაკენ მქონდა მიჭრეული. ჩემის სკამიდან ადვილად შემიძლო შედევნებისა თვალს იმ პირებისათვის, რომელსაც ის ლოყა ეჭირათ. რამდენსამე წამს ლილდას მშვენეირი სასე ჰქონდა. მე მგონია იმან პირველად ვერ შემნიშნა, მაგრამ მალე

გამოიწვალა იგი: იმან დაიწყო ტრიალად, ლაპარაკი, გულისანი
სიცილი და მარცხს თამაშობა.

რადუნსამე ხნის შემდეგ ლოყაში, როგორც მე მოძულან-
და, გვარდიელი შევიდა, მაგრამ მე ამასი სრულად არ ვიყავი და-
წმუნებული. იგი მხიარულად მიიღეს. გრანძი ალბერტო გა-
ვიდა და გვარდიელმა იმის ადგილი დაიჭირა ლილვას გვერ-
დით. ცხადი იყო, რომ ის აფიცერი იმას ეტრფოდა. ლილ-
ვამ წაღაც უჩუჩულა მას ყურში. გვარდიელმა, — ანუ ვინც
ვინდა იყოს, — აიღო თავისი ლორწოტი და დამიწყო ცქერა...
როდესაც შირკული აჩქტი გათავდა, ლილვამ და ხნაერმა ქალმა
ერთი-ერთმანეთს ადგილები გაუცვალეს. აფიცერი იდგა და
აჩქეთ იქით ხალხს ათვარიელებდა.

ვისარკებლე ამ დროს და დავიწყე ლოყაში ცქერა. აფი-
ცერმა შემინშნა და შიზლით დამიწყო ცქერა. მეც უფრო
შიზლით დავუწყე ცქერა. ერთმანეთის ასე ცქერა რადუნჯერამე
გავიმეორეთ. როგორც კი მე ავისედავდი ლოყაში, გვარდიე-
ლიც მაშინვე მე შემომხედავდა ხოლმე. ეს მართლაც გვარდიე-
ლი იყო, და მისი უსამოკუნო სახე თითქმის სადღაც მენახა;
მაგრამ იმისი სახელი კი არ მაგონდებოდა. იგი სიამშარტაჯნით
აგრესიულად უღვანებდა.

ლილვა თავის წინანდელს ადგილზედ დაჯდა; აფიცერი
ისე თავის-უფლად შედიოდა ლოყაში და გამოდიოდა, რომ
გვერებოდა თავის სახლიად. სხვა დროს შესანიშნავი აღარა-
ფერი მოხდა. ოპერის გათავებისას გრანძი ალბერტო შემოვი-
და ლოყაში და გვარდიელმა თავი დაუგრა მას და გავიდა. ბო-
ლოს ფარდა დაეშვა; მე ეს არ მეწყინა.

როდესაც თეატრიდამ გამოვედი, დავიფიცე, რომ კვლავ
საფანჯოში ასე აღარ გავიხედი მეტი და ფიქრების გასართობად

სიგარას დაუწყო წევა. ამ დროს მხრებზედ ხელი ვიღამაც და-
მართეს. მე მეგონა რომ ალბად წერხლი თუ უნდა ვისმე მე-
ოქი, მაგრამ როდესაც მოგბრუნდი, ჰირის-ჰირ იმ აქიციერს
შევეყარე.

— რა გნებავთ? კვითხე მე.

— მე მინდა გავიგო, მომიგო იმან, — ისე დაშტერებით რას
მიუყრებდი?

— რომ დაგენახათ, რომ მე თქვენ გიცქეროდით, უსათუ-
ოდ თქვენც ჩემთვის უნდა გეცქირნათ, — მიუუბო მე.

— თუ გინდ რომ აგრეც უოფილიყო, მერე მაგით რა
გინდა სთქვა? მკითხა იმან უღვაშების გრხებით.

— რასაც თქვენ ჩემს შესახებ მოიჭმედით, კვანებს ნება
მაქვს მეც თქვენ შესახებ ის მოვიჭმელო. აი უოკელისფერი.

— არა, უოკელისფერი არ არის, მითხრა იმან თუ მე
თქვენ გაგაჯავრეთ . . .

— სრულად არა, ვუთხარ მე: — «კატა მეუეს შეხედვს»
აშობს ანდაზა. მე დავაპირე წასვლა.

— ეს ასე არ გათავდება, განაგრძო ჩემმა მოსაუბრემ და
შუან გამოძევა: — თუ თქვენ არაფერი გეწეინებათ, ეგ ძალიან
კარგია; მაგრამ მე ვი ჩემს თავს შეურაცხ-ყოფილად ვოკლი,
და თქვენ იცით, ეს რასა ნიშნავს. . .

მე უნებურად «მგლისა და კრავის არაკი» მომაგონდა.
მხლოდ ჩემი მოსაუბრე კატას უფროს ჰგავდა, სინამ მეუელსა.

— მაშ თქვენ გინდათ ჩხუბი ამიტხროთ? ვუთხარ მას და
დავიწეე გაცხარება.

— როგორც გინდა, ისე იფიქრე, მომიგო იმან: — მაგრამ
მე დაკმაყოფილება მინდა, როგორც დივანი, კაცები სხადიან
ხოლმე, ჩვენ კოლეგიაში ჯდარა ვართ.

დოდი, რადგანაც ამ დროს განმავალბაში იმას გული გაუ-
გრილდებოდა.

მე თავის დღეში არ მიფიქრია დუელის მნიშვნელობაზედ.
ამას გი ვიტყვი, რომ დუელის წინააღმდეგი არ ვიყავ. მე
დუელს ისე ვუყურებდი, როგორც უკიდურესს საშუალებას,
რომელიც შეიძლება იხმარო მხოლოდ პატივ-სადები მიზეზისა
გამო, როგორც მაგალითად გიხსნ არავინ ამოიგლეჯავს, სი-
ნამ ტვივილი მეტის-მეტად არ შეაწუხებს. დუელი ზოგიერთს
შემთხვევაში საჭიროებადაც მიმანხნა, მაგრამ მე გი ანასტასთან
დუელის გამართვა არ მინდოდა, რადგან არავითარი საფუძე-
ლიანი მიზეზი არ იყო. მე არ შემქმლო არ გაგვავრებუდიყავ
ამ მხეცზედ; კერძო იმ აზრს ვითვისებდი, რომ შეიძლება
გულ-გრილად მომეკლა ჩემისთანავე კაცი, ან იმას მოეკალი.

ანასტასზეა არ მახატია ისა, რომ მე ვიყავ მიზეზი სა-
სწავლებელში იმის გაუპატიურებისა. იმ დროდგან, სადაც გი
შეგზვდებოდი, ისე ვუყურებდი ერთმანეთს, როგორც მგელი
და თხა. როდესაც სასწავლებლიდან გამოვედი, სამი თე ოთხი
თვის შემდეგ—ხუბი დადიოდა, რომ ანასტასზეა მომეტებული
თავის საცხოვრებელი წაგოგო და, რადგანაც ვალების გადახდა არ
შეეძლო, სამზღვარს გარედ გაიქცაო. ზოგნი იმისაც ამბობდენ,
რომ ის ერთს აქტრისასს გადაეკიდაო. მაინც-და-მაინც მე მას
აქეთ იმასზედ აღარაფერი გამიგია, არც კარგი და არც ავი, იმ
დრომდის, სინამ იმ საღამოს ოპერაში ერთად არ შეგზ-
ვდი.

გვარდიის ჯარი შესდგებოდა მალაის და წამოსადგის
ღამსუ ეძაწვილ ვაცებისაგან (ეს მაიმუნი ანასტასზეა როგორ
შესულიყო ამ ჯარში — არ ვიცი) . . . ამ ჯარს ქჭონდა.
უშირატესობა გოროლის სასახლეში ყარაულად მდგარიყო. ამ

ჟანს ცუდი სმა ქჭონდა დავარდნილი საზოგადოებაში ზნეობის მხრით. ბევრი ქმრები და მამები თავთ ცოლებს და ქალებს არ აძლევენ ნებსს ყოფილიყვნენ იქა, სადაც ამ ჟანის კაცები იმყოფებოდენ.

მე ცოტა ხანს დავჩინე ტურანში; ორი კვირა საკმაო იყო ჩემთვის, რომ გამეჩვიებინა ამ საქმეები, რომლებსთვისაც წავედი. ჩვენი საზოგადოების წახსუბებული წევრები შევარჩიე და იჭიდაძვე მოვიტანე წერილი ერთს გენუის არტილერიის აჭიკრთან, რომელიც ჩვენთვის ძალიან სასარგებლო იქნებოდა, თუ ნახვერდაც მანც ღირსი ყოფილიყო იმ ქებისა, რომელსაც მას უძღვნიდენ. მე ძალიან გმადროფილი დავბრუნდი, მაგრამ ასეთი მდგომარეობა დიდ-ხანს არ გაგრძელდა.

ერთად შევიყარნით თუ არა, ცუხარმა ცალკე გამიმბოდა მთხოვა მეამბნა იმისთვის, რაც მოხდა მე და ანასტაზის შორის. მე მას ყოველისფერი ვუამბე და მამინ იმან შემატყუებინა, რომ ანასტაზი ვუკლავან ლაპარაკობს, რომ შენ დუგლზედ უარს განაცხადე, ერთის სიტყვით — შეშინდიო. ასე თუ ასე ამ ხმებისათვის ბოლო უნდა მომეღო. ამ დამეს ჩემთან სტორცა და თავადი უნდა მოსულიყვნენ და ამ საქმის შესახებ ი გარემოებანი ჩემთვის დაწერილებით უნდა გამბნათ.

იგინი მართლად მოვიდნენ და თავადმა მიამბო, რაც ლაპარაკი ყოფილიყო ალბერტოს თანადანწრებით. მისმა ლაპარაკმა სრულიად ამაღელვა. ანასტაზს თავისებურად გამბნა, რაც მოხდა მე და იმის შორის ამ ორი კვირის წინად, თანაც სხვადა-სხვა სასაცილო რამეებს მიგონებდა, რისკამოც იქ დამსწრეთ გულისხმად ეცინათ. განსაკუთრებით ბევრი ეცინა გრაფის ალბერტოს დას. იმასვე ეთქვა, რომ ჩემს ტასამხნეებლად ანასტაზს ჩემთვის ქუჩაში უნდა ეცემნა, ამ ამბავს ძალიან გაე-

ბრძოლებს თავადი და თუ გრძელდება ან დაემშვიდებინა იგი, ანასტასისა და იმას დიდი ჩხუბი მოუხდებოდათ. — გრძელს ეთქვა რომ ჩემს დაბრუნებამდის მოეცადათ. თავადმა მითხრა, რომ თუ შენ ამ საქმეს არ გააახლებო, მაშინ მე თითონ დაიწყო.

შერ თავადს არ გაეთავებინა ლაშარაკი, რომ მე კიდევ გადავწყვიტე, როგორ მოვქცეულიყავ. მე კარგად ვიცოდი, რომ თუ ამ საქმეს ბოლოს არ მოვუღებდი და ან შეურიგდებოდი ანასტასს, საზოგადოების თვალში უოკელსავე დიხსებას დაკარგავდი.

ნეტა თავადი და სტორცა ჩემს სკეუნდენტებად გახდებიან? ვგონებ რომ გახდებიან. მე ისინი მაშინვე გაგზავნე — ეთქვათ ანასტასისათვის, რომ მე დაბრუნდი და რაც ნებაკდეს, მსადაკარ. რაც შეეხება ადგილს, დროს და იარაღის ამორჩევას — უოკელისთვის მათ მივანდე.

ანასტასი მხოლოდ მეორე დღეს იზოვნეს და სადამომდის პირობაზედ მოლაშარაკება გაათავეს. სტორცამა და თავადმა მითხრეს, რომ დუელი ხვალ დილით ხუთ საათზედ უნდა მოსდესო. ამათ უკვლამ ჩემს ოთახში დაიძინეს იმ ღამეს, რადგანაც უშინოდათ — ვაი თუ ერთ-ერთმა ჩვენგანმა დროზედ ვერ გაიღვიძოს და დუელი მოსდესო. თავადი დამბახების სმოვნელად წავიდა. როდესაც ის დაბრუნდა, ჩვენ უკვლამ კახში ვკვამეთ და თითო სიგარა მოვსწიეთ.

შუა ღამისას ცუხარი თავის ოთახში წავიდა; ჩემი ორივე სკეუნდენტები ჩემს ოთახში დაწვნენ და მაშინვე ხვრინა ამოუშვეს, მე კი ვიწედი და ამას ვფიქრობდი:

«საკვირველი არ არის, იგივე ანასტასი, რომელიც სკოლაში რამდენსამე ღამეს ძილს მიბრთხობდა, ათის წლის შემე-

დღე კიდევ გამოჩნდა ჩემს შესაწუხებლად? როგორ ექნება ჩემს ბედზედ გავლენა იმ პირს, რომელიც ზნეობით ჩემზედ ბევრით დაბლა სდგას?

«სასაცილო არ არის ჩემთვის, რომ კაცის ჰატიანობა პირველს გამოვლელს სალახანაზედ არის დამოკიდებული; რომ კაცი, რომელიც შენს ჰატიანობაში ეჭვს შემოიტანს, გაიმუღებს შენი შეგინებული ჰატიანობა დუელით გაასპეტაკო; და რომ ერთი რომელიმე სალახანა დაგატოვებინებს შენს ნამდვილს კალდებულობას და იმუღებულს გზდის ან შენ მოკლას და ან მოკვლევინო.

«წარმოიდგინეთ, რომ მე მეთქვა ანასტაზიასთვის: დიდება დემეტრსა, ჩემი ჰატიანობა იმაზედ არ არის დამოკიდებული, თუ რას იტყვის ან რას ითქვამს იმაზედ იმისთანა სალახანა, როგორც შენა ზარ. მე არა მჭებს სანთუძეული იმისთვის ვინაა, რასაც განსაცდელი არ მოკლავს. თუ შენ სიცოცხლე მოგძულეობა, მე რა გიყო. წადი და თავი ჩამოიხრჩე! განა ამ ჩემს სიტყვებში ვაჟ-კაცობა და გუთილ-გონიერება არა სჩანს? მაგრამ საუბედუროდ იმათთვის ეს სავაძა არ იყო, არამც თუ ანასტაზია თავის მიმხრეებით, არამედ ჩემი მეგობრებიც კი სასაცილოდ ამოგდებდნენ და გიყს დამიძახებდნენ.

ასე ვუთქვამდები სინამ დამეძინებოდა. მე დამესიხრმა, რომ ვითომ ჩემი მტრის პირ-და-პირ ვიდგე და კემზადებოდი სრულად, მაგრამ ჩანდას კი ვერ დამეცემინებინა. თავადმა გამაღვიძა. მარჯვენა ხელი, რომელსაც იმ დამეს დაუსწოლოდი, სრულიად დამოუყვებოდა. რამდენიმე წამის უგან ჩვენ ჩავიცვით და წავედით. ცუხარმა, რომელიც თან გამოგვევა, ერთს ქუჩის პირას დაგვტოვა და თავის მეგობარ ხინურციან შევიდა და

ჩვენთან ჩამოიყვანა, რომ გაჭირების დროს დაგვხმარებოდა.

მშენიერი დილა იყო. იმ დროს, როდესაც ჩვენ კარინიანის გუასლოვდებოდით, მისი პირველი სხივები ეთამაშებოდნენ აპენინის მთის წვერებს. წამდენიმე მეთევზის ნაკები და ცურავდნენ საჩქარავით გაბრწყინვალბუფს ზღვაზედ. ჩვენ კელესიის ახლოს დავექით და იქვე ახლო მდგარი ხეები და სუნძლეული იყვნენ ჩიტებით, რომლებიც ტოტიდამ ტოტზედ დასტოდენ და ყვიყივობდენ.

ჩვენ მალე დაჟინახეთ სამი კაცი, რომლებიც ზიდს გამოვიდენ და ჩვენსკენ წამოვიდენ. ეს ანასტაზი იყო თავის ორის გვარდიელის მოწმებით. მათი დეზების წკარა-წკური: შორიდაძვე გვესმოდა. ანასტაზს ყოყონი შესედულობა ჰქონდა. ის მედიდურად გახვეულიყო მანტიაში; თუმცა ისე საგაოდ ცხელოდა, რომ მანტია საჭირო არ იყო; ქუდი გვერდზედ ესურა და უღვაშებიც ისე წმინდათა ჰქონდა დაგრესილი, რომ იმის წვერებსზედ ბუზი აგებოდა. იგი და იმის მოწმები გრძელს სიგარებსა სწევდენ.

კელესიის მარცხნივ ერთი ვიწრო გზა მიდიოდა, რომელზედაც ხალხი იშვიათად იარებოდა, განსაკუთრებით ამ დროს. ცოტა გავიარეთ ეს გზა და შეგდექით. მანძილი გაზომეს და ორივეს ადგილი დაგვინიშნეს. ჩვენ მსოლოდ ნიშანს კელოდით. ამ დროს მე მომაგონდა ის დეული, რომელიც ამ ათი წლის წინად მოხდა მე და თავადის შორის და რომლის სუგუნდატათ ეს ანასტაზი იყო.

ბოლოს გვანიშნეს. ორივე დამახები გაუარდა. იმავე თვალის დახამსამებაზე რაღაც ტკივილი ვიგრძენი გვერდში. «დახედე ამ წუწკას! ლორენცო დასტრა» — შეჭვივინა თავადმა და თან მე მიტყარდა ბუკრი სისხლი. გადმოძლიოდა და გრძნობა

შეკარგებოდა. ერთს წამს ყველანი მე მომეხვივნენ და მათ შორის ეჭიმი და ცუხარიც. ჩემი ძმა ისე გაუვითლებული იყო, რომ სანამ გავიჭირე და რავდენიმე სანუგეშო სიტყვა ვუთხარი. მე ხელ-ხელა დამიშვეს მიწაზე და ეჭიმმა გაშინჯა ჩემი ჭრილობა. «არა უშავს რა, მხოლოდ ტყავშია დაჭრილი, მაგრამ ჩასაჯდომი უნდა ვუშოვოთ რამე, რადგანაც სიარულს ვერ შესძლებს.» სძორცა მამინეუ გაიჭრა ჩასაჯდომის მოსაყვანად. ეჭიმი ჭრილობაზე წამალს მადებდა, თავადი კი ტუჩებზე დადევალონს მისვამდა. მე შევნიშნე, რომ თავადმა გაიხმო ანასტაზი თავის სეკუნდანტებით და ვგონებ ის უთხრა, რომ წასულიყვნენ, ისინიც წავიდნენ. ანასტაზი ძალიან გაუვითლებულად მეხეხა.

როგორც კი მოიტანეს ჩასაჯდომი, მამინეუ შინ გადამოიტანეს. რომ აწავის ეჭვი არ აქვს ჩვენზე, მე მარტო ცუხარი გამომევა თან. სძორცა, თავადი და ეჭიმი წინ წავიდნენ და სახლის ქუჩის კარებთან გვიცდიდნენ, რომ შევეყვანეთ ჩემს ოთახში და ლოგინში ჩავეწინე. რადგანაც დილის ეჭვისი საათი იყო, ჯერ აწავინ ამდგარიყო, ჩისაგამოც ჩვენ შეგვიძლო ისე შევსულიყავით ჩემს ოთახში, რომ ვერავინ შეგნიშნავდა, ჩემი ოთახის გასაღებიც ცუხარს ჩაველა ჯიბეში.

ოთახში შესვლის უმაღლე ეჭიმი ტყვიის გამოღებას შეუდგა, ჩისაგამოც მე ისე შევწუხდი, რომ უგონო გავსდი. ეჭიმმა სთქვა, რომ საშიშოა აწათერიაო, ტყვია ვაკრდის ტყავსა და ხორცს. შუა დამდგარიყო. ჭრილობა შემიხვიეს და ეჭიმის ბრძანებით ოთახში მარტო დამტოვეს, ცუხარს ეთქვა დედი-ჩემისათვის, რომ ძალიდამ ჩამოვარდა და იქ დაიჭრაო, და ეს ჭრილობა საშიშია არ არასო.

სამმა დღემ კარგად გაიარა, მეოთხე დღეს კი სიცხე მო-

მცა. ჭრილობა ძალიან მსწუსებდა. რადგანაც ჭრილობას ში-
 წი შეეკრა და ჩირქი აღარ გადმოდიოდა, ამისთვის მეორედ
 გამიკეთეს აპერაცია. თუმცა ამ დროს ძალიან ვიტანჯებოდა,
 მაგრამ როდესაც აპერაცია გაათავეს, ტანჯვა ძალიან შემიძნე-
 ბუქდა. ჩემი ავადმყოფობა თან-და-თან გაძნელდა. მეტის-მეტო
 ანჩხლის გულისა გავხდი. რა გულ-მტკივნეულობით და სიფრ-
 თხილით მექცეოდნენ დედა-ჩემი, ბიძა-ჩემი, ჯოჯანი, ალფრედი
 და სანტინა! . . . ამის აღწერა ძნელია. ოც-და-სამი დღის
 შემდეგ ნება მომცეს ერთს სწათს ავადგარიყავ ლოგინიდან.
 სისხლის დაკარგვამ, ციებამ, ტანჯვამ და დიეტამ (მე თითქ-
 მის ანაფერსა ვსჯამდი და არც კვარძობდი სამშილს) ძალიან
 დამასუსტეს და ჩამომამხეს. ექიმმა სოფელში წასვლა მირჩია.
 რისაგამოც, როგორც კი ცოტა გარკად გავხდი, სანსეკონდო-
 ში გამგზავნეს. დედა-ჩემი წინ-და-წინ წავიდა იქა, რომ ყოვე-
 ლისფერი მოემსადებინა და იქ უნდა დაკრჩინილიყავ მოკრჩინ-
 მდის. სინამ ამ ამბავს გაუათავებდე, მე მინდა გაიმბოთ რამ-
 დენიმე სსვა ამბავი, რომელსაც გავშირო. აქვს ჩემს ავთ-მყო-
 ფობის ამბავთან. იმავე დღეს, როდესაც დამქრეს, ორი უც-
 ხობი ქალი, შირ-ბადით შირ-დაფარულები, მოსუფიყვნენ ჩვენსა
 ჩემის ამბის შესატყობად. იმათში, რომელიც უფრო ძალიან
 ყოფილიყო, თურმე ძალიან სწუსებოდა ჩემს გამო. ამას
 გუფითა სდომოდა გაეგო—საშიშრად სომ არ ვიყავ დაჭრილი
 და, როდესაც ეთქვათ, არაო—ძალიან განარებოდა. მკითხველს
 ამ ქალად ვინც უნდა ის იგუფისხმოს.

სან-სეკონდოში მოსარჩენად გატარებული დრო ერთი
 უბედნიერეს დროთაგანი იყო ჩემს ცხოვრებაში. არას დროს
 ასე არ მისიამოვნია. ოს, რა ტკბილია, როდესაც ფრინველე-
 ბის ცალობაზედ ვაგუფვიძებ, გუამის ფოთოლს შირილი და

დამშვიდებული სიტუბები ბუნების შკენიერებით. რა სიამოვნებითა ვსკამდი უავას და ვკვამდი მოხრავუელს სოხრცს! და ამ სანკმელებს იმდენსა ვთხოულობდი სოლმე, სინამ უავს ან მეტეოდენ. რა სიამოვნებაა კაცისათვის, როდესაც ჭგრძნობს, რომ ის კვალად ბავშვისავით გახდა და რომ მას დასტრთიან თავს, როგორც ბავშვს. რა მიხაროდა სოლმე, როდესაც დედა-ჩემი დამიჭერდა სოლმე მკლავს და ცოტა-ხნობით ბაღში გამატარებდა. რა მესიამოვნებოდა სოლმე, როდესაც გავიღვიძებდი და დაინახავდი, რომ დედა-ჩემი ჩუღჭებსა ჭჭსოვდა, ან როდესაც ცუზარი, ალტრედი და ბიძა-ჩემი ჯოვანი მოვიდოდენ სოლმე ქალაქიდან და ქალაქის ასაღს ამბებს მიამბობდენ. ძალიან ძალე მოდიოდა დაწოლის დროც, ანდგან მეორე დილას კვალად ადრე უნდა ავმდგარეიყავ და დავმტვებარეიყავ მზის სხივებით, ხასხასის მწვანით, გასეიარებით, ყავითა და მოხრავუელის სოხრცით.

ოხ, რავდენი სიტუბოების წყარო მიუცია ღმერთს კაცი-სათვის, თუ ვი იმას შეეძლება თავის ბედნიერებით დატუბობას!

ძნელი საქმე

Первый шагъ въ изученіи русскаго языка для началь-
ныхъ грузинскихъ школъ, составилъ Агніашвили.

მე რომ მკითხოთ, რომელი საქმე უფრო ძნელია ყო-
ველ იმ საქმეებში, რომელსაც ვი შეიძლება ჩვენ თანა მდროვე
კაცმა მოჭკიდოს ხელი, პირ-და-პირ, ბეჯითად და გუელ-დაწყე-
რებით მოგიკებთ—მასწავლებლობა სახალხო და ყოველ პირ-
ველ-დაწყებით სკოლებში. არც შევცდები ამში. მართლაც და-
რწა არის ძნელი თუნდა უფროს კლასების, საშუალო მასწავ-
ლებლების და თვით უმაღლეს ტანების მოძღვრობაში? ბევრი
არაფერი. შეისწავლე საგანი ხეივანიდან, რომელსაც ასწავლი
(ერთი რომელიმე საგანთაგანია საჭირო მარტო) და იყავ სი-
ნიდისიანი და პატიოსანი კაცი. სხვა საჭირო არაფერი არა-
არის რა! ყველა თავის კვალობაზედ თითონ მოჭყეება. რასა-
კვირველია, სჯობს, რომ კაცს ცოდნასთან ნიჭიც ჰქონდეს,
მაგრამ უამისოთაც ბევრი არა დაშავდება რა. პირველ-დაწყები-
თი მასწავლებლობა ვი რთული საგანია. აქ არ გმარა მარტო
ცოდნა. ბევრი იმ აზრისაა, რომ ამ საქმეში აუცილებლად სა-
ჭიროა ნიჭი, ბუნებრივი. ღტოლვილება, სასიათის მიდრეკილე-
ბა უთუოდ ამ საქმისადმი. აქ არ გმარა ერთი რომელიმე
საგნის ცოდნა. სახალხო მასწავლებელმა ყველა საგნები

უნდა იცოდეს, უკვლას საგნებში ჰგონებოდა თავის თავს, როგორც თავის სახლში და ამასთან იცოდეს პსისოლოგია, როგორც მამა იყენო. ჯერ ისეთი გამორეკვეკელი საგანია ჩვენ დროში პსისოლოგია, იმდენი კითხვები აქვს იმას ჯერ დასამთავრებელი, რომ დარწმუნებით ვიტყვი, რომ მისი ზედ-მიწეინი ცოდნა არათუ არც ერთ სახალხო მასწავლებელს, არამედ თვით სწავლის მამებს, პრაქტიკოსებსაც არა აქვთ, მაშ რითი ახსენება, თუ არ ბავშვის ბუნების შეუგნებლობით, თუ არ სრული უმეცრებით. პსისოლოგიაში, როგორც და სილამა-წიგნები, რომლებსაც ძლივს დაესწო ჩვენი ცხოვრება, მაგრამ საუბედროსოთ დიდის ხნით არა.

როგორც ვატი, როგორც სხვა ასპირანტზედ მოღვაწი, მე შემიძლიან მხიარულობა, სიცილი, ხუმრობა, ქება, მოალერსება და სხვა ამისთანები არ მიუკარდეს, კთვლიდე მათ ფუქსაკატობათ; არცა რას დამიშლის ეს მე; ჩემი ხასელი მანც სპეტაკი იქნება, თუ რასაკვირველია, სხვაფრივ მე კარგი ვარ და კითვლები ჩემი დროის დირსეულ შვილად. მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ეს უბრალო რადაცაღები თუ სახალხო მასწავლებელს არა აქვს, თუ ის დროზედ ვერ გააწინებს თავის პაწიას მოწაფეებს, თუ ის დროზე იმათ ერთ ლამაზ სიმღერას არ ეტყვის, თუ ის დროზედ იმათთან კოჭაობას არ ითამაშებს, ის ვერ მიახწევს იმ წმინდა მიზანს, რომელიც მას თავის გულზედ ამოეჭრა და რომელსაც, იქნება, წრფელის გულით ვი მისდექს. შეიძლება უკვლასში კარგი იუოს ვატი, უკვლას თავის დროზედ იცოდეს, მაგრამ აგერ წაცვდა და ერთ პაწიას უთხარი: «იი შე, სამაგლო, არა კრცხენიან რომ გაეკოილი არ იციო». ინებეფ ზსლას! ეს უბრალო წინადადება ზო-

გოერთ ბავშვს საათში ასჯერაც რომ უთხრა, მაინც იმას ფეხბრუნდ ჰქონდა, ზოგია კიდეც რომ, ამ ნაირი შერცხვენით მართლაც გასწორდება და თავის დღეში ეცდება აღარ გაიგონოს ასეთი დამამცირებელი სიტყვები რესტრინსაგან, მაგრამ ზოგიც არის, რომ ისე ჩასწუდება ამ სიტყვებზედ წელი, ისე დაქნაგება ზატარა გული, ისე დაეკარგება საღისის სამუდამოთ, რომ მისი გასწორება ყოველად შეუძლებელი-და დაჩხეს. სჩანს რომ მასწავლებელი უნდა ზედ-მიწევნით იცნობდეს თავის მრავალ მოწაფეთ, იცნოდეს ტემპერამენტი, იცნოდეს ყოველი მათგანის უსეობითი და გონებითი ძალა. რაც ერთისთვის ადგილია—ის მეორესთვის მხელია. რაც ერთს გაუხარდება, ის შეიძლება მეორეს ეწეინოს. წარმოიდგინეთ, რომ თქვენ რესტრინი საერთ და ძალიან გიყვართ თქვენი მოწაფე. სშირად ემსალაათებით იმას, სშირად ერთად ბანსობთ ათასნაირს საგნებზედ. . . ვამე თავო! თუ იმათ ამ საქმეში შეგამცნიეს ფარისეულობა; სულ წავა, ჩაიშლება საქმე, თუ მოწაფეთ გაიგეს, რომ თქვენ ელერსებით იმათ იმიტომ, რომ ამას თსოულობს ჰედაგოგია, ამას თსოულობს სადი მსჯელობა.

გათენებამდის ვერ გავათავებ, რომ ჩამოვთვალო, რა მხელია სახალსო სკოლის მასწავლებლობა. გადაფურცლეთ მთელი ისტორია ჰედაგოგისა, თუ ერთი გაციის მეტს შეჰსვდეთ, რომელიც ღიწის იყოს ამ წოდებისა. თეორიული მომსახრებელი ბეკრნი იყვნენ, მაგრამ გაცი, რომელმაც თეორიას ფრთები შესასა, რომელმაც განსოტრეილა იგი, იყო ერთი ჰესტალოტი. ჰესტალოტი სასით იშლებოდა ბავშვების სიყვარულით, ის მთელი დღეობით ჰურს არა სჭამდა, რომ რამე მისი ნათქვამი ბავშვს ვერ შეეგნო და მაინც აღმოაჩენდა წამალს. მაგრამ მაინც ესევე გაცი ისევე ჰტრძნობდა, რომ მას კიდეც ავლია

ბეჭდი თუ ზრია, ცოტა მანძი, რომ დაიმსახუროს ძალადი სახელი სახალხო მასწავლებლისა.

თუ დღეს ჩვენში ეს მოვალეობა ისეთ ხელობათ არის გადაჭრული, რომ მას მიატანენ სოღმე ყველა გზა დაკარგულები, ყველა სწავლა-დაუმთავრებლები და სკოლებიდან გამოყრილები, ეს, რასაკვირველია, უნდა წაითვალოს მხოლოდ ჩვენ დროის უბედურ სენად და არამც და არამც ჩვენმა საზოგადოებამ ის წინ-დაუხედავი დასკვნა არ უნდა გამოიყვანოს აქედამ, რომ სოიელის მასწავლებლობა შეუძლიან ყოველ დიაკვნს და ჩვენმა ესრეთ მოღებულმა ძალამა საზოგადოებამ კიდევ, — რომ მათ შვილებს «წერა-კითხვას» მესამე კლასელი გიმნაზიელიც ასწავლის.

ძნელია ითუ არა — საჭირონი კი არიან მასწავლებლები და ან მიზეზი, რომ ამ უკანასკნელების რიცხვი დღითი-დღე მრავლდება და ყველა მოწოდებული და არა მოწოდებული ადვილად ჰკიდებს მას ხელს.

ადვილად გადავალთ აქედამ იმ საგანზე, თუ რა ძნელია პირველ-საკითხავის წიგნის შედგენა სახალხო და ყოველ პირველ-დაწყებითი სკოლებისათვის. რა ძნელია პირველის წიგნის შედგენა სამშობლო ენაზედ, თორემ უცხოზედ კი არა! აქ კითხვამად იბადება ათასი კითხვა, ჩნდება ათასი მოთხოვნილება. როგორი მასალა შეუძლიან კაცმა წიგნს? როგორიც გინდათ ეძიეთ, გეუბნებთ სკოლა, მხოლოდ ის მოთხოვნილება კი დააკმაყოფილეთ, რომ თქვენნი წიგნი ენასაც ავარჯიშებდეს, გონებასაც. ადვილი და კასაკები საკითხავიც იყოს, მოსაწყენი შიგერთი იოტის ოდენაც არა ერთი რა და სხ. ახლა გამობძინდით, იხმარეთ მამაცობა და ერთი კალმის დასტრიალებით ანუ დაწვიწიკებით შეადგინეთ ასეთი პირველ-საკითხავი წიგნი. დი-

დებისთვის, უფროს კლასებისთვის, მასწავლებლობისა არ იყოს, უფრო ადვილია. იქ რა! მოთხრობა გინდა—აილე «კაცია-ადამიანიდამ», ან «მეკლანუაშვილიდამ» ერთი დიდი ადგილი და ჩაუროთ საკითხავ წიგნში. ლექსი გინდა—აილე «დიმიტრი თავდადებული» ან «ოტია მესხი» და ჩაბუკდეთ შენ წიგნში. რა, შეთხრობა მოგინდება თუ? პირველის წიგნის საქმე კი სხვა ნაირად არის. აქ უნდა შენ თითონ მოიგონო ლექსიც (რადგან სკენიც და სხვისა პოეტებიც ბავშვებისთვის ვერ იცლიან ხოლმე), პატარა მოთხრობაც, პატარა საუბარიც რომელსამე საგანზე და სხ. ენა? ესეც უნდა ბეკრგან შენ თითონ შეიმუშავო ბავშურ კილოზე, რასაკვირველია; და არც ვი ის დაივიწყო რომ ბოლოს იხე, ფონს რომ მოუგე, ლიტერატურულ ენაზედ გახვიდე. სტატიების არჩევა! ვაი თქვენს მტერს, თუ შენ დაიწყო ბავშვთან ლაპარაკი «მამულის სიყვარულზე», ან «მამაცობაზე», ან სხვა ამისთანაზე, მშინვე გამოვი პედაგოგ-პსიხოლოგი და შეგაუწებთ: როგორ შეიძლება რვა წლის-ბავშვთან ურომლო საგანზედ ლაპარაკი, როდესაც ყოველი მსჯელობა, მეტადრე პატარა არსებისა იწყობა კვამლ ნივთიდაც, ნაცნობი საგნიდგან, შემდეგ გადადის შორეულზედ და მხოლოდ ბოლოს შესაძლოა ფიქრი ურომლო საგანზე. ერთის სიტყვით ყოველ ფეხის გადადგამაზედ დიდი სიძნელეა. უშინსკი ამბობს ერთ ალაგას თავის თხზულებაში: ყველაზედ ძნელი მთელ დიდაკტივამდე პირველი საკითხავი წიგნის შედგენაა. შეითხველს, გგონებ, ცოტათი გააკებინებთ, რომ მართლაც და ეს ასეა. რამოდენა ხანია, რაც რუსის სკოლა არსებობს. რამოდენა პედაგოგებმაც კი სცადა (არა - პედაგოგს ვილა სთვლის), რომ შეედგინათ ცოტათი მანც ხეირიანი პირველი წიგნი, მაგრამ ვერა, ვერც ერთს ნასტომი სწორედ ვერ მოუვიდა. ბოლოს

რჩის სკოლა გააბედნიერა უშინსკიმ. იმან მისცა ზატარ ზაქუმს სასაიძოვნო, სასარგებლო და ღამაში წიგნი, ეგრედ აწოდებული «Родное слово».

უშინსკის წიგნის დახატვამ ასალი სანა შექმნა რუსულ სკოლაში და დღემდის ას მილიონიანი რუსეთი იმის წიგნზედ სწავლის და აძლეეს პირველ განათლებას. რა იყო ისეთი უშინსკი და რა არის იმისი წიგნი, იჭნება იგიოსხას ვინმე. პირველი კითხვა კი ცოტა უაღაგო მეჩვენა და მეორეზედ კი მოგიგებთ, რომ მისი ზაწია წიგნი არის შედეგი მთელი ათის წლის დაკვირვებისა, მთელი ევროპის სასკლმძღვანელოების კრიტიკულად გადახსრევისა და გარჩევისა და ბოლოს პრაკტიკისა და საკუთარი ბეჭითობისა. მისი შრომა არ არის გადასხვაფერება წინანდელ შრომათა. იგი დაიბადა ასალ აზრსე, ასალ მეთოდსე, ასალ სისტემასე აშენებული. ძალიან იშვიათია, რომ მიხატვამ, გადმოებჭდვამ და გამეორებამ იმისამ, რაც უკვე არის და რაც უკვე ყოფილა, წარმატება მიიღოს და სარგებლობა მოიტანოს. ეს დაემართათ უშინსკის შეიდეგ დახატულ სასკლმძღვანელოებს. ეს ზაუღსონი კარო, ეს კადაკოზოვი, ეს პარონ კორძიო, გამოდიოდენ ასპარესზედ, ადგენდენ პირველ საკითხავ წიგნებს, მაგრამ, რადგან ისენი ასალ მეთოდა და ასალ სისტემას კი არ იძლეოდენ, არამედ იმეორებდენ უშინსკისაკე აზრებს, მსოლოდ დამასინჯებულად, ამიტომ არც ერთ მათ შრომას წარმატების დღე არ ეღირსათ. ყოველ ასალ შრომას, თუ თავისებურობა არ ეტყობა, თუ რამე ასალს არ ამბობს, რასაკვირველია, იმისი დღენი დათვლილი უნდა იყოს. ჩვენ ჭართულ სკოლასზედ რომ გადმოვიდეთ, იგივე ითქმის. ბ. გოგებაშვილმა გვანუჭა ჩვენ «დედა-ენა» და «ბუნების კარო». არავისთვის საიდუმლოს არ შეადგენს, საიღამ წარმო-

სდგნენ ეს სახელმძღვანელოები და ვისა ბეჭედი აწით მათ, რუსებს რომ «Родное слово» და «Дѣтскій міръ»-ი არა ჭჭონოდან, ჩვენ ვიდევ ჩვენი სახელმძღვანელოები არ გვეჭნებოდა. თუ «დედა-ენას» და «ბუნების-კარს» წარმატება მიეცათ, ეს პირ-და-პირ მიეწერება ჯერ უშინსკის ნიჭს და ძაღას და მეჩე, რასაკვირველია, მადლობა გადმოგვითებულსაც ეთქმას. მაგრამ წარმოიდგინეთ ეს გადმოგვითება, ეს გადასწავლება რუსულს ენაზედვე რომ მომხდარიყო. წარმოიდგინეთ რომ ვისმე «დედა-ენა» და «ბუნების კარი» რუსულ ენაზე შეედგინა, რა იქნებოდა! ის რომ ვეკლა ეტყოდა შემდგენელს: ტყუილი ვაყოფა მიგიღიათ, ჩვენ მაგ კვარი წიგნები უკვე გააჭასო.

დიდ ხანს გასტანს ვიდევ უშინსკის მეუობა რუსის სკოლაში, იჭამდის, ვიდრე არ დაიბადება ისეთი პედაგოგი, რომელიც პირველად უარს ჭყოფს მის მიყოლას, მის სისტემას; შემდეგ დაადგენს უფრო გონიერულს შესუდულობას და ამ უკანასკნელის შეფერებით შეადგენს სახელმძღვანელოს. იმდენ ხანსვე ქართულ სკოლაში იმეფებს ბ. გოგებაშვილი.

დას, ძნელი და დიდი საქმეა პირველ საკითხავის წიგნის შედგენა. თუ ჩვენში ამას ადვილად უნტკერიან, და კოჭაობას ეძახიან, ეს მართლ ჩვენს უმეტრებსა ამტკიცებს და სსვას არაფერს. ჩვენში რა საქმეს არა ხდისა გადავილებულად. მოიხედავთ, ვიღაც ჭბუჭდავს საყმაწვილო ყურანაღს; მიიხედავთ, მკვანს საწერი დედანი გამოუცია. აგერ იმ პედაგოგს ვიდევ სასატავი ნიმუშები გამოუგონია, როდესაც მსატკრობისა და მის კანონებისა ინსიც არ ესმის. რა ამბავია, ყმაწვილებო, რა განჭარბობ, დღეს ჩავივარდათ ახრი თავში, დღესვე როგორ მიარბევინებთ თქვენ ორის წამის ნაშრომს ტიპოგრაფიაში! მოითმინეთ, გადაშინჯეთ კარგა, გამოსცადეთ თქვენი შრომა, შეამოწმებო-

ნეთ ვისმე და ისე გამოეცით საჭკვეუნოდ. თუ არა ეს რასა ჰგავს.

ვიდრე ამ წერილის მიხედვის შესახებ, ე. ი. ბ. აღნიშნული წიგნის თაობაზედ დავიწუებდეთ ღაზაზაგს, ერთი გარემოებაჲ უნდა გავისხენოთ. თუ რომ ისეთი ძნელი საქმეა სამშობლო ენაზედ ზირველის წიგნის შედგენა, როგორც ზევიო მოვისხენეთ, ამნაირივე წიგნის შეთხზვა უცხო ენის შესასწავლად სწორედ დიდ გამჭირიანობას მოითხვეს. მე ვამბობ და გვინებთ ყველა შეგნებული განიცდის ისე იფიქრებს ისეთის წიგნის შედგენაზედ, რომელიც უნდა შეიცავდეს რასმე ახალს, რამეს თავისას, რომელსაც შემდგენელის ან ახალის შედგენის რამე განსაკუთრებული ნიშანი უნდა ეტყობოდეს.

მთელმა კეროზამ აჭამდის ძლიერს გამოარკვია მსოფლოდ რომი მეთოდს უცხო ენის შესწავლისთვის. ესენი არიან: გრამმატიკული და პრაქტიკული. გრამმატიკულს მეთოდს ცოტად თუ ბევრად თითქმის ყველანი იცნობენ. ამ მეთოდსზედ არის შედგენილი, მაგალითებრ, ფრანგიულის ენის სასწავლადგანულო — მარგოსი და იმის მიხედვით შედგენილი სკენი რუსულის ენის სასწავლო წიგნი ბ. კალანდარიშვილისა. ამ მეთოდის აზრი ის არის, რომ ენის შესწავლა იწყება გრამმატიკით. მეორე ან შესამე გვერდსევე ამათთანა წიგნებში იწყობა გრამმატიკა და გასდევს ბოლომდის. აქ უნდათ, რომ გრამმატიკის სწავლით შესწავლონ ენა.

პრაქტიკული მეთოდს სულ სხვა ნაირია. უნდა მოვისხენოთ, რომ ამ სიტყვას აქ ის მნიშვნელობა არა აქვს, რომ გორსაც საუბარში აძლევენ. ეს მეთოდს იმას არა ჰნიშნავს, რომ ბავშვს დაჭკიოთ გუგერნანტკები და პრაქტიკულად შესწავლოთ ენა. არა, ეს მეთოდს უარ-ჭეოფს ზირველს მე-

თოდან, ეს ამბობს, რომ გრამმატიკა შეადგენს ენის გვირგვინს, ენის შესწავლის ბოლოს და არა თავსაო. ჯერ რა დროს გრამმატიკაა, როდესაც კაცმა პურის სახელი არ იცისო. ამიტომ ამ მეთოდით იწყობა ჯერ წინადადებების, სტატუების შესწავლა, ერთის სიტყვით, ენის შესწავლა და შემდეგ ამ ცოდნისა შესწავლის თუ დროა გრამმატიკასაც და თუ არა და სჯერდება მარტო მას, რომ ბავშვმა იცის ლაშა-რავი და შეუძლიან წავითხულის გაგება. რომელი მეთოდია ამ ორში უფრო გონივრული, რომელით უფრო ადვილად შესრულდება სასურველი, ამასევე სიტყვას არ გაგავრძელებთ. მოვარგებთ მხოლოდ მკითხველს, რომ პირველმა მთელი დიდის-ხნის თავის არსებობით არავითარი სარგებლობა არ მოიტანა და მეორემ კი თავისი ძალა იჩინა დაარსებაშივე. მოვიგონეთ, ფრანციუსს როგორც სწავლობდნენ და ახ სწავლობენ. ესეც უმწვილეები იქ, სადაც ეს სწავლა მარგოს წიგნზე მიდის. მთელი რვა წელიწადი კაცს უნდა ეთუთიფუშნა და ბოლოს გარდა რომელიმე არსებითის სახელის დაბრუნებისა ან ერთ-ერთის ზმნის დაუღვლელების მეტი არა სცოდნოდან რა ბევრს აქებს ბ. გოგებაშვილი კალანდარიშვილის სასელმძღვანელოს, მაგრამ მისი ქება და დიდება ვერაფერი დამარწმუნებელი საბუთია. თუ მარგო რვა წლის განმავლობაში ვერას ახერხებს და მიზანზე შორსა სცემს, კალანდარიშვილის წიგნზე აგრეთვე, როგორც აგებულნი იმავე სისტემასევე, ათასჯერ უფრო შორს გასცდება მიზანს, რადგან ამ უკანასკნელს ცოტა დრო ეძლევა გასავლელად. ის, რასაც პირველი რვა წელს ვერ ასრულებს, რასაკვირველია, ყოველად შეუძლებელია შესრულოდ მეთორმე ორს, სამს ან ფთხს წელს.

პრაკტიკული მეთოდით, როგორც ესთქვით, გრამმატი-

კას თავი ჭნებდნება პირველში და იწყობა საქმე წინანდადებათა შესწავლით. ისიც უნდა დავასკვნათ აქვე, რომ ეს მეთოდად სასტიკად სდგენის ყოველ გავრცელებულ ფრანგებს. იმას სძულს: Я—მე, ТЫ—შენ, ДИ—ნაგვე, КАЛОШИ—კალაშნიკი, ДЕРЕВО—ხე და სხვა ამისთანები, რომლითაც კალანდარაშვილის წიგნი სავსეა და რაიც ბ. აღნიაშვილმაც გაიმეორა. რა მიზეზია ამისი, ამას უფრო ვარცხნივ ვაპირებ ნაბიჯის განხილვაში ვნასავთ.

ასპარეზი, რომელიც ასე ძნელია და რომელზედაც ლამის ყოველად უნაყოფოდ ჩაიარონ მარგობა, ილენდარქებმა, კალანდარაშვილებმა და მათ თანამოაზრეთ, თხოულობს დიდ ღვაწლს, დიდ მომზადებას, როგორც თეორეტიულს, ისე პრაქტიკულს და იქნება ნიჭსაც, რადგან საქმე ისე დიდია თავისი მნიშვნელობით და ძნელი ასრულებით. ესევეა მიზეზი, რატომაც პედაგოგებიც და ყველა ის პირიც, ვინც კი სკოლას თანაუგრძნობენ, დიდის სისარულით მიეგებებიან ხოლმე ყოველს ახალ შრომას აღნიშნულ გზაზე. ყველას გულით უნდა, რომ ახალი წიგნი შეიცავდეს რასმე ახალს და ქების ტაშს დასასრული ან ექნება, რომ მართლაც ჭზოვონ რამე, ერთი წინანდადება მაინც, ერთი იოტის ტოლა მაინც რამე ახალი, შეატონ მცირედი მაინც რაიგინალურობა, რამე თავისებურობა. ესევე არის მიზეზი, რომ ჩვენ ვაკვირდებით აღნიაშვილის შრომას და გვინდა, ძლიან გულითა ვკუსუს, რომ იგი წარმოადგენდეს რასმე ვარცხნივ. ჩვენ არ ვიქნებით მსჯელობაში ძლიან სასტიკი, დაუთმობთ ახალ-გაზდა ავტორს ყველაფერს, თუ რომ ის მიგვითითებს თუნდ ერთ სტრიქონზე და გვეტყვის: აი ეს არაა ჭჭონდა კალანდარაშვილის წიგნს, მაშინ, როდესაც ძლიან საჭიროა კი იყო, და აი ჩემ შრომას კი აქვს.

ყოველ ახალ სახელმძღვანელოს კარგი, საბუთიანი და დალაგებული წინასიტყვაობა უნდა, რომელშიაც ავტორმა უნდა ახსნას თუ რა იყო მიზეზი წიგნის დაბადებისა, რას შეიცავს და როგორ და სად უნდა იხმაროს იგი; მაგალითობს, სოფლის სკოლაში, საშუალო სასწავლებლის პირველ კლასებში, თუ სახლობაში და სხ. აღნიშნულს არც ერთი ეს საჭიროდ არ დაუნახავს და მიუხედავად ამის გამოცნობა საზოგადოებისთვის. ეს გარემოება, სწორედ გითხრათ, ჩვენ ვერა გზით ვერ აგვიხსნია. რად დაზოგა ახალმა პედაგოგმა ვრცელი განმარტება და ამის მაგიერ წიგნს მიაგება მხოლოდ «რამდენიმე სიტყვა» საიდანაც ვერავინ ვერას ტყობულობს სახელმძღვანელოს შესახებ. ამით ავტორმა მხოლოდ თავის-თავს და თავის შრომას დიდი ზარალი მისცა. ესლა შეიძლება იმის წიგნსათასის თვლით შეხედოს კაცმა და აკისრებინოს ავტორის ისეთი ცოდობები, რომელიც წინასიტყვაობით, იქნება, აცილებინა. მაგრამ აქ ავტორის მეტი დამნაშავე არავინ არ არის და თითონვე გასცეს თავის-თავს ჰასუსი.

«დეკანდლაძის ჩვენ სკოლებში (ასე იწყობა «რამდენიმე სიტყვა»), რუსული ენის სწავლებას აწყობინებენ ან კალანდარაშვილის წიგნით, და ან იმ გუარი ანბანით, როგორებიც არიან: უშინსკისა, პავლენკოვისა, ბუნაკოვისა, ვადკოზოვისა და სხვა-და-სხვა. თუმცა ამ ბოლო დროს ყველა მასწავლებელს ესმის, რომ არც ერთი ზემოხსენებული წიგნი სრულებითაც არ აკმაყოფილებს თავის დანიშნულების შესაფერ მათხრანილებათა». ეს, როგორც ვხედავთ, ლატონი. საიტყუები გახლავთ და ყოველად გაუგებარნი არიან განუმარტებლად. არათუ ყველა მასწავლებელი დაწმუნებული არის ბ. კალანდარაშვილის სახელმძღვანელოს უვარგისობაში, არამედ მას ისეთი ავტორი:

ტეტი ჰყავს მომსრეთ, როგორც პატივცემული ი. გოგებაშვი-
ლი, რომელიც იმის ცუდათ სსენებს და მამულის დადატო-
ბას ერთმანეთში კერ არჩევს. აღარ გახსოვთ «უგუდმართი ნა-
ბიჯი»! თუ კიდევ ავტორს არ უნდოდა ამასევე დაჰმარჯო, მა-
შინ მათთანაც საჭირო აღარ იყო და გამარჯოდა ეთქვა: აი, მე
შეკადგინე წიგნი, ნახეთ და შეადარეთ სხვა ამ გვარს წიგნებს.
ცოტა ქვეით ამბობს. «აი ამის გამო (მითამ, სსვები რომ არ
ვარგოდა, იმისთვისაც) შეკადგინე სასკელმძღვანელო წიგნი ჩვენი
სკოლებში (რომლებში?!) სასმარებლად «პირველი ნაბიჯი» რუ-
სულის ენის შესწავლაში (ქართული ცოტა კოტლახს). ამი-
თი ის კი არ მინდა ვსთქვა, რომ ეს წიგნი დააკმაყოფი-
ლებს თავისი დანიშნულების ყოველ-გვარ მოთხოვნილებას (რო-
გორ შეიძლება ეს:) და ან ეს ნამდვილი «ვარდი-სახარია» მე-
ოქი. სრულიადან არა! მე მხოლოდ ვცდილობდი, რომ ცო-
ტად თუ ბევრად შემეძინებინა ბავშვებისათვის «ჯოჯოხეთი»
(რომელი! კიდევ ღიბონი სიტყვა) და მაშასადამე, შეძლები-
სა-და-კვლად დაშეკმაყოფილებინა უუპირატესი პედაგოგიური
მოთხოვნილებანი (რომელი «მოთხოვნილებანი!» განა შეიძლე-
ბა ასეთი სიტყვების განუმარტებლობა?!) მე თითოთსვე ვგრძნობ,
რომ ამ წიგნს ბევრი ნაკლულებანება აქვს (რა დროს ნაკლუ-
ლოვანებაზე დაჰმარჯო! ჯერ დირსება უნდა ეხვევებინა ავ-
ტორს), მაგრამ» და სხვა. შეიძევ დაჰმარჯო. იმასევე, რომ
ჩემი წიგნი რვა ნაწილად განიყოფებო და კიდევ არა ჰსსნის, რა
იყო ამის მიზეზი, რა დაელო საფუძვლად განაწილებას. წიგნი-
დამაც ამას კერ იგებთ. რც ფურცელს გადაშლით და ახალი
თავი ანუ ნაწილი იწყობა. მაშინ, როდესაც მასალა კი ერთსა
და იმავე აზრზე, ერთსა და იმავე სისტემაზე, ერთი და იგი-
ვე კილოთა მიდის. ეს არაფერი. ცოტა კიდევ ქვეით ამ-

ბობს . . . მაგრამ რასა ესტუფიეთ, აღარაფერს აღარ ამ-
ბობს, მხოლოდ ბ. მირიანაშვილს მადლობას-ღა უხდის სურა-
თების დასატვისათვის. ეს არის მთელი წინა-სიტყვაობა, ეს
არის მთელი განმარტება ასაღის შრომისა. როგორც ვეკლას
ჭხედავს, აქ არაერთი არ არის გამოთქმული, ამიტომ
უნდა მიუბრუნდეთ თვით წიგნს, თავიდან ბოლომდე გადავა-
თვალიეროთ, რომ ეგება აღნიშვილის გამოცანა ახსნათ. გარდა
ამისა ვუხეხნათ შესაფერი ადგილი ხალხურ-სამომსწავლო (Ha-
родно-учебной) ლიტერატურაში.

«პირველი ნაწილი «პირველის ნაბიჯისა», ამბობს ავტორი,
შეიცავს ლექსიურ გასაკვეთებს, რომელთა შემწერობით ყმა-
წვილი სწავლობს 120 სიტყვას». მთელ წიგნში არსად არ
არის ნახევრები, თუ რა სილია ეს ლექსიური გასაკვეთები,
როგორ უნდა იხმაროს მასწავლებელმა: არ არის, არსად ნა-
თქვამი, რომელ წელს უნდა დაიწყო ეს გასაკვეთები: პირ-
ველსავე ფურის შედგმიდამ სკოლაში, თუ მეორე წელს. გამო-
სატყობია ზრუოვე, როგორა ჭსურს თავის წიგნის სმარება:
მას უნდა წინ-მიუძღოდეს სამშობლო ენის შესწავლა, თუ არა.
თუმცა ეს არა სხანს, მაგრამ ჩვენ, რასაკვირველია, არ დავწა-
მებთ ავტორს იმისთანა უჩეცრებას, ვითომც იგი უარ ჭყოფ-
დეს ქართულის ენის წინად შესწავლას. მასთანადე ასე უნდა
ვივარაუდოთ, რომ ბავშვი სწავლობს ჯერ ქართულს წერა-კი-
თხვას და შემდეგ იწუობს რუსულს «პირველი ნაბიჯით». ლე-
ქსიური გასაკვეთები როდისღა იწუობა? პირველ დღიდანვე
ბავშვის სკოლაში შემოსვლისა? ეჭვ, ბ. აღნიშვილო, რამოდენა
გამოცანებით აავსეთ თქვენი წიგნი. ბარემ შენ შრომას «გა-
მოცანათა კრებას» უწოდებდი და გაათავებდი ადგილად საქმეს,
რადღა! . . . ხუმრობა ისევე ცალკე იყოს და მკითხველს ეი

უთუოდ უნდა გავაგებინოთ, რა «გაყიას» ეს ლექსიური გასაკვეთები და ამით ჩვენ მოვიხვიოთ თავსე ის სსქმე, რომელიც მთლად ავტორის ვალი იყო. ლექსიური გასაკვეთი იმ გასაკვეთსა ჰქვია, რომლითაც მოწაფეს ესწავლება ლექსები, ანუ სიტყვები უცხო ენისა. მაგალითებურ, ეუბნებიან ბავშვს: დაიწყვე, შენ ეი! **Котва**—გატა, **Курица**—ჭათამი, **КОШКИ**—კატები და **НОВАЯ КНИГА**—ახალი წიგნია. (VIII გვერდი «პირველი ნაბიჯისა»). რა კავშირია ამ სიტყვების შორის? სად გატა და სად ჭათამი, ან **КОШКИ** და ახალი წიგნები? რამდენადაც ჩვენ გავსოგოს ეს მეთოდა იშუა გორში, იქვე გაიზარდა და იქიდანვე მოგვევლინა ჩვენც. გახსოვთ სოფლის მასწავლებლებთან კრება ქუთაისში და მისი ისტორია! აიქ, ამ კრებაზედ შეიბა სამი სხვა-და-სხვა გვარი აზრი. დიდ-სახს იბრძოლეს წარმომადგენლებმა ამ აზრებისამ და ბოლოს სომ ვიციოთ რომელიმაც დასძლია. საგანი შეესებოდა იმას, თუ როდის უნდა იწუბოდეს სასოფლო სკოლებში რუსულის ენის სწავლება: პირველ წლიდანვე, მეორედამ, თუ მესამედამ. მასწავლებლების აზრი სომ უკვლამ ვიციოთ. ზოგიერთის აზრით რუსული ენა უნდა იწუბოდეს მეორე წლიდან, პირველი წელი კი მთლად სამშობლო ენას უნდა დაეთმოს და მასზედ გაიხსნას ცოტადნად ბავშვი, ცოტადნად ჰკუთა შეიკრიფოს, გაიცნოს სკოლა და მხოლოდ შემდეგ ამისა მეორე წელს შეიძლება შედგომას რუსულის ენისა ქ. გორის პედაგოგთა კი დაიწყოდანდა პირველის წლიდანვე რუსულის ენის შესწავლის საბუღებლობაზედ. კვირასში რამდენიმე გასაკვეთი პირველ წელსვე უნდა გაეკეთოს რუსულ ენისა. პირველს წელს რუსულის ენის შესწავლა უნდა ლექსიურ მეთოდით მიდი-

დესო. ამ გაკვეთილებით ბავშვი შეისწავლის საკმაო რუსულ სიტყვებსაო (აღნიშვილმა კიდევ გამოთვალა, ამის აზრით შეიძლება 120 სიტყვა შეისწავლოს), რომლებიც ჩაიერებინან საძირკველად და მათზედ მეორე წელს ადვილად კედლებიც აიყვანება და მესამე წელს კიდევ სომ, ბავშვი თავისუფლად ილაზარაკებს რუსულსა . . . .

მაგრამ ჩვენთვის სულ ერთია, პირველად ვინ მოისურვას ლექსიური გასაკვეთების შემოღება, ან სად იშვიათი: სადმე სამწერლობო სადგომში თუ სასწავლო სახლში. ჩვენ გვგონია, რომ აქ საკმარისია მხოლოდ სადი, მოსასრუება და უბრალო ანალიზი, ...

ზევით სომ განვენეთ ნიმუში ლექსიური გასაკვეთებისა. იმავე გვერდზედ, ცოტა ქვევით აი წას უკვეთავს ბავშვსა: «სერსები» — (ПИСЬ უნდა ისწავლოს, რასაკვირველია), კრკოები (ЖЕЛУДЫ), ზეზელები (БАБОЧКИ), ჩანგლები (ВИЛКИ) . . . და სხვა ამ გვარად. კაცის ტვინი, მეტადრე მესსიერება ისეა გაწყობილი, რომ, რამის დახსოვება რომ გინდოდეს, უთუოდ ის უნდა შეუკავშირო რასმე, გადააბა რამე სხვა სახელთან, ან ნივთთან. მაგალითებ, გაიცანით უცებ კაცი, რომელიც მსწრაფელ მოგშორდათ; თქვენ თუ გინდათ, რომ მისი სასე დახსოვოთ, უთუოდ უნდა მოითვიქროთ, ვისა ჭკავს ის თქვენ ნაცნობებში. როდესაც ამ მსგავსებას იპოვნით, მაშინ, როდესაც გინდათ თქვენს უცნობს წარმოიდგენთ. ზოგჯერ ეს თქვენ უნებლიეთაც მოხდება. ზოგჯერ ისიც კმარა, რომ დახსოვოთ, რა ალაგას შეგსვდათ უცნობი, რომ შემდეგ ამ ალაგის წარმოდგენასთან ერთად თქვენ მესსიერებაში აღდგეს უცნობის ან ნაცნობის სახე. თქვენ იცნობთ პეტრეს კარგად, შინაურულად. იმასთან

ერთხელ ჰნასეთ ივანე. შემდეგ ის ივანე გზვლებათ ბუჯვარზედ და სალამს გაძლევთ. თქვენ იგონებთ, ვინ არის ეს კაცი. . . ჰო, ამბობთ ბოლოს . . . ეს ის არის იმ დღეს პეტრესთან რომ გავიცანი. თქვენ ჰყოფილხართ კახეთში, დაგივლიათ. ათის წლის უკან რამე მიზეზით დაიწყოთ ფიქრი ამ ღვინის ქვეყანაზე. თქვენ თავალს მაშინვე წინ გამოეხატება: სიღნაღი, თელავი, კარდნასი და სხვა-და-სხვა. ასეთი თვისება აქვს საგანთა ურთი-ერთ შორის გავშირს ჩვენს მესხიერებაში. აი, ესაა ჩვენ ვლანაჩაგობთ ლექსიურ გასაკვეთებზე და ჩვენდა უნებლეთ წინ გვეხატება ბ. სემიონოვი, როგორც მომსრე ამ მეთოდისა.

ბავშვიც, თუმიც პატარა, მაგრამ მანც კაცია (ეს «ბუნების კარშია» კი სწორია!) და იმასაც მიეწერება ის, რაც დიდებზედ ვსთქვით. განა შესაძლოა ბავშვის მესხიერებამ დაიტოოს 120, 1020 სხვა-და-სხვა სიტყვები, რომელთა შორის არაერთი არა გავშირს არა სუფიქს მის მეტი, რომ ყველა ისინი ერთის კაცის ანუ რესტატის შიშით არის ნათქვამი. განა შესაძლოა დაიხსომოს ასეთი ერთი-ერთმანეთს მიუკარებელი სიტყვები: «პუპულები, ცხენები, ჩანგლები (ახა რა გავშირს აქვთ!!), მე შევას კარგი (როგორი?) პუპულა; აი დიდი ცოცხი; მიე დედას საცერი. სად არის ბაუაყის ჭამია?» და სხვ. თუ ერთი წინადადება მეორედამ არ გამოდის და ან არ შეადგენს მის ან ახსნას, ან გაგრძელებას, რა ნაირად უნდა დაიხსომოს ის კაცმა? იქნება ავტორმა თავი იმართლოს მით, რომ მე თუ ცალკე, შეუფერებელ სიტყვებს ერთად ვწერ, იმისთვის ვი არა, რომ მანტო იმათი სახელები იყვნენ შესწავლილი; არა. მე მინდა რომ ყოველ სიტყვაზე, ყოველ არსებით სახელზე მასწავლებელმა მთელი საუბარი შეადგინოს. ესეც არ

შეიძლება. მაშინ გამოვა 120 სიტყვა კი არა, ყოველ სახელზე
 რომ ათ-ათი სხვა დაუმატო, შესდგება, 1200 და მეტიც ხომ
 ახა როგორ შეიძლება სოფლის სკოლის ბავშვმა იცოდეს.
 თქვენ იცით, რომ მთელი ჩვენი საუბარი, მთელ ას ტომიან
 თხზულებათა უნა, შესდგება მტკარედი სიტყვების გამო-
 რებიდაძმ, ასე რომ სიტყვების რიცხვი მთელი ენისა სულ
 რამდენსამე ათასს შეადგენს. 1200 ცალკე სიტყვა რუ-
 სის ბავშვსაც არ ექნება. მაშ გიხაროდეთ! თქვენი ლექსიერი,
 ანუ ჰეპელური მთლიანთ კი ქართული შავირდი ერთ წელს
 მოიპოვებს. მკითხველს ნუ ეთაკილება, თუ ჩვენ «ლექსიერის»
 მაგივრათ ქვევით «ჰეპელურს» ვისმარებთ. ეს არც დატინვაა და
 არც ხუმრობა. ამას თავის საბუთი აქვს. მართლაც და თქვენ
 რომ შეგხვდეთ აღნიშვილის წიგნით ნასწავლი ბავშვი და ჭკი-
 თხროთ: რუსული იციო, ის მოგიგებთ: როგორ არ ვიცი,
 120 სიტყვა ვიციო. შემდეგ რომ ჭკითხროთ: რამდენი წლისა-
 ხარ, ქაჯან, ან შენი გვარი რა არის, ან სთხრო გადავითა-
 რგმნოს რუსულად რამე. პატარა სტატია: «დედა-ენიდაძმ», ის,
 რასაკვირველია, ვერ იზამს ამას, რადგან წიგნი ამის დონეს
 არ აძლევს. ამის შემდეგ თქვენ განცვიფრებული ჭკითხროთ:
 მაინც ახა სთქვი. რა იციო. ის, თუ საწყისის მესხიერებამ შე-
 სძლო, რასაც ჩვენ უარ ვყოფთ, ჩამოგიოვლით ყოველად უ-
 მნიშვნელოდ და გაუგებრად: **ВИЛКИ, ЖЕЛУДЫ, ЛОШАДИ,**
ПИЛЫ, НОВАЯ КНИГА, ДАЙ МАТЕРИ СПТО, НОВЫЙ, СТА-
РЫЙ, ЛЕЖИТЬ, КОШКА, КУРИЦА... **ბაბოჩკი, პაღკი...**
 აქ რომ შეჩეროთ და ჭკითხროთ: «შაღვა» რა არის, ქაჯან,
 ქართულად, ის მოგიგებთ: ჰეპელები. ან რატომაც არ მოგი-
 გებთ, რა დაუქლის? 120 სიტყვაში ვინ არ აირევა, რომელი
 რასა ჭნიშნავს . . . «საწყისი ბავშვი», თქვენ იტყვიოთ, «ჰე-

შელები შესხდომია თავშიო!» — აი, ღიადეც აქედამ წარმოსდგება თვით ტერმინიც.

კმარა ლექსიურ გასაკვეთებზედ ლაზარაკი. ესლა, გგონებთ, მკითხველი წარმოიდგენს, რა ნაირნი არიან ეს გასაკვეთები, ვინ შემოიღო იგი და რამდენი სარგებლობის მოტანა შეუძლიანთ. ნათქვამს ის გარემოება-ღა უნდა დაგასვენათ, რომ არც კალანდაწაშვილის, არც მარგოსი, არც გრიგორიევისა, არც ერთი უცხო ენის შესასწავლი წიგნი, რომლებიც ვი ვასუბობენ, არ არიან ამ მეთოდზედ შედგენილნი. ამის შემდეგ მივანდობ თვით მასწავლებლებს თავიანთი ზირთუგნელი დასვენა უძღვნან ავტორს ამ რეფორმისთვის სასულემძღვანელო წიგნი.

«შეშეღური» გასაკვეთების შემდეგ იწყობა სურათებით შემკული ანბანის გასაკვეთები. მართლაც, ამასეად ადრე ოთხ გვერდზედ არის გადმოხუჭილი გერბანის «წერის მოწინავე საკრწიშოები» (упражнения, предшествующія письму), რომელსედაც ლაზარაკი არა დირს.

სვენ დავიწყეთ შედარების მეთოდით და გვსურს ბოლომდის გავვეთ ამას, რადგან ამ მეთოდით უფრო ძალე იზოგება სოღმე სიცრუეც და ჭეშმარიტებაც.

ანბანის გასაკვეთები სურათებით შედარებით კალანდაწაშვილის წიგნთან ასალი საქმეა და ამიტომ საჭიროა ამასეად შეჩერდეს კრიტიკა. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ არც ერთ უცხო ენის შესასწავლ წიგნი სურათები არ არის შემოღებული. ამას თავისი საფუძველი აქვს. როდესაც სასულემძღვანელო წიგნი სამშობლო ენაზეა შედგენილი, მაშინ, თუ სურათების მოყვარეც ბრძანდებით, დახატეთ რაერთიც გინდათ, სარგებლობის მეტი აქედამ სხვა არა გამოვა რა. მართლაც და ბავშვი ჭსუდავს სურათს, იცის სასულები დახატულის საგნებისა, მოგიყუებათ

და გაიმობთ, რასაც კი სურათი წარმოადგენს. თქვენ მხოლოდ ხანდისხან დაეხმარეთ კითხვებით, ხანდისხან უშველეთ. მაგალითებზე, გამოსატულია ფანჯარა (როგორც «პირველ ნაბიჯში»), უმაწილი თქვენ აქ გეტყვიან არა თუ საგნის სახელს, არამედ მთელ მოთხრობას ფანჯარასზე: რა არის ფანჯარა, რისთვის აკეთებენ მას, ვინ აკეთებს, რამდენი ნაწილიდამ შესდგება, როგორ კეთდება და სხვა-და-სხვა. მაგრამ სულ სხვა ნაირია და სხვა მნიშვნელობა აქვს სურათს უცხო ენის შესასწავლს წიგნში. აქ ეს უკანასკნელი სულ მეტია. ბავშვმა ბევრი რამ იცის სურათზე, მაგრამ რა! ეს ცოდნა სამშობლო ენაზეა და უცხო ენას რას არგებს! სურათს ახლაში აი რა მნიშვნელობა აქვს: ბავშვი ჭკუდავს დახატულ ფანჯარას, მაშინვე ჭფიჭრობს: აა, ალბათ მას ქვეშ სიტყვაც წაიკითხება ასე: ფან-ჯა-რა: რუსულად ბავშვმა არ იცის, რა ჭჭიან ფანჯარას, მაშასადამე იკარგება მთლად სურათების მნიშვნელობა. ეს ასეა ყოველთვის, თორემ განა დიდ საქმეს შეადგენდა მარგოს წიგნის სურათებით შეწყობა, ან კალანდარის შედგენის სასელმძღვანელონი?

მეორე გარემოებაც. როდესაც ბავშვმა სამშობლო ენა ისწავლა და პირ-და-პირ გეტყვიან, ყოველი სიტყვა, რამდენი მარტყლიდამ, რამდენი სმიდამ და ზამდენი ასოდამ შესდგება, მაშინ განა ცარიელ ყუბდობას და დროს დაკარგვას არ შეადგენს ასეთი საკარჯიშობი: ОКНО—გამოსატული, ОКН—დაწერილი, ОКНО—ც დაწერილი, ПО, ОНО, ОКНО—კიდე დაბეჭდილი. რისთვის არის საჭირო ყველა ეს ახირობული მოკონებანი? კაცმა იცის ლექსი «ОКНО» რამდენი სმისგან და რამდენი ასოდგან შესდგება, აილე და პირ-და-პირ ისწავლე თავითოეული ასოს გამოხატვა; რა საჭირო-ღაა აქ ცრუ-ფილოსოფი-

სობა? ან ზმ მიზნებით იწყობა კალანდარაშვილის წიგნი პირდაპირ ასობის ჩამოთვლით და სურათები, რატომღაც მეტად უმნიშვნელო ბარგა, განდევნილია. შეიძლება: ყველა ასობი ერთად ასწავლოთ. შეიძლება ასეთ შესწავლაში თუნდა «დედაენის» მეთოდს მიჰყვით, მაგრამ მაინც ამ შემთხვევაშიაც სურათები მეტია. აიღეთ თუნდა სურათი «ბაყაყის-უღაპია» (ბერდი 9). ბავშვმა შეიძლება იცოდეს მისი სახელი ქართულად. მაგრამ მის სამწიქსაროდ ჭკეპ «ცაპლია» უწერია. ერთგვით კიდევ რომ ამას «ცაპლია» ჭკეპიანო და მაინც რა გამოვა. განსურათეს ის მნშვნელობა აქვს, რომ კაცმა მისა სახელი იცოდეს?

მის შემდეგ, როდესაც ამ გამოუსადეგარს მასალას გადათვალაობთ, რომელიც 15 ფურცელზეა გაბრტყელებული, შეჭხვლებით თვით საკითხავ წიგნსაც. ეს ნაწილი მხოლოდ ათაფურცლით აღემატება «ანბან-ფილასოფიას». წიგნის უმთავრესი ნაწილი, რასაკარგველია, ეს უკანასკნელია. ამ ნაწილიდან კლით რამე სრულს, მთლიანს, სისტემატიურად დაწერბილს, აქ ეძებთ გამოცანის ახსნას, თქვენი უურადღებაც ამ ნაწილს აკვირდება და პირ გამძრალი რჩება კაცი, როდესაც ჰხედავს, რომ ეს არაფერს ახალს არ წარმოადგენს. არ წარმოადგენს არც მეთოდით, არც სისტემით, არც მასალის ხელაზნურად შერჩევით და ძველს და დაობებულს კი ბერს ნახავთ. ჭკრძნობთ, რომ ავტორს თავისი გამოცდილება, თავისი რწმუნება, თავისი მომზადება სულ პირველ ნაწილისთვის შეუღევა და მეორე, უფრმნიშვნელოვან და სასარგებლო ნაწილისთვის აღარა დაჭრჩუნდა. რომ ესთქვით, რომ აქ ავტორს შამოუკრეფია მხოლოდ სხვა და-სხვა სახელმძღვანელოები და ხელ-და-ხელ ამოუწერია

საიდამაჯ რა მოსწონებია, ან მოჭსურვებია, დიდ შეცდომაში არ შევალთ. საზოგადოდ ამ შრომას აჩქარება ეტყობა. ყველას ამაებს კიდევ შეურიგდებოდით, მაგრამ წარმოადგინეთ ავთომოთვის მდგომარეობა, რომელსაც მოსწყინდა ქინა-ქინის სმა, რომელიც დაწმუნდება, რომ ეს წამალი მას კერ-გი არჩენს და პირს ვი უშხამავს. ეს უძღური ეხვეწება ყველას—შეიბრალონ, სხვა საშუალება სცადონ, სხვა წამალი დააღვივნონ. ამ დროს გამოდის მაცდური ექიმი, იღებს იმავე ქინა-ქინას, მხოლოდ ახვევს აბებად და ეუბნება პაციენტს: აი მე სხვა წამალი მოვიტანე, ჩაყლაპე და ფეხზე წამოხტები. რასაკვირველია, უძღური სისარულით (იქნება ვი ეჭვი შეიტანოს, თუ დიდი ხანია ავად არი, ბევრი ექიმები იცვალა და მასსადაც გამოცდილება არ ავლია) მიიღებს წამალს, იმედიც მიეცემა გამობრუნებისა, მაგრამ ეს კომედია სულ მუჭოდ ვი ჩაივლის. ქინა-ქინაზე, მიღებული მხოლოდ სხვა სახით, შეუღლით ვი კერას უშველის და იქნება მუცელში მანგი ვი გაუჩინოს. მაცდურ მკურნალად იხატება ჩვენ თვალ-წინ ბ. აღნიაშვილი და აბებად მისი «პირველი ნაბიჯი». ავად-მოყოფად—ქართული სკოლა. კალანდასაშვილის წიგნის უვარვისობას თითქმის ყოველი მასწავლებელი ჰგონობსო (უნდა აღვიაროთ, რომ ჩვენც ერთნისებრით ამ მუხლში ავტორს და იქნება როდისმე იმასაც გადავაკლოთ თვალი), ამბობს აღნიაშვილი, მაგრამ, რა მდგომარეობაში ჩადგება ახალ-გაზდა ავტორი, რომ ავთომოთვამ უთხრას: თქვენი წამალიც იგივეა, მხოლოდ აბებად გაგისხვევით და მასსადაც უფრო გაგიძნელებით მისი ზედ მოქმედება კანის სტრუქტურაზე.

მიმინდვია მასწავლებლისათვის, რომელთაც შემთხვევა მისცემთ აღნიაშვილის წიგნის ხმარებას, გაატარონ

უფრო ვრცელი ანალოგია ამ ორ სასკულმძღვანელოთა შორის. ჩვენ კი ვუჩვენებთ მკითხველს უფრო შესამჩნევს ერთგვარობასა და განსხვავებებს ორივე წიგნებს; ერთი იწყობს: я—მე, ты—შენ, учитель—მასწავლებელი, ученикъ მოსწავლე; მეორე: спитъ—სძინავს, взяла—აიღო, дала—მისცა, помни—დაიხსენა. მე და სხვა და სხვა ამ გვარადვე. ჭხედავთ განსხვავებას? რასაკვირველია, ვერა. ერთი მესტერიულად ჩამოსთვლის არსებითს სასკულებს, მეორე იმავე რიგზე ზმნებს. ამის შემდეგ ერთი იწყობს ასურს ფრანგულად: я учусь и занимаюсь, учитель здѣсь, а не тамъ. . . . მეორე: Катя знала урокъ, Маша взяла книгу и дала мнѣ. Помни это. Я былъ дома. Кто рветъ бумагу. Собака лаетъ и вора пугаетъ. ჭხედავთ აქ განსხვავებას? რასაკვირველია, ვერა. როგორც პირველია გონების დამამანინჯებელი, ისე მეორე. როგორც პირველში შეუგნებლად სწავლობს ბავშვთ ცნობილ სიტყვებს და იქიდან არა აზრი არ გამოდის, ისე მეორეში. როგორც პირველი ავტორი იხენს უმეტრებას ზედაგონაში და იმდენ დასწავლილ ფრანგებიდან არ ადგენს ერთ ცნობილ მოთხრობას, რომ ბავშვები გააცოცხლოს ცნობილის სიტყვით, სწორედ იგრძე იჭრება მეორეც, მაგრამ რაც ეპიტეობა პირველს, ის არ ეპიტეობა მეორეს. და ეს გარემოება გამოუთქმელად გვაძლევს. აღნიშვილის წიგნავს, მით უმეტეს, რომ უგანასკნული უარს ჭყობს პირველს, დასტინის მას. კალანდარაშიელი იწყობს მეორე გვერდიდანვე შემოკლებულ თეორიული გრამმატიკას, და მით აძლევს სარგის თავის დროის მძმართულებას დიდაქტიკაში (გრამმატიკულს); აღნიშვილიც მეორე გვერდიდანვე იწყობს გრამმატიკას, მხოლოდ კესშით? . . . პრაგტიკულს! პირველი ეუბნება მოწაფეს: და-

ისწავლე собака—«მსოფლობითი რიცხვია, «მრავლობითი» იქნება — собаки. 'მეორე ეუბნება: როცა ერთ «სობაკაზე» ჭლანპარაკობდე, სთქვი: собака და ბერძნულზე—собаки. როგორც ჭხელავთ აღნიშვილმა მსოფლოდ. ორი სიტყვა დააკლო და ნუ თუ ამით სვალას უშველას რამე. თუ გი შესაძლოა ყოვლად უნიადგოდ შეესწავლას ყრმას 120 სიტყვა, რა ძნელია ორის სიტყვის დასსომება? ავი მოგასსენეთ იგივე ქინა-ქინაა მეთქი! ან სსვა მავალითი. კალანდაწაშვილი ეუბნება შავირდს: ზმნა «дѣлать» წარსულის დროის გამოსასატად ითქმის «дѣлалъ», აწმეოსი—«дѣлаю» და სსვა. აღნიშვილი ჩამოუთვლის: дѣлаю, дѣлалъ, дѣлала, дѣлали (გვ. 38). ეს რა არი? როგორ უნდა აუსსნას ყმაწვილს? ისეკ იგივე «დროს» მნიშვნელობა არ უნდა განუძარტოთ? მას იგივე კალანდაწაშვილის წიგნი არ გამოგას! «პირველ ნაბიჯში», თუმცა ცუდათ შერჩეული, მაგრამ ადვილი საკითხი სტატები მოიხლოება. იგივე არის კალანდაწაშვილის ასლად-გამოცემულ წიგნში. ი. გოგუბაშვილმა, თუმცა ბერძნულ ქება-დიდებათ იცოდა სოლმე ამ წიგნის გამოცემა, მაგრამ ბოლოს საჭიროდ დაინახა, რომ მკვდრისთვის ცოტა სიცოცხლე მიეჭა და ჩაუმატა ის, რაც მართლა და აკლდა.

სსვას აღარცა რას შეიცავს აღნიშვილის შრომა და აღარც შესადარბელი-და გვაჭვს რამე. გავისსენოთ მსოფლოდ ის-და, რომ «პირველ ნაბიჯში» თითქმის ყოველ გვერდზედ შეგხედებათ ისეთი საკარგიშოები, რომლებიც ყოვლად გაუგებარნი არიან და რომელთა გვარი არსად არ შეგხედრია. მავალითებრ, რისთვის არის, რას ნიშნავს ეს ლექსები: гордился, гордится, гордость (ნეტავი გვაჩვენა, როგორ აუსსნის ავტორი ამისთანა ურომელო სასელს თავის მოწაფეთა), гор-

დყი, гордо; ломать, ломается, выломали, сломали, поломаль და სსკა (გვ. 67). როგორ უნდა შეისწავლოს ეს ბავშვმა, უნდა აესხნა ავტორს. უამისოდ ჩვენ, როგორც ადვიარეთ, არ გვესმის მათი მნიშვნელობა და ვერცა რას ვიტყვიით მასზედ. მაგრამ რაც უნდა იყოს ეს გამორჩანაც, მაინც ჩვენ აზრს ვერ შესცვლის საზოგადოთ შესასებ წიგნის უფერულბისა და, ნათქვამის შემდეგ უდაგილო არ იქნება რომ ესთქვათ, «უსერილობისაცა». უკლა ჩვენ ნათქვამს «პირველი ნაბიჯის» გამო, რომ ბოლო შეუკრიფოთ და რჩიოდე სიტყვიით გამოსთქვათ, აი რა გამოკა. მთელი წიგნი იყოფა რვათ კი არა, როგორც ავტორი გვარწმუნებს, სამ ნაწილად. პირველი ნაწილი—ლექსიური გასაკვეთები, რომლებსაც ჩვენ უარკვეოთ და მიგვანჩნია მანებებელად და არა სასარგებლოდ. იგი ჩვენის აზრით, სწავლების მაგიერ, გამოანერჩეტებს უსუსურ ქმნილებას. მორე—ანბანი სურათებით, გადალექილი 30 გვერდზედ, რომელიც ჩვენ მიგვანჩნია დროს დაგარგვათ და წყლის ნყვათ. მესამე—თვითონ წიგნი, რომელიც ჩვენის აზრით კალანდარა-შვილის დამახინჯებული გამეორებაა და ამიტომ ძალიან დასაწუნარიც. ადგილი «პირველი ნაბიჯისა» სკოლა კი არ არის და, იქნება, სსკა ალაგი კი იყოს. . . . .

მალაროელი გლეხი.

პოლიტიკის მიზნობა

ამ უმად მრთელის კვრების საზოგადოება აშოთებუ-
ლია იმ გვარად, თითქოს ომიანობას, დიდს ომიანობას მოკ-
ლოდდეს, რომელშიაც ბევრი სახელმწიფო მიიღებს მონაწილე-
ობასაო. ესლავე იმის მოსაზრებაში არიან, ამ შებმაში რომელ
მხარეზე რომელი სახელმწიფო იქნება. ერთკენ რომ გვრმანია,
ავსტრია და იტალიას კავშირი აქვს შეკრული და იმის მოწინ-
და-პირეთ რუსეთის და საფრანგეთის კავშირი მოხდება, ამ ორთა
მხარეს კიდევ რომელი სახელმწიფო დაიჭერსო? ინგლისი და
ოსმალეთი მიიღებენ მონაწილეობას თუ არა, და თუ მიიღებენ
ვის მიემხრობიანო?

ამ გვარი მსჯელობა ხვეულებრივი საქმეა გაზეთებისა,
როდესაც შესანიშნავი დახლოება ანუ უსიამოვნება ხდება რა-
მელთამე სახელმწიფოთა შორის. ომის ფათურავი ყოველის
ხალხისთვის მეტად საგრძნობელია, მეტად საზიანოა და ყო-
ველთვის მისი მოახლოება ყოველს საზოგადოებას ალეკებს;
გაზეთების აშოთებული ლაზარავი გასაკვირველი არ არის,
მეტადრე თუ მართლად შესამჩნევი ამბავი ხდება სადმე.

ამ უმად ვი მართლად რომ შესამჩნევი ამბავი მოხდა არა-
თუ კვრების ერთს გუთხეში, არამედ რამდენსამე მხარეს. ამ
გაზათხელს გვრმანია და ავსტრო-ვენგრიას შეეკავშირს იტა-

ლია. იტალიის დაკავშირება მომართული იყო გერმანიის შინა-სტრუქტურის ბისმარკის რასტატობით საფრანგეთის წინააღმდეგ. ამას წინაღ საფრანგეთმა გამოაჩინა თავისი სურვილი ჩრდილოეთ-აფრიკაში ბატონობისა და თუნისში ფესი შესდგა. რადგანაც იტალიასაც ამ გვარზე ბატონობის სურვილი ჰქონდა აფრიკაში, რომ ხმელთა შუა ზღვაში შესამჩნევი ადგილი დაეჭირა, ამის გამო შეცილება უნდა მოსვლოდა საფრანგეთთან. ეს ცილობა გერმანიას თავის სასარგებლოდ შეეძლო მოესმინა იტალიასთან დახლოებისათვის, და შეეკავშირა რომ მომავალში საფრანგეთთან ომის დროს თან ჰყოლოდა მომხრეთა. ეს სამთა სახელმწიფოთა კავშირი, ამისთვის შესდგა, რომ ევროპაში მკვიდრი მშვიდობიანობა დამყარდეს, ხშირად ლაპარაკობენ დიპლომატიები და მათი გაზეთები. ეს იმას ნიშნავს, რომ რაც ჩვენ სამთა დასკვნით ჩავიდინეთ, ხმზ არავინ ამოიღოთ; მშვიდობიანათ იყავით. ნამდვილად ვი ეს კავშირი, როგორც ვთქვით, ერთის მხრით საფრანგეთის საწინააღმდეგოდ მოეწყო, თუ ვინიცობას მას მოესურვებინა წართმეულის პრავინციების, ალზას-ლოტარინგიის, დასაბრუნებლად ომი აეტესნა. მეორეს მხრით ეს კავშირი რუსეთის საწინააღმდეგოდაც იყო, თუ ვინიცობას იგი გადაეღობოდა ავსტრიის მიუღობელობას ბალკანის სამეფოებზე.

გერმანიის სარგებლობა მოითხოვს, რომ ავსტრიას დიდი საქმეები გაუჩინოს მის მოსამზღვრე სამხრეთ რუმინიაში და სლოვენების სამთავროებში; სანამდისინ ეს წვრილი სამეფოები, სერბია, რუმინია, ბოლგარია და სხვანი არ გაძლიერებულან და კავშირი არ შეუდგენიათ, იქ ფართო ადგილი დაუთმოს ავსტრიას და სამუდამოდ საზრუნველი გაუსადოს ფესის შემავრება, და გერმანიაში უფლების ფიქრი დააკარგინოს. ამ

გვარად ბისმარკის აზრით, ავსტრიის სლოვენების სასულიწიფოდ გარდაქცევას, რომ რუსეთს არ დააჭერინოს მრთელი სლოვენების ხალხები. ნემენცების აზრით თუ მრთლად, სლოვენებზე შეერთდნენ ერთს სასულიწიფოდ რუსეთის წინამძღვრობით, გერმანიის ძლიერებას შემუსრვენ. როდესაც ორად გაყოფილი იქნებიან სლოვენები რუსეთისა და ავსტრიის ხელქვეით, მაშინ ამ ორთ სასულიწიფოთ ერთმანეთში საცილობელი არ მოაკლდებათ, სხვისთვის ვერ მოიცილიან და მაშასადამე გერმანიის ძლიერებას შეურყეველად დარჩებათ.

სამთა სასულიწიფოთა კავშირის შემდეგ მართლად ავსტრიის მეტს მეტადინეობას შეუდგა სლოვენების სამთავრობოებში გაბატონებისათვის. პირველი ნაბიჯი მისი ვითამც სავაჭრო საქმეებს შეესება და ამის გამომავსტრიის რეინის გზების გაყვანას და დუნაიასუდ გემების სიარულის საქმეს შეუდგა. ამისათვის პირობით უნდა შეჭკვროდა სერბიას, ბოლგარიას და რუმინიას. ბოსნიის და ჰერცეგოვინის ხომ ხელში უჭირავს და უჭირავს. ამ რეინის გზის გაყვანისათვის პირობის შეკვრისა და დაახლოებისათვის, ყოველი ღონე იხმარა და აგერ სერბიის, რუმინიის და ბოლგარიის მეფეებმა და მინისტრებმა დაიწყეს კენაში და ბერლინში სიარული. ამ მისვლა-მისვლად ისე დაახლოვა ავსტრიასთან ეს სამთავრობოებო, რომ მისნი მმართველობანი და მინისტრები ავსტრიას დაუმორჩილდა. შესანიშნავია ის გარემოება, რომ რუსეთისაგან ახლად განთავისუფლებული ბოლგარია ოთხასის წლის ოსმალის მონობისაგან, აჭამომდე რუსეთის გამგონი, დღეს რუსეთს გადაუდგა. ბოლგარიის მთავარმა ავსტრიის მორჩილებით, ისეთი ცვლილებანი მოახდინა, რომელზედაც არც რუსეთის მმართველობასთან ჩიკვა ქტონია, როგორც წინათ, და არც რუსეთისაგან

მიჩენილ მინისტრებთან. ისტორიის სახელმწიფო საქმეების მართვა და მსჯელობა ძალიან სწორად წარმოგვიდგენს იმ კვარ ამბავს, რომ გუშინდელს მეგობარს და მოძმარს, დღეს ხალხი, ანუ სახელმწიფო მტრად ეჭვავს; მართალია ეს ამბავი, მაგრამ ბოლგარების მთავარი და ბოლგარების ხალხი თუ ასე ძალე ამისთანა ვითამ უმადურობას გამოიჩინდა, ეს არავისგან მოსალოდნელი არ იყო.

რალა თქმა უნდა რომ რუსეთის გასუთებს და სასოგადობას ბოლგარების ამ გარე საჭიროება და სასოგადობას მიაქცევენდა. ცხადი იყო, რომელი რუსეთის სული მუშაობდა ამ საქმეში და ამის გამო რუსულის და ნემეცურის გასუთების რძი შეიქმნა. მიზეზები კიდევ სხვადა იყო: რადგანაც ამჟამად იყო, რომ კერძოში დიდნი სახელმწიფოები რის დიდ ბანაკად განიყოფიან, და იმისთანა ბანაკებადაც, რომელნიც ძალ-ღონით და იარაღით თითქმის ერთმანეთს არ ჩამოუვარდებიან, ამიტომაც ფრთხილმა ბისმარკმა დაუწყო ურთიერთების მიჭვევა წვილ სახელმწიფოებს და იმთი გადაბირება მოიწყვა თავისაკენ. კერძოება საბერძნეთს, ბელგიას, გოლანდიას და ესპანიას. მაგრამ ბელგია და გოლანდია რომ გოლანდს შორს დგანან და უფრო თითქოს საფრანგეთის მხარე უჭირავთ; საბერძნეთი თითქო მიემსრო. რუმინია, სერბია და ბოლგარია სომ ჩაითრია და ჩაითრია.

ესპანიას მიუგვც კი ამჟამად გაემგზავრა გერმანიაში და, როგორც ისმის, ისიც სამთა კავშირს მიეკერძა. ეს ამბავიც საფრანგეთის წინააღმდეგია, რადგანაც ესპანია მისი მოსაზღვრეა და რძიანობა თუ მოუხდა საფრანგეთს, ესპანიის მხრისაკენ, ესე იგი, სამხრეთ საზღვრების დასაცველად ჯარების დაუენება მოუხდება. ეს შემთხვევა, რასაკვირველია, ფრანციელებს არ

ამათ და როდესაც მეფე ალფონსმა ესპანიაში დაბრუნებისას პარიუზე გამოაჩინა, ქუჩებში სტეენა და კიეინის ცემა აუტუხეს. ახლა ეს შეურაცხება შეიქმნა კიდევ მიზეზი უსამოკუნობისა საფრანგეთის და ესპანიის მმართველობათა შორის და ორსავე სახელმწიფოში მინისტრების გამოსვლისა. ამ გარემოებებში ალაპარაკა საფრანგეთის საზოგადოება და გაზეთები.

ამისთანა მდგომარეობაში ყველას ყურადღება მიქცეულია გერმანიაზე, საკუთრად ბისმარკზე და ყველას გამოცნობა სურს, რას უნდა ნიშნავდეს ამ გვარი მისვლა მოსვლა მეფეებისა გერმანიაში და ავსტრიაში და ამ გვარი გურგური ბისმარკისა წვრილ სახელმწიფოსთან? რას ავირებს ბისმარკი, ვის წინააღმდეგ იჭერს ომის თადარიგსა და საიღამ ავირებს დაწყებას? ევროპის საზოგადოების აზრით ეს კავშირი და დაახლოება ავსტრო-გერმანიასთან ევროპის სახელმწიფოებს, როგორც წინაღ ვსთქვით, ჰყოფს ორ ბანაკად: ერთგუნ რუსეთი და საფრანგეთი ერთად და მეორესკენ ავსტრო-გერმანია იტალიით და ესპანიით. ესე განყოფა ევროპისა სრული არ ჰგონიათ ევროპის გაზეთებს და ინგლისის და ოსმალის განზრახვასაც ცდილობენ გამოიციონ: ამის ასახსნელი გარემოებაც აგერ გაუჩნდა ევროპის პოლიტიკურ მსჯელობასა.

ენკენისავეში ჩვენი ხელმწიფე იმპერატორი დანიაში ბრძანდებოდა თავის სიმამრთან, დანიის მეფესთან; ამ დროს ინგლისის პირველი მინისტრი გლადსტონიც დანიაში მივიდა. რუსთ ხელმწიფემ ინება მის სომალდში მისვლა და ისაუზმა. ამ გარემოებიდამ გაზეთებმა დაასკვნეს, რომ დანია და ინგლისიც რუსეთის და საფრანგეთის მხარეს იჭერს; ვერ-ვერობით არაფერი არა სჩანს-რა გადაწყვეტით, ინგლისი რომელს მხარეს დაიჭერს, მაგრამ შეუძლებელი საქმე არ იქნება, რომ რუსეთის

და საფრანგეთის მხარე დაიჭიროს. ინგლისს ხმელთა შუა ზღვის პირებზე და ევროპიის და აზიის ოსმალეთში დიდი ვაჭრობა აქვს; ავსტრიის გაძლიერება ბალკანის სამთავროებში გაავრცელებს ავსტრიის ვაჭრობასა თვით ოსმალეთში და ხმელთა შუა ზღვაში მოციფე გაუხდება. მაშასადამე ინგლისი წინააღმდეგ იქნება ავსტრიის პოლიტიკისა და მასთან ბისმარკისადაც. ვინც ამ პოლიტიკას ეწინააღმდეგება, ინგლისი თავის სასარგებლოდ ნახავს მათ მიემხროს. ამის გამო ავსტრო-გერმანიის კავშირი თუ რუსეთის და საფრანგეთის წინააღმდეგ იომებს, ადვილად შეიძლება ინგლისმა რუს-ფრანციელთა მხარე დაიჭიროს. ამის გარდა არც ბისმარკის მოპირდაპირენი უარ-ჭყობენ წვრილის სახელმწიფოების თავისაკენ მიმხრობის საჭიროებას. იგინი ცდილობენ ბისმარკისაგან გულ-მოკლეული დახია, ბელგია და გოლანდია თავისაკენ მიიზიდონ, რადგანაც ამით გარდა, თითქმის ყველა სხვა წვრილმა სახელმწიფომ ბისმარკისაკენ მოიჭირა ჯა გული.

ძველი გასაჭირი მდგომარეობა ოსმალს ადგია. თუ მიემხრო ავსტრო-გერმანიას, გადაივიდებს რუსეთსა და ინგლისსა; თუ მას უწინააღმდეგა, ავსტრიასთან მოუხდება შეჯახება. ამის გამო ოსმალეთმა არ იცის რომელ მხარეს დაუხსნაოკდეს და უომანობს. მართალია ამ ბოლოს ხანებში ავსტრიას პირობით ეკვრის რკინის გზის გაყვანის გამო, მართალია, ჩვენ ნაცნობი მიუხთარ-ფაშა გერმანიისა და ავსტრიის იმყოფება და მათს გამოხსარსლებას იხვეწიებს, რომ ინგლისს გაუცრუონ თავის გამოადება ოსმალს სამსუთის შესახებ და ავსტრო-გერმანიას, ამბობენ, ჰპირდება გამოხსარსლებასაო, მაგრამ მანინც-დამანინც ოსმალს თავის დაცვა უფრო რუსეთისა და ინგლისის კავშირს თხოულობს, ვიდრე ავსტრო-გერმანიისასა, რადგანაც

ავსტრიის გაძლიერება წინააღმდეგი იქნება, როგორც რუსეთისა და ინგლისისათვის, აგრეთვე ოსმალეთისათვის.

ამისთანა სურათს გვიხატავს ევროპის ესლანდელი ყურნალ-გაზეთობა. ევროპის ძლიერ სახელმწიფოთა ჭყეფის ორ ბანაკად, და თუ მოხდა ომი, ომი საშინელი უნდა მოხდეს. და ყველა ძლიერი სახელმწიფო ერთ-ერთ მხარეს უნდა მოექცეს. გაზეთები უკვე ღაზაზაკობენ კიდევ ავსტრიის და გერმანიის თადარივის დასტრას რუსეთის და საფრანგეთის საზღვრებთან. რკინის გზები უეცრად ჯარების მისაყვანად მოათავეთ გაყვანილები, ცისუ-სიმაგრეები აგეს და ჯარებსაც კი თავს უყრიან. ამისთან მოძვეალ წლისათვის შემოსავალ-გასავალში სწისედრო თადარივისათვის მომატებულს ნიშნავს.

მაგრამ მაგარი ეს არის, რომ ნემეტური გაზეთები მეტის-მეტის თავსედობით და გაბედვით ღაშქრობენ რუსულს და ფრანციულ გაზეთების წინააღმდეგ. გერმანიის და ავსტრიის კავშირის სურვილი მშვიდობიანობადა, თქვენ კი ომიანობა გინდათ. სწორედ «საქმე დასწრებისას» რომ იტყვიან ამას ჭკვიან. მართალი სთქვა ერთმა გაზეთმა, «მართალი ევროპა ახლა ორ მხარედ გაყოფილა; ყოველსავე მხარეს მშვიდობიანობა სურს. მაშ რადა ორად გაყოფა, ბარემ ორივე მშვიდობის მსურველი მხარე ერთად შეერთდეს და ერთი დიდი კავშირი გამართოს მშვიდობიანობის დასაცველათა». მართალი თუ გნებავთ, მართალიც ეს არის. მაგრამ ეს ყველი მოსაზრება გაზეთებისა ორის მოპირდაპირე კავშირის შედგენის თაობაზე მხოლოდ მოსაზრება და ნამდვილის დასკვნა მოძვეალს ეკუთვნის.

ცხადი ურთია, რომ დიდი განსჯელი მოკლის ევროპას; თუ ომიანობა ასტრეს გერმანიამ და ავსტრიამ, დიდი ომი

ატუდება. ჩვენს გვგონია, თუ ეგ ომი ასტუდა წინააღმდეგ რუსეთისა, ბისმარკი მარტო ავსტრიას მიუსევს რუსეთსა და თვითონ კი განზედ გადგება, მაგრამ ისე კი, რომ რუსეთის სამზღვრებზედ დიდ ჯარს დაახანაკებს თავისას, რათა ამით დიდ-ძალივე ჯარი რუსეთისა სადარაჯოდ ამ საზღვრებზედ უქმად შეახერხოს და ამით ავსტრო-ვენგრიას უფრო გაუადვილოს რუსეთთან ომი. და თუ საფრანგეთის წინააღმდეგ ატუდა ომი, მაშინ გერმანიას თვითონ იომებს და ავსტრო-ვენგრიას და იტალიას ზირდაპირ ომში არ ჩაერევიან. პირველი რუსეთისაკე სამზღვრებზედ დიდ ძალ ჯარს დააუენებს, რომ რუსეთმა ხელი არ მიაწვდინოს საფრანგეთს საშუელადა და მეორე, ესე იგი, იტალიას თვითონ საფრანგეთის საზღვრებზედ გაიუყანს ჯარს, რომ ამ მხრით საფრანგეთის ჯარი გამოიწვიოს სადარაჯოდ და ამით საფრანგეთის ძალა შესუსტოს, ასე იქნება თუ ისე, ამ ომს შეუძლია მრთელი ევროპის შერუევა და სამწუხარო ნაყოფის მოტანა, რომელმა მხარემაც უნდა გაიმარჯვოს. თუ გერმანიის მხარეი გაიმარჯვა, რუსეთს და საფრანგეთს, რასაკვირველია, დიდს გარდასახადს გამოართმევს და ადგილებს მოუჭრის. ეს მრთელის კაცობრიობისათვის უგულმძარბობა იქნება და გერმანიის უამისოლად სამხედრო ბატონობას ევროპაში უფრო გააძლიერებს. თუ გერმანიას დამარცხდა, მისი ხანგრძლივი ისტორიული შრომა თავისთავ ერთ სისხლდა ერთ სორც ხალხის შეერთებისათვის უქმად ჩაივლის და დაიშლება ახლად დაფუძნებული იმპერია. ესეც უგულმძარბობა იქნება ევროპის წინსვლელობისათვის.

ორსაკე შემთხვევაში მომავალი ფიქრი ამჩუნებს ყოველ პატროსან კაცს, ვისაც კი ძვირფასად მიაჩნია ევროპის წინსვლელობა და ხალხთა კეთილ-დღეობა.

ყოველს ამას შემდეგ მკითხველს აზრათ ებადება, ნუ თუ ბისმარკი, გერმანიის შუერთების დიდი მოღვაწე, ასე ადვილად ბუერთსავით წინ გაიგდებს გერმანიის ბედსა?

მაგრამ იქნება ეს ალიაქოთი მხოლოდ მოსახვეწებლად მოახდინა ბისმარკმა რომ გამოსცადოს, შეიტყოს ევროპის აზრი სულ სხვა საგნის შესახებ, რასაც ჯერ ვერაინ ვერ მისვლარა? ან იქნება გაათავა და მოჩნა კიდევ? ეს უკანასკნელი ის დამოწმდება ხომ არ არის, რომლითაც დაუმოწმებია ავსტრიას ბალკანის სამფლობელოები?!

ზინაური მიმოხილვა.*)

ამას წინააღმდეგ, ბატონ-უძობის გზადავად, ისეთი მუდროება სუიეკდა ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რომ ვერაფერი წარმოადგენდა, თუ მისი შეწყვეტა ოდნავ მაინც შესაძლებელი უფიქროსო. როგორც ბურჟუაზია, დროუბიანი, თბილი და მშვიდი დღე, ისე ისედად მაშინდელი ჩვენი ცხოვრება.

ასეთი გასლდათ ის წარსული დრო, დრო მე-40 და 50 წელთა, დრო მიძინებისა, მშვიდობიანობისა, და ჩვენის გონებისა და მწერლობის მიბინარებისა. მაშინდელი მწერლობა ზედმიწევნით სინამდვილით გვიხატავს მაშინდებურს ჩვენს სილატაკს აზრისას, თუ ცხოვრებისას; მაშინდელის ჩვენის მოლალოლობის, ჩვენის უღონობის უტყუარი სასსოკარია კვ ჩვენი გონების ნაღვაწი, მტკიცედ და მედგრად სდგას მაშინდელი ძველი მწერლობა, რომლის ბურჟუაზიან, მიძინებულს ვარემო ჭყარს ხანდისხან და იშვიათად დაარღვევდა სოლმე ნ. ბარათაშვილის პოეზია და გრ. ორბელიანის დრამად პოეტური კალამი.

*) ეს «ზინაური მიმოხილვა» წინა ნომრისთვის იყო დამზადებული, მაგრამ მხოლოდ ენლა იბეჭდება შეცვლილი.

მაგრამ ეს ორი კაცი და კიდევ ორიოდვე სსკანი იმ დროს არ ეკუთვნოდნენ. ესენი იყვნენ სსკა დროს აღზრდილნი, და ისე ცოტანიც, რომ მათის აზრისა და გრძნობის გაელეება მხოლოდ ოდნად არ ლეკვდა იმ დროს გარემო მუედროებას, მხოლოდ ოდნად აფსიზლებდა დამინებულს ქართულთ გონებას.

ამ გვარი გაჭირებული დრო დადგება სოლმე ერისთავის ხანგრძლივის და დიდის ხნის მღელვარე ცხოვრების შემდეგ. იშვიათად მიხევენებთ ერს, რომ როდისმე მაინც ესევე, ამ გვარადვე არ გასჭირებოდეს, როგორც ჩვენ ქვეყანას და ერს უჭირდა. იმ დროს როდესაც სპარსეთისაგან ახსრებული შედიოდა რუსეთის მფლობელობაში. რომ ვისიმესთვის გეკითხათ, ანს იფიქრობთ, რა გსურთ, მშვიდობიან სიტუაცსლეუდ ეფიქრობთ, სიტუაცსლე გეინდაო, გივასუსებდნენ. — გეინდაო, გეტყუენ, რომ მტერი არ გააწუხებდეს, მშვიდობიანად კიეოთ, ვიტუაცსლეობ დეო, მსესა და მთვარეს შევხაროდეთო.

ერთის სიტყვით სალსს და ერს მხოლოდ სოციალის ცხოვრების ნატურა ჰქონდა, მხოლოდ იმაზედ ჰეფიქრობდა, რომ სულ ასე მშვიდად ეცხოვრას და არავითარი მწუხარება არსაით არ მისდგომდა.

ახა ამ გვარ დროს, სად და რის მოჭკითსავდი აზრისა, გონებას, თავ-განწირულებას საქვეენო საქმისათვის. ავი არც-არა შეინიშნებოდა რა ამ გვარი. ქვეყანა მხოლოდ ლუარსაბ თათქარიძეებით აივსო, რუსეთუმეებმა დამშვენეს ჩვენი საზოგადოე ბრივი ცხოვრება და საზოგადოებრივის სამსახურის ახვარეზი.

აღარავის არ ახსოვდა მასინ, რომ ამ ქვეყანას ჰეოლია მხნე მუშავნა, მხნე მეგრძოლნი, ნიჭით და ქველობით სავსენი.

დაახ, მასინ იმ ძველ დროს, ჩვენი წინაპარნი საქმის სალსს

იყო, სამუშაო ბევრი ჰქონდათ, ბოზბაშისთვის და ჩიხირთმის-
თვის აგრე რიგათ არა ზრუნავდენ: არც დრო ჰქონდათ, არც
შეხვეულები იყვნენ ამ გვარ ზრუნვას.

ყოველივე ეს აღიხატა, ყოველივე ეს განჭქა და რეფორმის
წინა დროის ქართველი ძველებსაც უკან ჩამოაჩნა და ახალს.
დროსაც ვერ შეუთვისდა. ამათ დროს,

... სადღა იყო ყაბანი?

სად იყო საჯიბრითა, საკარჯიშო ცხენისა...

მათთვის ყოველივე ესე დრონი შეიქმნენ სიზმრად და განჭქ-
რენ რცხებასავით. . .

ესლა ის დრო აღარ არის. ესლა სულ სხვა გვარი ღა-
შარაკი ისმის, უფრო სანიძლო, უფრო გამამხნეებელი არამც
თუ მარტო რუსეთში, არამედ ჩვენშიაც. . .

დღეს ჩვენი დრო ბევრად უკეთესი დროა ზემოდ მოხსე-
ნებულ დროსთან შედარებით, დღეს ცხადად და უტყუარად
შესამხნეკია. ნიშნები ჩვენის გამოფხიზლებისა. რეფორმის წი-
ნა დრომ, იმ ქირისა არ იყოს, რომელიც სოკჯურ მარგებე-
ლია. სოლმე, მოიტანა თან სხვა ნიავი, გასწმინდა ცოტად-
თუ ბევრად აღინიშნული ბურუსი, გადაჭყარა ღრუბლები და
ჩვენი ცნობიერება გამოაფხიზლა. . . .

მართლაც, მოიგონეთ გრ. რაბულიანის დიდის ყოფით
და ამით დასაფლავება და ის თანაგრძნობა საზოგადოებისა,
რომლითაც განიმსჭვალა იგი თითქო ერთი კაციაო, და მერე
იკითხეთ, რამ გამოიწვია ის საერთო წუხილი, თუ არ მან,
რომ იგი იყო თავის მამულის ძრეულ სიტყვით მოტრფიადე,
ეროვნულის იდეის პოეტურად გამოამხატველი, დროთა სიზმა-
რებს გამჭრალთა, ქირისუფალი, საქართველოს იმედით ზე-
შთაგონებული.

ნუ თუ ეს იმას არ ამტკიცებს, რომ სასოგადოება უპირველეს ყოვლისა იღვას სტემდა ჰატივსა, როცა ისეთის დიდის ყოფით ატილებდა უკანასკნელს სადგურამდე თავის გულის ჰასუხის ძლიერად გამოძხატველს ჰოეტს, რომ აზრს მამულის სიყვარულისას ჭრთავდა გვირგვინით, როდესაც ეკავილებში ჩაწვინა ამ აზრის მტვირთველი და მატარებელი კაცი, დაწუობილი მე-30 წლიდამ ვიდრე ჩვენ დრომდე?

ეს უეჭველია. უეჭველი შეიქნება უფრო მაშინ, როცა მოვიგონებთ ჩვენის თავ-განწირულის, ჰატიოსანის მოღვაწის ს. მესხის გარდაცვალების ამბავს... ეს მხნე მუშაკი იყო და უცნაომელი, მუდამ სასოგადო საქმის მოყვარული, ჩუმი მოღვაწე. და აი ამ ჩუმის მოღვაწის სიკვდილის გამო თითქმის მთელს სასოგადოებას, თითქო გული მოსწყდა.

ნუ თუ ესეც იმას არ ამტკიცებს, რომ შეგვრცხვა ბოლოს ჩვენს, მოვიდა დრო და ჩვენს გვინდა გუთონილი და ღირსეული ჰატივი ვცეთ ჩვენთვის მშრომელთა.

მაართა, ამ სამოც ოთხმოც წელს ისე არ გაუგლია, რომ ჩვენ ცხოვრებას ცოტათი მაინც სხვა უკეთესი ფერი არ დასდებოდეს, მაგრამ მაინც ჩამდენსაც უფრო მეტად გვრძნობთ უკეთესად ცხოვრების მოწყობის სურვილს და სულ მოკლეობას ამ სურვილის განსორცხიელებისათვის, იმდენად უფრო მეტად ვწუხვართ.

უმაღურობა იქნება და არც სიმატლეს შეადგენს უარყოფა იმ სარგებლობისა, რომელიც მოკვიტანს ჩვენ ბატონუმობის გადავარდნამ, ასაღის სამართლის წესების შემოღებამ, თვით-მართველობის დაარსებამ და სს. და სსკ. რაც უნდა გულდრო და ჭრული კაცი იყოს, მაინც ვერ იტყვის, რომ ამ სამოც

ოთხმეცხრის წლის განმავლობაში დადგენილის მართვისა და წეს-წყობილების შედეგი არ იყოს ქართულთ ერის გაერთიანება. თუმცა ეს ყველა ასეა, მაგრამ მაინც ჩვენი მწერლობის მდგომარეობა ამით ბევრად არ შემსუბუქებულა. ოცი წელიწადი გადის, რაც ქართულის ენის წარმატებას იცავს ჩვენი უღონო აზრი და გონება, იცავს ძლიერად და თავ-განწირულად და აქნობამდე, არამც თუ სასამართლო უწყებაში,

ეს გარემოება მიგვაჩინა ჩვენ მიზნად, რომ ასე შევეცხოებით მიდის ჩვენის პირველ - დაწყებითის სწავლის საქმე. ამ გარემოების ბრალია, რომ ჩვენ ვეღარა მოგვისეცხვია რა, რომ წერა კითხვას მაინც ვაგრძელებდეთ ხალხში. განა ჩვენ ვეცადეთ, რომ ერთი სახალხო სკოლა მაინც დაგვკარსებინა თუნდ ისე ჩვენგან პატივცემულის გრ. ორბელიანის სასწავლოად, რომლის შემწეობით შესძლებიყო ხალხსაც დაეფასებინა ჩვენთვის ასე ძვირფასი პოეტი, რომ მასაც ჩვენთან ეგლოვნა მძიმე დასაკლისი? ჩვენი ჭირი და გლოვა ჩვენ ჭირად და გლოვადვე დარჩა, ხალხი კი, უმრავლესობა გი ვერ მიაგნობდა ჩვენს წუხილს. ქართულის ენის და მეტყველების მოყვარულთათვის, და მის წარმატების მსურველთათვის ფრიად სასიამოვნო უნდა იყოს უწმ. სინოდის განკარგულება, რომელიც ამ წლიდან უკვე აღსარულებაში შედის. მე მოგასსენებთ ქართულის მეტყველების გაკვეთილების დასრულებაზე სასულიერო სემინარიაში, სადაც ისრდებინა სამღვდლოების შეილება. ვერაში 7 გასაკვეთია ამ საგნისათვის დანიშნული, ქართული მეტყველების პროგრამა უკვე შედგენილია სემინარიის მმართველობის მინდობილობით ერთის სე-

მენარის მასწავლებლისაგან. ჩვენ ვადავთავალერეთ მხოლოდ
 ოდნავ ეს პროგრამა და ამიტომ ესლა დაწვრილებით აქ ვე-
 რას ვიტყვით. მას შეკატეობინებთ ჩვენს შეითხველებს მხო-
 ლოდ შემდეგ წიგნში. ესლა ვი ვიტყვით მხოლოდ რომ დი-
 დი ბეჭითობა და ენერჯიას საჭირო ძისთვის, ვინც ამ საგნის
 რიგინად შემუშავებას და დადგენას იტვირთებს. ამით ჩვენ გა-
 მოვაცდით ფარ-სმალს იმით, ვისაც არ ეპიტნაგებოდ ბუნები-
 თად ამ გვარის წესების შემოღება. მე ვლავანავობ ამ უსა-
 ფუძელოდ და იმ ტყუილ უბრალოდ გავრცელებულს ხმაზე,
 ვითომ არც ქართულ ენაზე სწავლება შეიძლება რისამე, არც
 წიგნების ამისათვის და არც არის რამე, რაც ღირდეს შესასწა-
 ვლებლად, ვარჯიშებდეს ვიცის გონებას და სს. და სს. ამ
 გვარი ცრუ მოწმუნება და უსაფუძლო სმები.

ამ გვარადვე სასიამოვნოა უკვე აღსრულებაში მოყვანილი
 ამ წელსვე მომხდარი განკარგულება უწმ. სინოდისა, რომ შე-
 მოღებულ იქმნას ქართულის ენის სწავლება საჯაროდებულოდ
 სასულიერო სასწავლებლებში, რომ სავანის საჯაროდებულად იყოს
 და მისი მასწავლებელიც შტატის ადგილის მექონე. ამ გარე-
 მოების გამო სასულიერო სასწავლებლებში მოისპო პედაგოგის
 ენის სწავლება და შეიძინდა ლათინურისა. ეს უკანასკნელი
 უწინდებურად პირველი კლასიდან აღარ იწყობა და იმედი ვი-
 ქონით ნორმ გონებას ვიტანა პირველ კლასელებისას შელა-
 ვათი მიეცება.

ამ სახით ერთ უწყებაში მაინც მიენიჭა ქართულს ენას
 უფლება, ე. ი. სასულიერო უწყებაში. ესეც კაი ლუთის წეს-
 ლობაა, ამდენის ლოდინის შემდეგ. მერე ჩვენთვის, ასე გულ-
 გატყუნილთათვის ლოდინით და იმედითა.

ათასში ერთხელ უნდა მოკვდეს. სასიამოვნო ამბავის გაგონებას და ათი ათასში ერთხელ ამ ამბავის ცხოვრებაში განხორციელებას და მაშინვე გამოტყუება რამ საიდანმე და მოგვიშინავს ის ის იყო გატაცებულს გონებას, ფრთა-შეს-მუღს ფანტაზიას. როგორც ცივი წყალი ისე მოგვხვდება ხოლმე იმ დროს რამე უსიამოვნო ამბავი, აგვიჯინჭრავს ტანს და წყალში ამოვლებულს ქათმებს დაგვამხვავებს ხოლმე.

აი რასა სწერს ქუთათურის ცხოვრების შემტინანე «დროების» № 204:

ბატონ-უმობის მოხვობამ, ადამიანის პიროვნების აღდგინებამ, კანონის წინაშე გათანასწორობამ და იმ ჭრუმინიუმის აზრებამ, რომელნიც ამის გამო ცხოვრებაში დატრიალდნენ, ღრმა ცვლილება მოახდინეს ზნესა და ჩვეულებაში; საზოგადოებრივს ზნეობას, კაცთა დამოკიდებულებას ოჯახში და საზოგადოებაში, საზოგადოებრივს კულტურას სულ სხვა მიმართულება მისცა. . . . ახლა როზგის შემოღება დიდი გმირობა არის, მაგრამ, განაგრძობს ქუთათელი ქრონიკერი ოსუნჯურის კილოთი, — იმიტომაც მომწონს რომ გმირობას ვხედავ ამაში! . . . წინეთ რომ გაგაწვედნენ, გვანუგეშებდნენ: არაფერი გიშავთ, ეშმაკებს გამოგიარეკავთ! . . . მაგრამ განა ახლა უფრო ბევრი ეშმაკები არ არიან?! ოღონდაც რომ არიან და კიდევ მათ განა რეკად შემოუღიასთ როზგი! . . .

«ამ როზგულ თუ ვლავარაკობ იმიტომ კი არა, რომ ღვაწლავის საღერტელი ამშლოდეს, არამედ იმიტომ, რომ ხმა არის ცანცრელებული, ვითომც ბარწეულის წკებლები მოქმედებაში მოეყვანათ ხოგიერთ ადგილას» . . .

ძლივ-ძლიობით მივეჩვიეთ სწავლას, შევიყვარეთ სულით და გულით, ვხარჯავდით ფულს, შეძლებას, ღონეს, დავიავწყეთ სრულიად ის დრო, რომდესაც პირ იქით გვამდეგდნენ ფულს, ოღონდ მოდით ისწავლეთო. ვამბობდით აი, ასლას ეშველა საქართველოსათ. სწავლა და განათლება მოიფინებაო, მდიდარი ქვეყანა სწავლულთ ხელში ნატრის თვალად ვადიქტავაო, ცხოვრება ადუღდებაო და დახეთ ბედს. მაგრამ ეჭვ, ეს ბედი ჩვენ მუდამ თან გვადევდა. კარგი რამ მჭირდეს გიგვირდეს, ავი რა სავკირველიაო. რას მოვიფიქრებდით, ვინ მოიფიქრებდა. თავ-პირს ვამტკრევდით ერთმანეთს, არა ჩემი შვილი მიიღეთ, არა ჩემიო, ვაკანსიები აღარ იყო და აგურ დღესაც აღარ არის და ახლას ვი ისეთი ხმები ისმის, რომ ვინ იცის რა იქნება.

სწავლას ვი რომ შევიყვარეთ ეგ უმჯობელოა. აი სახუ-

თები.

ვაკანსიები წელს თბილისის სასწავლებლებში იყო შემდეგი: ვადეტის კორპუსში (ესეც ვი დაკვარკეთ ბედოკლათობით) იყო 25-მდე, მსურველნი ვი 120. საოსტატო ინსტიტუტში 25. მსურველნი 75. მიღებულთ რიცხვში ქართველი მხოლოდ ოთხია. მეორე გიმნაზიაში მიიღეს წელს—40. მსურველი ვი იყო 150. სათავადაზნაურო სკოლაში 30, მსურველი ვი ასზე მეტი. ქუთაისში სააზნაურო სკოლაში იყო ადგილი თურქმე 60 უმაწვილისა და მსურველნი ვი 200 მეტი. გიმნაზიაში და პროგიმნაზიაში მეოთხედიც არ მიუღიათ წარმოდგენილის ბავშვებისა, სამოქალაქო სამ კლასიან სასწავლებლებში, რომელიც შარშან გაუხსნიათ, თხოვნა შესულას სამ-ასზე მეტი, მიუღიათ

მსოფლიო ორმოცი. მეორე. ორ-კლასიან საჭაღაჭაღ. სასწავლებელში ოსოვნა შესულა 100, მიუღიათ 75.

ამ გვარ პირობათა შორის ჩვენსე უნდა ვეცადოთ ჩვენი საქმე ცოტად თუ ბევრად იოლად წავიყვანოთ, მაგრამ რას იზამ, რომ ეს პირობანი ყოველ ხალხის გვიკარგავს, სასოებას გვიკვეთავს! ამ გვარ მოვლენათა შემცვერად, კაცია თუ საზოგადოება ძალა უნებურად გულ-ხელ დაკრეფილი დაიარება, ცხვირ ჩამოშვებული და მწარედ დაძმარებული, ის კი არა თუ ენერჯია, მსოფლიო მსხეობა და საღისით ერთბაში მოქმედება იჭნება, დაგვისხნიდა ამ გვარის გაჭირვებიდამ ცოტად, თუბევრად. ორემ რასა ჭგავს, ბატონო. «ივერიის» წინა წიგნის ბოლოს დამატებაში, ჩვენ დაგბეჭდეთ წლიური ანგარიში «ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების მოქმედებისა 15 მაისიდან 1882—15 მაისამდე 1883 წ. და ღმერთო, რა გვარის გულ გრილობის მოწამეა ეს ანგარიში. ამ ანგარიშის თავში ჭკითხულობთ თქვენ ბათუმის სკოლაზე, რომელიც კარგად და საუკეთესოდ სწავლობს, წინარესის სკოლაზედ, რომელიც აგერა მეორე წელიწადია, რაც დაარსებულა. ჭკითხულობთ აგრეთვე რომ «საზოგადოებას» შემწეობა აღმოუჩენია ქუთაისის სასაღსო სკოლებისათვის წიგნებით და სასწავლო ნივთებით, რომელიც ღირებულობა 1,000 მანეთისაა. აგრეთვე ჭკითხულობთ რომ „საზოგადოებას“ განუმატებია თავის სელნაწერის ბიბლიოთეკისთვის, რომელიც ამ დღეებში გაამდიდრა ბ-ნმა ივანე მესხიევმა მდიდარად და უხვად შეწირუ-

ლებით. მან შესწირა ამ «საზოგადოების» ბიბლიოთეკას 55 სელანწყვი წიგნი, რომელთა რიცხვში ძვირფასი საანსულაო და საისტორიო განძი უწყევია. მაგრამ ჩასვალთ თუ არა ეგულა ამ ამბის ბოლოში, იგივე წყუღად უსამიანო რამ ამბავი, თითქო ცივი წყლის შადრევანი დაგიშვეს თავზე, ისე გამოტყუება სოფლე. წაძმოიდგინეთ, რომ «საზოგადოებას» ჭყოლია 300 წევრამდე დამფუძნებელი და ნამდვილი და დღესაც არ შეუტანიათ თავიანთი სვედრი საწევრო ფული, დღესაც მათზე ვალად არის დაჩხენილი 4953 მან. 1879, 1880 1881 ჯ 1882 წწ.

თუ სვია „საზოგადოების“ საქმე, მას კერძო პირებს რა და ძალა უნდა მოუთხოვებოდეთ ამ მხრივ. კერძო პირებს როგორღა უნდა ვკსაუყუდუროთ, რომ იმათ ცივად გასკვლავები კერ ჩამოაქვთ.

ამ მხრივ, სწორედ ჩვენის საზოგადოების უსაღისობის დროს, ერთმა კერძო პირმა სანგარძლივის მეცადინეობის შემდეგ თავის საკუთარის ხარჯით და საფასით ჩასდგა საძირკველი ფრიად სასარგებლო დაწესებულებისა. ჩვენ ვამბობთ ბ. ი. წინამძღვარიშვილზედ და მისგან დაარსებულს სამეურნეო სკოლაზედ ს. წინამძღვარიანთ ვარში.

დიდად დასაფასებელია ზატივცემულის ი. წინამძღვარიშვილის ევაწლი, სწორედ დიდათ გასაკვირველია მისი მხნეობა და გაბედულობა. უნდა მკითხველმა დაწვრილებით იცოდეს ამ მეცადინეობის ისტორია, უნდა იცოდეს რა ჯაფა და შრომა იყო საჭირო, როგორც მისთვის, ისე იმ კერძო პირთათვისაც, რომელნიც ეხმარებოდნენ რომ ამ სკოლის საქმე თავს მოსულიყო, რომ დიდსუფლად დააფასოს საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ამ მოვლენისა. ჩვენ ძალიან იშვიანად და სრულიად არ ვგახსოვს, რომ საზოგადო საქმიანთვის ასე შე-

ძლები და ჯაფის დაუზოგველად კერძო კაცს თავი გამოემეტებინოს. ჩვენში საზოგადო საქმისთვის თავ-გამოდებას, ქონების დაუშურებლობას ბევრი ისევე სხვა თვალთ უცქერის. ჩვენ ჯერ არ შევხვედრივართ ჩვენ ცხოვრებაში არამც თუ შემძლებელ მფარველს სახალხო განათლებისას, სკოლისას, მეცნიერებისას, არამედ ლიტერატურის და მწერლობისასაც ვი.

რაც შეეხება თვით სამეურნეო სკოლის საარსებლობას ჩვენ გვარის ქვეყნის ხალხისათვის, ეს უეჭველია და აქ ჩვენ ჩვენთავად ბევრს არას ვიტყვით. დეე თვით იმან სთქვას აქ სიტყვა, ვინც ეს საქმე დაჭბადა, სოც-შესხმულ-ჭეო — დეე ეს საარსებლობა განმართოს იმან, ვინც დაესწრო სკოლის გუთხევის დროს.

აი სიტყვა თვით მთავარის მზრუნველის და სკოლის დამაარსებლისა:

მოწყალეო ხელმწიფეო!

„ბევრს თქვენგანს გააკვირვებს ჩემი მოქმედება, რომ დღეს მე სამეურნეო სკოლას ვხსნი, მართლა რომ ეს საქმე სამძიმო საქმეა; მაგრამ ეს საქმე მე გამაბედვინა ერთის მხრივ იმან, რომ უოკელის მამულის შვილის ვაღია შემძლებისამებრ შეეწიოს ღარიბისა და უმეცარს ხალხსა და მეორეს მხრივ — აუცილებელმა საჭიროებამ აჭაურ ხალხში სასარგებლო და პრაქტიკულ ცოდნის გავრცელებისამ. მე დარწმუნებული ვარ, რომ გზაყად ბევრი გაჭირვება მოგველის, მაგრამ ამ გაჭირვების დაძლევა შეუძლიან საქმისათვის სიყვარულს, გულის დადებას და ენერჯიას, რეგორც სახალხო სკოლის რსტორია ამტკიცებს. ამ ბრძოლისათვის ერთის ან რამდენიმე პირის ძალა საკმარისი არ არის, — საჭიროა ხელის შეწყობა და თანაგრძნობა თითონ საზოგა-

დოქებისა. მაშ ყველანი, ვინც კი ერთგულად ეკიდება სასაღვთისო განათლების საქმეს, ამოუდგეთ გვერდით მეცნიერების დროშას, გაუღოთ სასწავლებლის კარი ყოველს ერსა და საარწმუნოებას, წავიდეთ წინ და მოკვირნოთ ბნელს ხალხში ნათელი ჭეშმარიტებისა.

«მოგმართავთ რა თქვენ, ჩემს ამხანაგებს, და ახლად გახსნილის სკოლის პირველ მოძღვრებს, უნდა გითხრათ, რომ თქვენ, როგორც მეცნიერების წარმომადგენელთ, შევსვდათ სასიამოვნო, მაგრამ ძნელი, დანიშნულება. თქვენ პირველთ უნდა გაახშიროთ საგუარამოს სკოლაში თესლი განათლებისა, უნდა ებრძოლოთ ხალხის ცრუ-მარწმუნოებას, უნდა აღუძრათ თანაგრძობობა სასაღვთისო განათლებისადმი და ცხადად აჩვენოთ ის საზღებლობა, რაც გამოცდილებას და მეცნიერებას ადამიანისათვის მოუტანია. თქვენზეა დამოკიდებული სკოლის მოწაფეთა ბედი და თვითონ სკოლის მომავალი. ჩვენი სკოლა სამაგალითო იქმება მთელის კავკასიისათვის და თქვენ თქვენი სული უნდა ჩაუდგათ მას... მივანებოთ თავი თავ-მოყვარეობას და ჩუმიად, აუჩქარებლად, ყველანი კემსახურით სულიერს და ნივთიერს ინტერესებს იმ ხალხისას, რომელიც ყოველთვის ჩვენის ზრუნვის საგანი იქნება. მაშინ სკოლის მტრნი მეგობრებად გარდაიქცევიან და ჭეშმარიტებაც აღდგება.

«დასასრულ, მოკალედ ვრაცა ჩემს თავს გამოვუცხადო ღრმა მადლობა და ს—მეს სტაროსელსკის ამ სკოლისადმი თანაგრძობობისათვის და აგაუთკე იმ პირობა, რომელნიც ამ სკოლისათვის სზუნავდენ. იმედი ვიქონიოთ, რომ დიმიტრი სვიძინის-ძე მიიღებს ამ სკოლას თავის მიფარველობის ქვეშ.

«ეს ჩვენი პირველი ნაბიჯი იყო ნიშნად სკოლის ბედნიერის მომავლისა!»

აი თვით ის სიტუაცია, ი. ჭკუჭკუჭის გულსობისადმი მიმართული.

«ერთი რჩიოდე სიტუაცია მეტ მინდა გითხრათ და უური რომ მათხვრეთ, მადლობელი ვიქნები.

«ღმერთმა რომ ქვეყანა გააჩინა, დედა-მიწას გული გადაუხსნა, შიგ აურბეული, უღებელი სიმდიდრე ჩაუდვა და ადამიანს უანდრძა: იშრომე, გაისარჯო და ეგ სიმდიდრე დედა-მიწის გულიდან ამოიღე და შენს სადღეგრძელოდ მოისმარეო.

«თქვენში და თქვენგან სშირად გამოიგონია, რომ ქრისტიან-ღმერთმა თავისი კალთა უსვებისა აქ, ამ ჩვენს ჰატანა ქვეყანაში დაიბურტაო. ამას ამიტომ ამბობენ, რომ ჩვენი ქვეყანა ბერს სსვა ქვეყანაზედ უფრო მდიდარია, უფრო საკეთა. არც ჩვენ თითონ ვართ უსერიონი, ღმერთი-რჯული. მკლავ-ძარღვად კარგები ვართ, ჯანი და ძალ-ღონეც მოგვადებს, არც ხალისი გვაკლია. ეს უკლავური გვაქვს. ეს მდიდარი ჰატან-რძალსაგით მოართული ქვეყანა; ეს ჯანიანი, მკლავ-ძლიერი ხალისი, გამრჯელი და რფლის მღვრელი — მას რაღადა ვართ ღარბნიო? — მკითხავთ თქვენ.

«ამიტომ რომ არ ვიციით სად რა სიმდიდრე ჰსძევს, სად რა განძია. არ ვიციით. საიდან რა ამოვიღოთ, რა ხერხით და რასტატობით ამოვიღოთ, რომ ჯათვან ადვილი იყოს და ნაჯათვი ბლომად. ავი ვამბობ, უკლავური გვაქვს, მართო ერთი რამ გვაკლია, სახელდობრ, ისა, რაც, თქვენისავე სიტუაციით, თვითონ ღონესადა ჰსჯობია, რაც ძლიერს მკლავს სერსიანად ამოქრედებს, რაც კაცის თვალს დედა-მიწის გულში ჩასვდება, რაც კაცს წინ მიუძღვება სოლმე და უტყუარად ეუბნება: აი აქ ეს სიმდიდრეა; ღვთისაგან შენთვის მიბარებულია, ამას ამ

სერსით, ამ რესტრუქციით უფრო აღვილად, უფრო ბლომად ამოვიღებო.

«მაგისტანა ღვთის-ნიერს წინამძღვრს ცოდნა ჭკვიან. უამისოდ დედა-მიწა თავის უხვს და უხარბულს გუელს არ გადაკვისსნის, ისე უხვად არ მოგვზარებს, რამოდენადაც ჩვენთვის მიზარბული აქვს. სხვა ქვეყანაში, საცა ცოდნა აქვს საფსსა, ოთხის დღის მიწა ისე უჭირველად აცხოვრებს. მთელს ოჯახს, როგორც ჩვენში ოციისა და ორმოცის დღის შატრონი ვერა ჭსტსოვრებს. რადა? განა იმითი, რომ ისინი მკლავ-მარღვით ჩვენა გვჯობიან!? არა. იმათ ცოდნა აქვთ, სერსი იციან. „სერსი სჯობია ღონესა“ თქვენგანვე თქმულა და მართალიც არის.

«ცოდნა სამ სერსია, მაგრამ თვითონ, თავის-თავადაც სიმდიდრე არის, მეტი იმისთანა, რომ კაცი საცა წავა, თან მისა დევს უხარჯოდ და უხარგოდ, ვერცა ვინ მოჭზანავს, ვერცა ვინ წინ გადუდგება. ესლანდედ დროში ცოდნა უკლავფერი: ფულსედაც უფრო დიდი ბზარა აქვს, სმალზედაც უფრო მეტადა ჭსტანს და ზარბზანზედაც უფრო ძლიერი.

«ღონიერი და ჭირთა მძლევი ის არის, ვისაც ჭკუა ცოდნით მოუოთავა, ცოდნით აუყვავებია, ცოდნის ძემთი გაუზღია. «კაცი უნდა სერსი იყოს, გაჭჭონდეს და გამოჭჭონდესო», თქვენგანვე მაქვს გაგონილი და დასწავლული. მართალიც არის: კაცი სხვის მარგეტ უნდა იყოს და თავისთავისაც კაცი მარტო მაშინ არის სერსი, როცა ცოდნა აქვს, როცა ჭკუა ცოდნით გაუელსია, ცოდნის ჩარსზე გაუჩარსავს» მაშინ სერსსავით სხვისთვისაც გააქვს და თავისთვისაც შემოაქვს.

«ეგ თქვენ თითონაც კარგად იცით. თქვენ თითონ ელ-ველ-დედ ჭსტავთ, რომ ეგ ეტრია. აღოში გუთნის დედას მეტა

არგუნებთ სოფლმე, კიდრე მესრესა. რადა? იმიტომ რომ გუთნის დედა—მცოდნეა და მესრე კი არა. ურმის მკეთებელი უფრო მეტადა ჭლირს მოჰყამაგირედ რომ დგება, კიდრე უბრალო მუშა გაცი, თუნდაც ერთიორად იმაზედ მეტი იყოს მკლავითაც და ჟანითაც. რადა? კიდევ იმიტომ რომ ურმის სელასანი მცოდნე გაცი და უბრალო მუშა კი არა.

«ამიტომ ვამბობ, რომ ცოდნა თვითონ, თავისთავადაც სიმდიდრეა მეტაჲ, მერე იმისთანა მადლიანი სიმდიდრეა, რომ რაც უნდა ბეკრის დაურბიგო, ბეკრის გაუწილადო, შენ არა დაგაკლდება—რა, თუ არ მოგემატება. ამ შემთხვევაში ცოდნა ანთებულს სანთელსა ჭგავს: ერთს სანთელზედ რომ ათასს სხვა სანთელს მოუგიდო, სანთელს იმით არც ალი დააკლდება, არც სინათლე, არც სიცხოველე. ჰირ-იქით, იმატებს კიდევ, რადგანაც ერთის მაგიერ ათასი სხვა სანთელი იმასთან ერთად დაიწებს ლაზღაშსა.

«სანთელს კიდევ იმაში ჭგავს ცოდნა, რომ თუნდაც ცოტად ბეუტადეს შორს სადმე ბნელაში, ქურდს, მპარაკს მტერს აფრთხობს, იქ სინათლეა, ჭსჩანს ჭვვიძვითო და დაგვიანებულს მოუარეს კი ასარებს კიდევ იმით, რომ იქ ღვიძლია, მღვიძარები დამსგებებიანო.

«სანთელს მართლ იმაში არა ჭგავს, რომ სანთელი, როცა იწნება, ჩაიწვის და გაჭჭრება ხალმე; ერთსელ ანთებული ცოდნა კი თავის დღეში არა: მამიდამ შვილზედ გადადის, შვილიდამ შვილის-შვილზედ, უფრო უადიდებელი, უფრო გაძლიერებული.

«ცოდნა იმითა კიდევ კარგი, რომ იმან უმფროს-უმცროსობა არ იცის. როგორც საუდასო, როგორც კეკლებია, როგორც თვითონ ღმერთი ერთნაირად შეიკედრებს, ერთნა-

რად შეიკედლებს, ერთნაირად იშვილებს სოღმე ძონძებში გასკეულ გლეხსაც და ბუზმენტებით მორთულს თავადსაც. უკუღას ერთნაირად მოუხდება, უკუღას ერთნაირად დააშვენებს სოღმე, აღონდ კი კაცი გულ-მონდომილი და მოწადინებულ-მივიდეს ცოდნის კარამდისა.

«ასლა სად არის ეკ კარი? როგორ შევიძინეთ ის სანატრელი განძი, რომელსაც ცოდნა ჰქვია, და რომელიც ჩვენ და ჩვენს ქვეყანას ეტრე უჭირს? გამოვიდა ჩვენში ერთი გულმტვიგნული კაცი და გვითხრა: გზას მე გაჩვენებთო, თქვენ აღონდ საღისი გამოიჩინეთო. ის კაცი მარტო თავისის თაბასობით, დაუღალავის მცდელობით, თავ-გამოდებით, მხნობით შეუდგა ამ მხელს საქმეს და თავის სისასხელოდ და ჩვენ და საბედნიეროდ აქ, ამ სოფელში, აკვანი დადგა ცოდნის გასაზრდელად და ძუძუსათვის ძიძუბი მოიწვია. ის კაცი ილია წინამძღვარი იყო, ის აკვანი აი ის ჰატარა შენობას, რომელიც ასე ღამისად უხდება ამ ჰატარა სოფელს, ძიძუბი კიდევ მისგან მოწვეულნი რსტატები არიან.

«აი სად და ვისის სულით აინთება აქ ის სისახარულო სანთელი, რომლის სინათლეს მტერს დაათოსობს და მოუგარეს გასხარებს და რომელსაც ცოდნა ჰქვია. აი ამ ჰატარა სასლიდამ გამოვა ის დიდი ღონე, ის დიდი სერსი, ის ყოველთვის და ყოველგან გამარჯვებული ფარსმალი ადამიანისა, რომელსაც ცოდნა ჰქვია. მაგას გამოიტანენ თქვენი შვილები და მოჭიებენ ქვეყანას ჩვენდა სადღეგრძელოდ, ჩვენდა საბედნიეროდ.

«ცოდნა ბეწინაირია. სოლო აქედამ ჩვენ შვილები, თქვენი შვილები გამოიტანენ იმისთანა ცოდნას, რომელიც დედამისის გულში ჩავკასებებს, მიგვაგებინებს სად რა სიმდიდრე

სძვეს და რა რიგის სურსით, რა რიგის ოსტატობით შეიძლება იმ სიმდიადეს სული დაკაწკდინოთ, ამოვიღოთ და მოვისმაროთ ჭკუენისა და ჩვენის თავის სადღეგრძელოდ.

«მაშ გაუძარჯვოს, სალსო, ამ სკოლას, ამ ცოდნის აკვანსა! გაუძარჯვოს ილია წინამძღვარიშვილს, ამ აკვნის დამდგმელსა! გაუძარჯვოს ამ სკოლის ოსტატებსაც, რომელნიც ამ აკვნს გაარწიევენ დასაძინებლად კი არა, გასაწრდელად; გასაღვიძებლად! გაუძარჯვოს ა იმ პატარა კაცსაც, თავადს ბებუთაშვილს, რომელმაც დაუზოგველად, უსასყიდლოდ, მარტო ერთის საქმის სიყვარულისაგამო, თავისი დრო და ცოდნა ამ სკოლის აშენებას მოასმარა! ღმერთმა თქვენც გამარჯვება მოგარეთ ყველგან და ყოველთვის! ღმერთმა შეგასწოროთ იმ დროს, რომ აქედამ, ამ სკოლიდან გამოსულს შვილს შეჭსაროდეთ და იმის ცოდნით იგებსე წამოყენებულმა ოჯახმა, გამოკეთებულმა მამულმა თქვენის თვალით დაგანანოთ, რომ მართლად «სურსი სჯობნებია ღონესა». მასში იქნება ჩვენმა თვალმძველად გვიმოწმოს, რაც გუფში მამა-პაპათაგან მარტო ანდერძად ჩავგვრჩენია: „ის უჩვენია მამულსაო, რომ შვილი სჯობდეს მამასაო».

„თქვენ იცით ხოლმე, როცა სიმღერას ვაჯთავებთ, იტყვიან: თქენი გამარჯვებისა იფოსო. მეც ვაჯთავებ, რაც სათქმელი მქონდა და თქენებურად, ჩვენებურად გუებნებით: «თქენი გამარჯვებისა იფოსა!»

მამა

მამა

ხ ი ლ ა დ.

(ზ. ა. ნანიშვილის მსჯელობა და რჩევა ქართულის ენის შესახებ).

ჩვენ შევხვდით «დროების» №№ 201 და 202-ში ორ ფელტონად გაყოფილს წერილს, რომელსაც სათაურად «ლიტერატურული შენიშვნები» აწერია. ამ წერილში ბეკრს საგანზეა ლაშარაძე, მაგალითებზე, იმაზედაც, რომ «ივერია» არაფერს უურადღების დირსს არ წარმოადგენსო, გარდა თ. რაფ. ერისთავის ლექსისაო. რასაკვირველია, მკითხველო, იმისთანა გამოჩენილ მწერალისაგან, როგორც დავით სოსლანი ბძანდებოდა, უკვე იცით, რომ ეს კერაა. ჩვენც ვიცით, რომ მას აქედ, რაც ესლანდელი რედაქტორი «დროებისა» მოშორდა «ივერიას», «ივერია რაღა ჩლავი უნდა იყოს. იქნება «ივერიის» უგარგისობა მარტო ამ მიზეზს უნდა მიეწეროს, მაგრამ ესეც ვი უნდა ითქვას, თუ სამართლიანად ლაშარაძე გვინდა, რომ იმისთანა უხეირო ნომრები «ივერიისა», როგორც ესლან ამ ბოლოს დროს გვინახულნია, უწინავე ყოფილა. მასთანადავე უხეირობა ამ ყურნალისა სხვა მიზეზებზედაც უნდა იყოს დამოკიდებული და მკითხველისათვის დაგკითმა ამ აუცილებელის მიზეზის გამოცნობა. ეს ვი უნდა წინადადეგ იტოდეთ, რომ ამ გამოცანის თაგირ «სუა» და ბოლოც «სუ!» ერთი დიდი სა-

ეგედორი და სამართლიანობა, ის არის, რომ «ივერია» იგვიანებს. მართალია, მაგრამ გარედამ რომ საქმეს ვუყურობთ, სულსხვა გამოდის. სხვა «სხვის ომში ბრძენია», ნათქვამია. ეს დანდელს უწყალო დროში ყურნალ-გაზეთობას ათასნაირი ხელშეუბრუნებელი ფათურაჰი ჰსდგას. მაგ ფათურაჰს კერა ძალი გელარ უძლებს, ყოველი ხერხი უჭმია. აბა გაგიგონიათ, რომ დასაბუქდი წერილი, ანუ დაბუქდილიცა ერთს თთვესა და ორს თთვესა ილაღუდ სეირნობდეს ჟანმრთელობისათვის? მუყრნალმასე ინებაო. წადი და ირბინე! მოდი და ნუ დაიგვიანებ! ეჭ, ესე ყოველი არ ახალია, ძველია! ამას ჟურ-ჟურობით არა ეშველებს რა. ჩვენ რაზედაც გვინდა ლაშარაჰი, იმაზედ დავიწყეთ, «დარბების» ზემოხსენებულს ნომრებში ავტორს «ლიტერატურულ შენიშვნებისას», სხვათა მრავალთა შორის, უნებებია მსჯელობა ქართულის ენის განვითარებისას და გრამატიკაზედ და ამის შესახებ შეუძლებელი შესაძლოდ დაუნახავს და ეს «შეუძლებელი შესაძლო» არამც თუ წარსულისათვის მიუწერია, არამედ სამეწმისოდაც ჩვენთვის ურჩევია.

ამ ასირებულს დასკვნას წარსულისათვის და არა ნაკლებ ასირებულს რსევას მერმისისათვის ბევრი ჩვენგანი მიაჭრევდა ყურადღებას. ჩვენც ამან მოგვაკვიდებისა სელი ელასის და ვასურს მართლ. ამ საგანზედ ჩვენი აზრი განუუზიაროთ ჩვენს შვითხველებს, მით უფრო რომ თვითონ საგანი მეტად ღირს შესანიშნავი საგანია.

«შესაძლებელიაო, ამბობს. მართლა და პრატიკული ავტორი: რომ ქართულის ენის და მის გრამატიკის სიმდიდრე, გრამატიკულის ფორმის მრავალ-ნაირობა, ენის მოხერხებული მიმოხერხა არის შედეგი სხვა-და-სხვა ენების ზედ-გა-

ვლენისა. რომელთაგან ჩვენი მწერლობა ითვისებდა უფრო განვითარებულს ფორმა. გრამ ტიკოსა».

რომ მთლად და თვალ-ნათლად დაგინახოთ რა აწის ნათქვამი აქ პატივცემულ ავტორისაგან, საჭიროა ვთარგმნოთ ორის სიტყვის მნიშვნელობა, რომელიც ამ წინადადებაშია ჩართული, და მაშინ ცხადი იქნება, რომ რაც შესაძლებელია ფელტონის სუბუქ კაღმისათვის, ის სანდისხან შეუძლებელია ადამიანის მართლ-მსჯელობისათვის. ეგ ორი სიტყვა «ფორმა და გრამატიკა».

«ფორმა» საკუთრივ გარეგანი სახეა რისამე. «გრამატიკა» მეცნიერებაა ენის განონთა მცნობელი, გამომკვლეველი და შემკრები. გრამატიკული ფორმა ნიშნავს გარეგან სახეს ენის განონისას, გრამატიკისაგან ცნობილსას და აღიარებულსას. ახლა ვთარგმნოთ ზემოხსენებული წინადადება ავტორისა:

«შესაძლებელია, რომ ქართულის ენის განონების (გრამატიკის) სიმდიდრე, ენის განონთა გარეგან სახის (გრამატიკულის ფორმების) მრავალ-ნაირობა . . . (და სხვანი) აწის შედეგი სხვა-და-სხვა ენების ზედ გავლენისა, რომელთაგან ჩვენი მწერლობა ითვისებდა უფრო განვითარებულს გარეგან-სახეს ენის განონებისას (ფორმებს გრამატიკისას).

აი ბაბილონის გოდოლი თუ გაგიგონიათ ეს აწის. რომ ჩვენს ენას გარეგანი სახე შეეთვისა სხვა ენის განონებისა, რომ თვითონ განონებიც სხვა ენისა უნდა შეეთვისნა! უამისოდ ხომ ემძავისაგან ტივის ბერვა იქნებოდა, როცა ღვინო აწისად იყო.

ახლა ვიკითხოთ: შესაძლებელია ეს? განონი ენისა მისი სული და ხორცია. როგორც შესაძლო არ აწის, რომ სული-გრამა სხვის სული ჩაიდგას, სხვის ხორცი მიიბას, ისე შეუძლებელია, რომ ენამ სხვა, უცხო ენის განონები მიითვისოს.

გრამმატიკის ფორმების სიმდიდრე, თუ მეტ-ნაკლებობა, გრამატიკულ ფორმების მრავალ-ნაირობა შესაძენი საგანი კი არ არის, არამედ ბუნებრივი გუთვნილებაა ენისა, ენასთან ერთად დაბადებული, ენასთან ერთად შესარციანებული. თუ ენას ეგ სიმდიდრე, ეგ მრავალ-ნაირობა არ დაჭყლავს ბუნებითად, კერას სსვა ენისაგან არამც თუ პერ შეითვისებს, დროებითაც კერ ისესებს. ჩვენის ქართულის ზმნათა უღვლილების ფორმები და თვით უღვლილობა მეტად მდიდარია. მაგალითებრ, თუნდა ეს ფორმა: «გადმოატანე». აბა რამდენიც ამ ერთს სიტყვაში წარმოადგენას, იმდენი გამოასატენეთ ერთს რომელსაჲმე ენას ჭკუნეობასზედ მართო ერთის სიტყვიო! განა ამისთანა სიმდიდრე სანატრელი არ უნდა იყოს, ესთჭვათ, რუსულის ენისათვის, რომელიც მაგ ერთის სიტყვის სათარგმნელად სუთს და ეჭვს სიტყვას ძლივს დააჭურებს? აბა რა გზით, რა მანქანებით გადიტანთ ამ გრამმატიკულს ფორმას ქართულისას რუსულში, თუნდაც ძალიან მოწადინებული იყოთ? აბა როგორ შეითვისებს რუსულის ენის ბუნება ამ ბუნებითს ფორმას ქართულისას? ერთნაირი გრამმატიკული ფორმა რუსულის ენისა, რომელსაც дѣпричастіе-ს ეძახიან, ძალიან საჭიროა ჩვენის ენისათვის და ამისთანაც დღეს რუსული ენა ჩვენს ენაზედ უფრო განვითარებულია და ჩვენი ენა მის ზედ-მოქმედების ქვეშაც არის. აბა ერთი მოასერსეთ და ეგ საჭირო ფორმა გრამმატიკული მაგ უფრო განვითარებული ენისა შეათვისეთ ჩვენს ენას? ნუ თუ გგონიათ, რომ ეგ შეიძლება ოდესმე მოსდეს?

აი რას აშობს ერთი მეცნიერი ამ საგანზედ. თუმცა რაცა ესთჭვით, ისეც ცხადია, მაგრამ ყველასაგან მეცნიერად

ცნობილ კაცის დამოწმება ბევრ ჩვენთაგანათვის უფრო დიდი საბოლოოა.

«უგეტო ურს რომელიმე სიტუვას აკლია და არ მოიპოვებს მის ლექსიკონში, სხვა ენიდამ შეიძენს, მაგრამ გრამატიკულის ფორმის შექმნა კი, მერე იმისთანისა, რომელიც უწინ არა ყოფილა იმ ენაშივე, შეუძლებელია. სანდასან ური მთლად იგიწებს თავის ლექსიკონს და დედა-ენის სიტუვების მაგივრად სმარობს უცხო ენის სიტუვებსა, მაგრამ თვით უცხო ენის სიტუვები ეჭვმდებარებიან, ითვისებენ იმ ენის გრამატიკას, რომელმაც ის სიტუვები თავისაში გადიტანაო». ამ მსრით, ესე იგი, გრამატიკის ფორმებით ენაო «გუასს გზით და ვერაფრით ვერ შეიკება ისე, როგორც ვერ შეიკება რომელიმე ბუნებრივი ნაკლი ცოცხალის არსებისა, რაგანიზმისაო», ამბობს იგივე მეცნიერი.

პატივცემულმა ავტორმა ეს შეუძლებელი საქმე შესაძლოდ გახადა არამც თუ უწინდელ დროთათვის, არამედ სამკრძიმისადაც შესაძლოდ მიანია და კვირჩევს შეძლებს:

«თვალ-ყური უნდა ვადგენთ ქაწიულის ენის ბუნებას (კარგია, აქ მინც გასსენებია!) და ვაწიოთ ისეთი ფორმა დედა და უცხო (ვაი შენ ბიჭს! ავი არ ვადუხვია ვიდეკ!) ენებოდე, რომელნიც უფრო მტკიცედ გამოხატავს რთულს და მალა (?), აწროვან წარმოდგენასაო.»

ესეც არ ვიცოდით აქამდე, რომ არის ქვენიეობასკედ მალა აწროვანი წარმოდგენა. ჭსჩანს, რაკი მალა აწროვანი წარმოდგენანი არიან, დაბალ-აწროვანიც უნდა იყვნენ. ეს კი გავვიგონია, რომ თავგების კერძად გამხდარ ძველ რიტორიკებში ყოფილა ადამიანის აწრის სამ გუნდად გაყოფა: მალა-ლი აწრი, საშუალო და დაბალი და ამის მისედვითაც თვითონ

ენასაც ჰყოფდენ თურქუ მალაღ, საშუალო და დაბალ ენად და რომ ეს განყოფილება დღესაც მოდაში ყოფილა, კვ კი, სწორად მოგასახენოთ, არ ვიცოდით. ამას იქით კი გვეცოდინება. ამას თავი დავანებოთ და კიდევ ავტორის რჩევას მივუბრუნდეთ.

ყოველივე უსწორ-მასწორებას ენაში და გრამმატიკაში მისინ მოიხილავს, ამბობს ავტორი: როცა ერთის მხრით შევითვისებთ უცხო ენების საუკეთესო ფორმებს და კონსტრუქციებსა და მეორეს მხრით როცა ჩვენი ყოფი-ცხოვრება შეიცვლება და ჩვენს ენას ცხოვრებაში «გზა ფართო» მიეცემა.»

რასაც ბ-ნი ავტორი მეორეს მხრით ამბობს სრულიად ვუთახსებოთ, მაგრამ რასაც «ერთის მხრით» ამბობს, ის კი ვერაფერი უნდა იყოს. რაც შეეხება ამ წინადადებაში «საუკეთესო ფორმების» შეთვისების რჩევას, ამაყად უნდა გითქვამს, რომ ტყუილად გვამღვებს მაც «საუკეთესო» რჩევას, რადგანაც შეუძლებელია. კონსტრუქციებზე კი ღაპანაკი ვაგუბამო, ჩვენის შეკლებისამებრ. ვერ ვახსნათ რას ნიშნავს სიტყვა კონსტრუქცია. კონსტრუქცია საზოგადოდ ნიშნავს აგებულებას საგნისას; შედგენას ნაწილებიდან მოთელისას. კონსტრუქცია უნდა საკუთრივ ნიშნავს გაწყობას ცალკე სიტყვებისა ფრაზაში. კონსტრუქცია ქართულის ენისა, რომ იტყვიან, კვ იმას ნიშნავს, რომ სიტყვები გაწყობილია ქართულის ენის თვისებისამებრ. უეჭველია, რომ ყოველის ენის კონსტრუქცია მისდა ბუნებაზედ უნდა იყოს დამოკიდებული, მისდა თვისებაზედ უნდა გამოქმდი. ხანდისხან იმისთანა ფრაზა შეგხვდებათ, რომ ყოველი სიტყვა ფრაზისა ცალკე იცით რა არის, მაგრამ მოთელის ფრაზის აზრი კი არ გესმით. ისიც უსათუოდ შეჭხვედრია მეთხველს, რომ ფრაზაში ზოგიერთი სიტყვა

უცნობია, მაგრამ მთელი აზრი ფრანსისა კი ადვილად საცნობელია. რით აიხსნება ეს ამბავი! მხოლოდ იმით, რომ ჰიბერულ შემთხვევაში სიტყვები ენის თვისებისამებრ არ არის გაწყობილი ფრანსაში და მეორე შემთხვევაში კი განწყობილია. აიღეთ თუნდა ზედმოჭმდება მუსიკისა ადამიანზედ. ხმა, ბგერა ყველა ადამიანისათვის, ნემენცია თუ ქართული, ხომ ერთი და იგივეა. მაგრამ ქართველს ქართული სიმღერა ესმის და ნემენცია კი არა. რისაგან? იმისაგან, რომ ქართულს სიმღერაში ხმები, ბგერანი ისე არიან გაწყობილნი, როგორც ქართველის გული ითხოვს და იცნობს. თუ ერთსა და იმავე საგანს, როგორც ხმაა, ბგერაა, გაწყობის გამო, ქართველისათვის ერთი შედეგი აქვს და ნემენცისათვის სხვა*), მას რაღა უნდა ითქვას სიტყვების გაწყობის შედეგზედ, რომელნიც ყოველისფრით სხვა-და-სხვანი არიან სხვა-და-სხვა ერისათვის.

თუ ეს მართალია, ისიც მართალი უნდა იყოს, რომ განხილვის სიტყვების განწყობისა ფრანსაში ორგანიული კუთვნილება უნდა იყოს ენისა და ამიტომაც შეთვისება ამისა სხვა ენიდამ ენის დაჯიღებად, დამახინჯებად უნდა ჩაითვალოს. აბა ჰსთარგმნეთ რუსულად თუნდ ამისთანა მარტივი ფრანს უმი-სოდ რომ რუსულ ენის კონსტრუქციას არ შეუფეროთ: «ქი-დი ჩემ-თან.» აბა რუსულის ენის თვისებისამებრ ნუ გადას-გადმოსკვამთ სიტყვებს და ნახვით რა გამოვა? ყოველი სიტყვა ცალკედ ცნობილი იქნება რუსისათვის და აზრი ფრანსისა კი

*) იქნება აქ მიგვიითოთონ მაგალითზედ და გვითხრან: ბევრი ქართველია რომ არ ესმის ქართული სიმღერაო და უფრო ეტანება ნემენცურსაო. შესაძლებელია, როგორც ის რომ ბევრი ქართველია ქართული, არ იცის და ნემენცური კი ძილიან კარგად. რა ვუყოთ, თუ ვაცს თავისი გულიდამ ამოუღია და სხვისი ჩაუღვია?

არა. ახა არას ეგვიანება ესეთი გაწყობა ამ სამის სიტყვისა: **при-
ХОДИ МЫЪ КО**, ანუ იგივე აზრი გადმოიღეთ ქართულად რუ-
სულის კონსტრუქციით: მოდით თან ჩემ. ეს ენის ყელის გა-
მოჭრასა და არა გამდიდრება.

განა შესაძლებელია, რომ ეს ამისთანა, ანუ სხვა ნაირი
გაწყობა სიტყვებისა ფრაზაში ერთმა ენამ სხვა ენიდამ შეი-
თვისოს თვისის ბუნების წინააღმდეგ?

არა, ბატონო, გრამმატიკული ფორმები ენისა და მისი
კონსტრუქცია სხვა უცხო ენიდამ არ გადმოიღება, ერთიცა და
მეორეც ყოველს ენასა თავისი აქვს. ნუ თუ ბ-ნს ავტორს ჭგო-
ნია, რომ ქართული ენა შეიფერებს ამ გვარს ფორმას, რომ-
ელიც ბ-ნ ავტორს პირ-და-პირ რუსულიდამ გადმოუღია
«ღარობის» № 201: «ჩვენ აქ არ ბარდავსთვლით (მითანამ
და **перечислимъ**) ყველა იმ პირობებს»... და სხვანი. «გარდა-
ვსთვლით პირობებს» რომელი ქართულია? აქ ბ-ნ ავტორს
პირ-და-პირ 'გადმოუღია რუსული **пере** და ის კი არ უფიქ-
რია, რომ ამ შემთხვევაში ქართული ენა **пере**-ს ვერ მოიხ-
დენს და თუ ვინმე აჭკიდებს, დაამახინჯებს. ქართული გარდა-
ვსთვლის» მაგიერად იტყოდან: «ჩამოვთვლით». ახლა ამას
დაინახებს ბატონი ავტორი, თქვენ რა გესმითო? მე ამით ენას
ფორმებით ვამდიდრებო. ამისთანა ძალად ცხონებას ღმერთმა
გაშროსო. ან თუნდა აიღეთ იგივე ფელტონი იმავე ავტო-
რისა და გასინჯეთ ნაცვალ-სახელები, რომლის ხშირად ხმა-
რება წინააღმდეგია ჩვენის ენისა, რა უგემურად ჩაჩხინრულა
ვევლგან, საცა საჭირო არ არის. სულ რისგამო? იმის-გამო
რომ რუსულის ენის თვისებისამებრ შეუდგენია ბ-ნს ავტორს
ქართული ფრაზა. აი მაგალითებრ იმავე ფელტონიდან. «ეს
აზრი ჩვენ არა ერთხელ გამოგვითქვამს ჩვენს გაწყობი და

სრულიად სამართლიანადაც მიგვაჩნია იზი. მაგრამ ეს გარემოება ვერასოდეს ვერ გვაფიქრებინებს, ვითომც ჩვენს საზოგადო აზრს და მწერლობას აჩავითარი წარმატება არ მისცემოდეს და უკან-უკან იხეოდეს იზი. კარგი მომავალი მოკლის იმ ხალხს, რომელიც მედგრად ებრძვის თავის წარმატების შემაფერხებელს მიზეზებს და თან-და-თან სძლევეს «მათ.» ახლა იგი თხეთ: ის რა «იგი» და ერთი «მათ» რომ ჭკუტებსაცვით არ წამოჭნიდუფიყენენ ამ ფრანგებში სრულიად უსაქმოდ, ქართული ენა დაემდურებოდა თუ? ახა დააკვირდით და ჭკითხეთ მაგუბილეთო ნაცვალ სახელებს: ამ ფრანგებში რას აკეთებთ, რასელი გაქვთ-თქო? განა უმაგათათაც ისეც ცხადი არ არის, რა მიაჩნია ავტორს სამართლიანად პირველს წინადადებაში, ვინ და რა უნდა უკან-უკან იხეოდეს მეორეში და ვინ რასა სძლევეს თან-და-თან მესამეში? მაგრამ რას იზამ? განვითარებულის რუსულის ენის ფრანკოლოგია «უმაგ»-იგიებოთ და «მათოდ» ცხადის აზრის ფრანკს ვერ შეადგენდა და ქართულის მოყვარე ავტორს როგორ მოეთმინა, რომ ეს სიმდიდრე რუსულის ენის ფრანკოლოგიისა ქართულისათვის არ მიეთვისნა. ეს კი აღარ უფიქრია, რომ ეგ ტყუილი «იგი-ები და მათ-ები» ქართულს ენას უწყალოდ თვალსა ქსთხრის და ამასინჯებენ, როცა საჭირონი არ არიან რადგანაც თვითონ ზმნებში იგულისხმებიან ჩვენის ენის განამტიკულ ფორმის წყალობითა.

მაგისთანა გამდიდრება ჩვენზედ რომ შორს იყოს, ძალიან კარგი იქნება. ჩვენის ენის ფორმები და ფრანკოლოგია, რომელიც ამ შემთხვევაში ჩვენ ნებას გვძლევეს გძელი სიტყვა მოკლედა ვქსთქვათ და ტყუილ უბრალოდ ნაცვალ სახელებით არ ავაჭრელოთ ფრანკს, თუ ვისმე ენის სიღარიბედ მიაჩნია,

დეე მიაჩნდეს—ჩვენ ეგ სიღარიბე გვიჩვენებს ავტორისაგან ქადებულს სიმდიდრესა.

მაშ რა უნდა ეთქვას ავტორსაო, ამისთანა მაგალითებით და რჩევითაო? იკითხავს მკითხველი. მაგალითებით ისა, რომ ქართულზედ ცოტა ხელ-ნაკლები და დაქვეითებული ყოფილას, რჩევით კი გვგონის სულაც ის არ უნდოდა ეთქვას, რასაც იუკლტონი ამბობს. ჩვენა გვგონის ის უნდოდა ეთქვას, რომ ჩვენი ენა სიტყვებით უნდა გავამდიდროთო, თუ რამ გვაკლია ამ მხრით ან ჩვენს ენაში არ მოიძებნება, სხვა ენიდან შემოვიტანოთო. სხვა უცხო უფრო განვითარებულის ენების გრამატიკული ფორმები, კონსტრუქციის, ანუ უკეთ ესთქვათ, ფრაზეოლოგიის კანონები უნდა შევიწავლოთო. ამ ცოდნის ხელმძღვანელობით ჩვენის ენის გრამატიკა და ფრაზეოლოგია შევიმუშავოთო, რომ ენის უსწორ-მასწორება მოახდინო და უკუელის აზრის სასიამოვნოდ და ნათლად გამოხატვა, გამოთქმა ადვილად შესაძლებელ იქმნას და არა ასეთის გაჭირებით, როგორცადაც ესლა არისო. თუ მართლაც ეს უნდა ეთქვას, ამის მეტი არა გვეთქმის რა: ნეტავი, თქვენის დღე-გრძელობით!

მაგრამ მაინცა-და-მაინც ყოველი ამ გვარი გამდიდრება და შემუშავება ჩვენის ენის ბუნებას უნდა შეეთვისოს, თორემ შეიძლება სიტყვები ქართული იყოს და ენა კი გარემიანული. ავტორს ერთს რასმეს კი ვთხოვთ: მეორედ შეუძლებელის შესაძლოდ მოჩვენებას ნუ ინებებს. ჩვენ ქართველნი ვართ, მაღე ავევებით ფეხის ხმასა და გადავიჩენებით სადმე. შეუძლებელის დევნაში შესაძლებელიც ხელიდან არ გამოგვეცალოს!